

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra estetiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Branislav Šturmankin

**Patočkovu pojetí architektury:
personální tělesný prostor a jeho
architektonika**

**Patočka's Conception
of Architecture: Personal Bodily
Space and Its Architectonics**

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Miloš Ševčík, Ph.D.

Chtěl bych srdečně poděkovat PhDr. Miloši Ševčíkovi, Ph.D. za jeho trpělivost a ochotnou pomoc při konzultování této práce. Množství času, které mi byl ochoten věnovat, je přímo úměrné její délce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. 6. 2012

.....
Branislav Šturmankin

Abstrakt

Předložená práce se věnuje Patočkovu pojetí personálního tělesného prostoru a architektonice tohoto prostoru. Personální tělesný prostor je Patočkovým specifickým výkladem prostorovosti člověka ve světě, což je jedním ze základních problémů fenomenologických zkoumání. V první hlavní části naší práci toto pojetí prostorovosti vypracováváme použitím vybraných Patočkových textů ze šedesátých let, přičemž se Patočkovo základní systematické pojednání o prostoru *Prostor a jeho problematika* pokoušíme rozšířit o další úzce související témata, která Patočka rozváděl v jiných pracích, a to zejména na základě motivů personálnosti a tělesnosti. V druhé hlavní části se věnujeme architektonice vypracovaného pojetí prostorovosti, pod čímž rozumíme interpretaci toho, jak Patočka personální tělesný prostor vykládá pomocí motivů budovy (stavby), budování a bydlení (přebývání). Mezi tyto dvě části vkládáme srovnání s příbuzným pojetím prostorovosti, které se objevuje v Heideggerově *Bytí a čase*.

Klíčová slova

žitý prostor, prostorovost, personálnost, tělesnost, architektura

Abstract

The thesis being presented deals with Patočka's conception of personal bodily space and the architectonics of such space. Personal bodily space is Patočka's specific explication of spatiality of being in the world, which is one of the most fundamental problems of phenomenology in general. We work out this conception of spatiality in the first main part of our thesis by using Patočka's selected texts from the sixties, thus extending Patočka's systematic approach to this problem from his treatise *Space and its Issues*. This extension is mainly based on the themes of personality and corporality. In the second main part we focus on the architectonics of the worked out notion of spatiality. By this we mean an interpretation of Patočka's explication of personal bodily space through his usage of the notions of building and living (dwelling). Between these two parts we include a comparison with a similar conception of spatiality found in Heidegger's *Being and Time*.

Keywords

lived space, spatiality, personality, corporality, architecture

Obsah

Abstrakt.....	4
Klíčová slova.....	4
Abstract.....	5
Keywords.....	5
Úvod.....	8
Předmět práce a její cíle.....	8
Metodika, postup a rozvržení práce.....	9
1 Přípravné analýzy. Personalita, situačnost, tělesnost, smyslovost.....	12
1.1 Personalita.....	12
1.1.1 Řeč a situačnost.....	13
1.1.2 Momenty personální situační struktury: já, ty, ono.....	15
1.1.3 Momenty personálního pole: vztahy já-ty, já-ono, ty-ono.....	18
1.2 Tělesnost.....	20
1.2.1 Personální tělesnost.....	21
1.2.2 Tělesný kontakt s věcmi.....	22
1.2.3 Kinestéze.....	24
1.2.4 Smyslovost.....	28
1.3 Shrnutí přípravných analýz.....	31
2 Personální tělesný prostor.....	33
2.1 „Vznik“ personálního tělesného prostoru.....	35
2.1.1 Rozumění. Původní vzdálenost.....	36
2.1.2 Tělesnost. Původní směr.....	37
2.2 Charakter personálního tělesného prostoru. „Uvnitř“ jako základní rys tohoto prostoru.....	39
2.2.1 Personální a situační moment „uvnitř“. Charakter původní vzdálenosti.....	40
2.2.2 Tělesný a kinestetický moment „uvnitř“. Charakter původního směru.....	41
2.2.3 Smyslový moment „uvnitř“.....	42
2.3 Shrnutí pojmu personálního tělesného prostoru.....	43
3 Srovnání Patočkova personálního tělesného prostoru s prostorovostí Heideggerovy struktury „bytí ve světě“.....	44
3.1 Terminologické a pojmové východisko srovnání.....	44
3.2 První moment srovnání: personalita.....	46
3.3 Druhý moment srovnání: tělesnost.....	50
3.4 Shrnutí komparace. Patočkova kritika Heideggera.....	53
4 Architektonika personálního tělesného prostoru.....	55
4.1 Prostor samotný jako budování, budova, bydlení.....	55
4.2 Architektonika prostorovosti a motiv tělesnosti. Princip budování smyslových polí.....	58
4.3 Architektonika prostorovosti a motiv personálnosti. „My“ a pohyb zakotvení.....	59
Závěr.....	67

Přílohy.....	69
Dodatek A: Patočkova fenomenologická metoda šedesátých let.....	69
Dodatek B: Pojem přirozeného světa.....	70
Dodatek C: Pojem horizontu.....	71
Dodatek D: Patočkovo pojetí intencionality.....	72
Dodatek E: Personální pojetí věcí.....	74
Seznam použité literatury.....	76
Primární literatura.....	76
Sekundární literatura.....	76

Úvod

Předmět práce a její cíle

Jan Patočka se poprvé prostorem rozsáhleji a systematicky zabýval ve studii *Prostor a jeho problematika* z roku 1961.¹ Na konci šedesátých let (školní rok 1968/1969) se k systematickému pojednání o prostoru vrátil v první části cyklu přednášek, které vyšly pod názvem *Tělo, společenství, jazyk, svět*.² Mezitím se k problému prostoru či prostorovosti v rámci publikovaných studií místy vracel, nikdy však v takové míře, že by prostor samotný byl učiněn primárním předmětem jeho zájmu. Zdá se nám však, že jak ve dvou uvedených stěžejních pracích, tak v rámci dílčích postřehů z jiných textů ze šedesátých let, se objevuje vysoce jednotné pojetí prostoru resp. prostorovosti.

V předkládané práci chceme toto pojetí prostoru představit tak, že ho ze zmiňovaných textů v jeho základních momentech zrekonstruujeme. Tato rekonstrukce tvoří první hlavní část naší práce. Druhá část sestává z naší interpretace tzv. architektoniky Patočkova prostoru. Tyto dva celky naší práce chceme na úvod rámcově představit jakožto její hlavní cíle.

V první části – vypracování Patočkova pojmu prostoru – se pokusíme poukázat na jednotu Patočkovy koncepce prostoru excerpty a systematickým uspořádáním těchto excerpt z jeho textů ze šedesátých let, v nichž se v nezanedbatelné míře věnuje prostoru či příbuzným problémům. Tím chceme rozšířit pojetí prostoru, rozpracované Patočkou ve zmiňovaných stěžejních textech, systematicky tuto koncepci, která se v jeho pracích objevuje v průběhu šedesátých let, shrnout a poukázat na její jednotu. Za klíčové resp. vymezující momenty prostoru, jemuž se budeme věnovat, přitom považujeme *personalitu* a *tělesnost* tohoto prostoru, motivy, jejichž důležitost zrcadlí už dvě Patočkova systematická pojednání. Tyto motivy nám pomůžou i v systematizaci celého textu. Skutečným předmětem naší práce je proto toto pojetí *personálního tělesného prostoru*, které pro Patočku představuje fenomenologicky nejfundamentálnější prostor, jenž můžeme terminologicky označit i jako prostorovost.

V druhé hlavní části předmět naší práce, tj. zrekonstruovaný pojem personálního tělesného prostoru, interpretujeme z architektonického hlediska. Pod tím rozumíme interpretaci Patočkova personálního tělesného prostoru z hlediska momentů *budovy* (stavby), *budování* a *bydlení* (přebývání), tj. poukázání na to, v jakém smyslu je možné v rámci Patočkova personálního tělesného prostoru a jeho struktury hovořit o budovách, budování, bydlení. Fenomenologické koncepce prostoru mají totiž v rámci tzv. žitého prostoru velmi úzkou (často bytostnou) vazbu na architekturu v širším smyslu slova. Takovou „architekturu“ podle nás v případech Patočky sémanticky i analyticky vhodně vystihují právě tři

1 PATOČKA, JAN, *Prostor a jeho problematika. Estetika*. 1991, 1, s. 1-37.

2 PATOČKA, JAN, *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: OIKOYMENH, 1995.

uvedené momenty. Výsledkem bude *architektonika personálního tělesného prostoru*, chápaná v načrtnutém smyslu.

Pokud je nám známo, tak práce s daným předmětem podobného rozsahu zatím neexistuje, ačkoli existují rozsáhlá pojednání o prostorovosti v díle M. Heideggera či M. Merleau-Pontyho.³ Víme o jedné kapitole práce Marie Pětové, v níž se dané problematice věnuje⁴, v rámci zaměření studie je to však spíše okrajová záležitost. Naplněním vytyčených cílů bychom tak chtěli přispět k diskuzi o Patočkově pojetí prostoru a architektury vůbec.⁵

Metodika, postup a rozvržení práce

Poté, co jsme určili předmět práce a rámcově vytyčili její cíle, chceme uvést způsob jejich realizace, tj. naši metodologii, postup a rozvržení práce. Něco jsme již naznačili výše, nyní je na místě to explicitně rozvést.

Přednostně zopakujme, že předmět naší práce je *personální tělesný prostor*. Momenty tělesnosti a personality ve studii *Prostor a jeho problematika* i v textu *Tělo, společenství, jazyk, svět* de facto vymezují oblast *prostorovosti* člověka, žijícího v přirozeném světě.⁶ Zároveň nám tyto motivy slouží jako základní vodítka, jimiž se pokusíme rozšířit koncepci prostorovosti, představenou v uvedených dvou Patočkových pracích. Vypracování takovéto „rozšířené“ podoby Patočkova personálního tělesného prostoru provádíme v kapitole první (Přípravné analýzy. Personalita, situačnost, tělesnost, smyslovost) a v kapitole druhé (Personální tělesný prostor). Základní způsob práce v těchto kapitolách bude excerpce a systematizace Patočkových postřehů k personálnímu tělesnému prostoru. De facto se bude jednat o fenomenologickou deskripci, jak tuto Patočkovu metodu popisujeme v Dodatku A („Patočkova fenomenologická metoda šedesátých let“), byť se v našem případě jedná o deskriptivu poněkud „ochuzenou“ o genetický aspekt, tj. jedná se především o analytiku. V obecnosti pro nás bude nejdůležitější přehlednost výkladu, jíž dáváme přednost před přesvědčivostí konstitutivního vykazání, a to někdy i na úkor opomenutí některých souvislostí, přesahujících ve větší míře náš předmět. Na taková rozhodnutí a jejich důsledky vždy upozorníme.

Základními prameny, sloužící jako páteř celé této konstrukce, jsou pro nás přirozeným způsobem Patočkovy dva již několikrát zmiňované stěžejní texty. Motivы personality a tělesnosti nám přitom budou sloužit jak k vnitřnímu členění kapitol, tak jako hlavní vodítka při dohledání

3 V českém prostředí viz např. sborníky *Fenomenologické studie k prostorovosti 1, 2, 3* či sborník *Prostor a jeho člověk*, v němž se nachází i níže citovaná práce Marie Pětové. (K uvedeným sborníkům viz seznam použité literatury.)

4 Srov. PĚTOVÁ, Marie, Prostor jako prostor (k) jednání. In AJVAZ, M., HAVEL, I. M., MITÁŠOVÁ, M. (ed.), *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, 2004, s. 237-262.

5 Zejména „architekturu“ je zde totiž možné chápat v několikerém významu a nabízí se tak více možností pro další zkoumání.

6 Vztah prostoru a prostorovosti budeme podrobněji rozebírat zejména v úvodu druhé kapitoly a v kapitole třetí.

souvislostí z jiných textů ze šedesátých let. Mezi tyto texty patří: *K prehistorii vědy o pohybu: svět, země, nebe a pohyb lidského života* (1965),⁷ *Přirozený svět a fenomenologie* (1967),⁸ *Úvahy nad Readovou knihou o sochařství* (1969),⁹ *Spisovatel a jeho věc* (1969)¹⁰ a „*Přirozený svět*“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech (1969).¹¹ Okrajově a spíše metodologicky budeme čerpat také z Patočkovy habilitační práce *Přirozený svět jako filosofický problém* (1936);¹² „metodologickou páteř“ nám přitom kromě této práce tvoří již uvedené texty *Přirozený svět a fenomenologie* a „*Přirozený svět*“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech.

Je víceméně naším optimistickým předpokladem, že tyto texty jsou v námi studovaném ohledu jednotné a umožňují neproblematicky doplnit Patočkovu „základní“ koncepci prostorovosti. Tento předpoklad vychází z faktu jednoty dvou textů, tvořících „páteř“ našich pramenů, které přitom zachycují začátek a konec šedesátých let. Konstatujeme-li takovou homogenitu na úseku deseti let, je rozumné předpokládat, že i zbytek textů ze šedesátých let „zapadne“ do celkového obrázku. Budeme se však mít na pozoru a kdyby se objevila nějaká nesrovnalost, upozorníme na ni. Jednota rozšířené koncepce se ukáže tehdy, nenajdeme-li zásadní rozpory.

Ve třetí kapitole (Srovnání Patočkova personálního tělesného prostoru s prostorovostí Heideggerovy struktury „bytí ve světě“) porovnáváme výsledky první a druhé kapitoly s příbuzným pojetím prostorovosti, jež nacházíme v *Bytí a čase* M. Heideggera.¹³ Tato komparace je vedena opět na základě motivů personálnosti a tělesnosti, jelikož je takové členění vhodné jak z analytického hlediska, tak z hlediska Patočkovy návaznosti na Heideggerovu fenomenologii prostoru a její kritiky. Cílem komparace je pak především lépe vymezit Patočkův pojem personálního tělesného prostoru pomocí odstínění od podobné koncepce, a představuje tak určitou vsuvku.

Čtvrtá kapitola (Architektonika personálního tělesného prostoru) se věnuje „architektonice“ Patočkova pojetí prostorovosti, to znamená, že zkoumá z architektonického hlediska „budova“, „budování“ či „bydlení“ strukturu tohoto prostoru. Tyto pro nás význačné architektonické momenty struktury personálního tělesného prostoru jsou přitom voleny na základě toho, jaké „fenomény“ samotný Patočka explicitně popisuje

7 PATOČKA, Jan, K prehistorii vědy o pohybu: svět, země, nebe a pohyb lidského života. In PATOČKA, Jan, *Fenomenologické spisy II*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 192-201.

8 PATOČKA, Jan, Přirozený svět a fenomenologie. In PATOČKA, Jan, *Fenomenologické spisy II*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 202-237.

9 PATOČKA, Jan, Úvahy nad Readovou knihou o sochařství. In PATOČKA, Jan, *Umění a čas I*. Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 441-453.

10 PATOČKA, Jan, Spisovatel a jeho věc: K filosofii literatury. In PATOČKA, Jan, *Češi I*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 280-292.

11 PATOČKA, Jan, „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech. In PATOČKA, Jan, *Fenomenologické spisy II*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 265-334.

12 PATOČKA, Jan, Přirozený svět jako filosofický problém. In PATOČKA, Jan, *Fenomenologické spisy I*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 127-261.

13 HEIDEGGER, Martin, *Bytí a čas*. Přeložili Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček jr. a Jiří Němec. Praha: OIKOYMENH, 2002.

pomocí termínů budovy (stavby), budování či bydlení (přebývání). Termíny, které jsme výše označili za hlavní architektonické momenty, jsou tedy vyextrahovány z Patočkových textů a slouží nám přímo jako vodítka v primární literatuře. Mezi těmito „architektonickými“ strukturními momenty se navíc pokusíme postihnout i „architektonické vztahy“, tj. způsob, jakým jednotlivé architektonické momenty spolu souvisejí a tvoří tak určitou architektoniku vyššího řádu.

V průběhu výkladu se nevyhneme používání termínů, jejichž význam bude zapotřebí objasnit. V případě, že takové objasnění nenaruší plynulost výkladu, uvedeme ho přímo v textu, resp. jako poznámku pod čarou. Některé pojmy a pojetí – a to často ty nejzákladnější a tudíž nejdůležitější – by však vyžadovaly delší odbočky než by pro rytmické vyznění textu bylo vhodné. V takovém případě odkážeme na dodatky, které přikládáme za závěr práce.

1 Přípravné analýzy. Personalita, situačnost, tělesnost, smyslovost

V této kapitole chceme objasnit pojmy, které tvoří východisko Patočkových úvah o personálním tělesném prostoru. V souladu s naší snahou o maximální přehlednost budeme v přípravných analýzách těchto pojmů postupovat od nejelementárnějších pojetí k pojetím komplexnějším. Bude-li to možné, využijeme i genetickou složku Patočkovy fenomenologické metody, případně na konstitutivní souvislosti alespoň poukážeme; základní metodou však bude analytická složka fenomenologické deskripce.

Kapitola se člení do dvou podkapitol. První podkapitola pojednává o *personalitě jako takové* a o *situačnosti* s ní související, druhá podkapitola o *tělesnosti* pojaté jako *personální tělesnost* a její neoddelitelné spjatosti s tělesnými *kinestézemi* a *smyslovostí*.

1.1 Personalita

V pojednání o *personalitě jako takové* a jejích strukturách pro nás bude východiskem začátek Patočkova přednáškového cyklu *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Zde Patočka v rámci pohledu do dějin filosofie kritizuje to, že filosofická tradice se doposud nejčastěji pohybovala v „neosobní sféře“, v rámci jakési filosofie třetí osoby (filosofie objektů), kterou rozpracovávala dříve, než se do jejího zorného pole dostal člověk. Z pohledu takové filosofie je jenom důsledné, že i člověk je v ní fakticky pojímán jako objekt – jako věc, která má „ještě něco navíc“. „Tradiční filosofie je filosofie třetí osoby – on, ona, *ono*, na kterou se ostatní personální vztahy nivelizují. (...) V objektivistickém pojetí je svět souborem věcí a jako takový je studován.“¹⁴ I když Patočka netvrdí, že by personální dimenze byla v tradici přehlížena absolutně, vyčítá tradici podstatné upozadění problému personality, tj. neuvážení toho, že je to vždy člověk–osoba, který se (i v rámci filosofie) vztahuje ke světu. Svět není souborem věcí, s nimiž se člověk původně setkává neosobně. To sice neznamená vyloučení možnosti pojímat je i neosobně v rámci „filosofie třetí osoby“, znamená to však nepůvodnost tohoto pojetí. Svět je vždy světem člověka a lidský rozměr v *původním* vztahu člověka ke světu – a potažmo i k věcem – je v tomto vztahu podstatnou okolností.

Na tomto místě je vhodné krátce se zamyslet nad tím, co svět člověka vlastně tvoří, čím je „vyplněn“ – i pro naše další úvahy to totiž bude mít zásadní význam. Řekli jsme, že pro neosobní filosofii je svět souborem věcí. Je tomu snad pro Patočku a jeho fenomenologii jinak? Zde musíme přednostně uvážit, že svět ve fenomenologickém smyslu je něco úplně jiného než svět ve smyslu objektivistickém. Zatímco „svět“ objektivistický je *de facto* právě oním *souborem* věcí, svět „fenomenologický“ má zcela opačný, *celistvý* charakter, charakter horizontu, v němž se setkáváme se *jsoucny*, které svět jako takový celek spoluvytvářejí. Zvláště důležité je

14 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 14.

přítom to, že i člověk je *spolukonstituentem* světa. Proto Patočka (jako i jiní fenomenologové) mluví o původní jednotě člověka a světa. (Pro bližší objasnění Patočkových pojmů *svět* resp. *přirozený svět* a *horizont* odkazujeme na dodatky.)

V každém případě se zdá, že jsou to právě věci, s nimiž se člověk ve světě setkává jako s nitrosvětskými jsoucnými nejpůvodněji, a to i v rámci fenomenologie. Tak je tomu v Heideggerově *Bytí a čase*, kde nejpůvodněji pochopená věc je příruční jsoucno (což zde předesíláme i z toho důvodu, že se k tomu obšírněji vrátíme ve srovnání Patočkova personálního tělesného prostoru a prostorovosti *Bytí a času* v rámci třetí kapitoly).

Pro Patočku jsou věci rovněž jednou z nejdůležitějších kategorií světa. Z pohledu jejich původního pochopení se však nejedná o jsoucno příruční. Podle Patočky se ve světě totiž původněji než s věcmi služebnými setkáváme s „věcmi“ oslovujícími – s druhými –, a i věc „neosobní“ je podle Patočky původně pochopena jako druhá bytost, tj. personálně. Na tomto místě našich úvah považujeme za fakt, že věc je pro Patočku deficientním modelem druhého. (K osvětlení této teze odkazujeme na Dodatek E, „Personální pojetí věci“.)

Ve světě se tedy podle Patočky původně setkáváme s *druhými* a s *věcmi* jakožto deficientním modelem druhých, jinými slovy vztah člověka ke světu je přednostně poznamenán kontaktem s druhými. Tento kontakt je proto původně *personální*, tj. určen tím, že je to *člověk*, kdo se ve světě původně vztahuje k druhému člověku či k věcem. Tato jsoucna pro něj přitom něco znamenají, mají pro něj smysl a hodnotu.

Po tomto stručném všeobecném uvedení problému personálnosti se v dalším věnujeme té oblasti tohoto problému, která úzce souvisí s předmětem naší práce. Jak uvidíme v následující kapitole, pro prostorovost je u Patočky zvláště důležitý *kontakt s druhými*. Klíčovou tezí je pro nás v této souvislosti Patočkovo tvrzení, že „vždy, když se vztahujeme ke světu, děje se to v síti, která má základní strukturu: já-ty-ono.“¹⁵ Tato tzv. *prastruktura já-ty-ono* je pro Patočku jakýmsi základním strukturním momentem přirozeného světa, nebo lépe, základním momentem původní *jednoty* člověka a světa. V této podkapitole o personalitě chceme popsat právě tuto strukturu.

1.1.1 Řeč a situačnost

Začneme očividným, a sice vztahem struktury „já-ty-ono“ k jazyku. Její pojmenování naznačuje, že se jedná o něco, co má k jazyku, resp. řeči (mluvní činnosti) úzký vztah.¹⁶ Ve studii *Spisovatel a jeho věc* Patočka

15 Tamtéž.

16 Patočka rozlišuje jazyk a řeč. Toto rozlišení se objevuje již v jeho práci *Přirozený svět jako filosofický problém* (kap. IV, Skica k filosofii jazyka a mluvy), a udržuje se i později. Řeč, jak uvidíme, úzce souvisí s konkrétní situačností, zatímco jazyk představuje spíše dispozici, λογος. Srov. PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 43; PATOČKA, J., *Spisovatel a jeho věc*, s. 281.

píše: „Jazyk (...) krystalizuje původně z řeči, z mluvní činnosti, a ta je neodlučná od mluvní situace. Mluvní situace je to, co určuje smysl mluveného, lokalizuje význam místně i časově, vztahujíc jej k těm osobám, jejichž přítomnost se vyrozmívá z kontextu. Řeč je původně součástí situace a pochopitelná pouze z ní; rozhovor i promluva jednoho k mnohým obsahuje nezbytně vedle objektivních výrazů, jež nelokalizují, též výrazy, jež svým smyslem vyžadují doplnění ze situace, na niž poukazují: teprve situace říká, kdo je onen já, ty, tenhle (...).“¹⁷

Osobní zájmena v názvu prastruktury já-ty-ono tedy poukazují na její podstatnou vazbu na *situačnost* – zájmena totiž získávají svůj plný význam teprve v konkrétní situaci, v konkrétním naplnění významu já, ty, ono. Patočka přitom upozorňuje na to, že „osobní zájmeno není čímsi odvozeným, co zastupuje jména (a věci), nýbrž je původnější než všechna jména a věci.“¹⁸ Kontakt s druhými, tj. vztahování se k nim obsahuje vždy tento situační moment. Je proto namístě pojednat podrobněji o situaci jako takové a o její vazbě na personální strukturu já-ty-ono.

Jakákoli situace se podle Patočky vyznačuje jistou jednotou a celkovostí. Já, ty, ono jsou součástí jediné situace a to ve smyslu různých pohledů či perspektiv na jeden a tentýž celek. K tomu Patočka píše: „Tyto personální struktury nemají charakter substance a jejich atributů, resp. termínů a relací, nýbrž jsou to struktury *situační*. Je možno namítnout, že situace je relační pojem, situace je něco komplexního, má komponenty. Na to je třeba odpovědět, že situace je něco odlišného od objektivní relace, jež předpokládá termíny vůči sobě vnější a vnější vůči relaci, relace je něčím odlišným od svých termínů. V situaci jsem tak, že situace není ode mne odlišná a já nejsem bez vlivu na situaci.“¹⁹ Charakter „lidské situace vůbec“ je přitom podle Patočky určen tím, že „nás staví do jisté skutečnosti, která už je zde, a přitom zároveň nás z ní vyzvedá, určitým způsobem nás od ní distancuje.“²⁰ Lidská situace tedy předpokládá jak předchůdnou danost („skutečnost, která už je zde“), tak něco z této danosti vystupující (distance od této danosti). Jinými slovy situace předpokládá *horizont* – předchůdnou danost celku, rezervoár možností, aktualizovatelné neaktuality –, v němž se odehrává nějaký jednotlivý *akt* – danost jednotlivého, individuální aktualizace, částečně aktualizovaný horizont.²¹ Situaci samotnou můžeme pojímat jako takový horizont, jako určitý sdílený celek.

Shrňme vztah personální struktury, situace a řeči. Personální prastruktura já-ty-ono, která se původně projevuje v mluvní situaci (resp. v situaci vůbec), tvoří *celek*, v němž jsou jednotlivé osoby pouze *momenty* – určité perspektivy pohledu na tento celek. Tento fakt je jenom odrazem

17 PATOČKA, J., Spisovatel a jeho věc, s. 281.

18 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 18.

19 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 39.

20 Tamtéž, s. 25.

21 Tato teze o souvislosti horizontu s jednotlivinou, v níž se horizont aktualizuje, má všeobecnou platnost, kterou vykládáme v dodatku D, „Patočkovu pojetí intencionality“.

toho, že lidskou situaci chápeme původně vždy jako celek: „Nemáme původně vlastní prožívání, které bychom promítali do výrazových fenoménů druhého člověka, nýbrž *celkovou situaci*, která má své póly a je interpretována ‚zrcadlově‘ z hlediska obou účastníků. Nechápeme tedy původně ani sebe, ani druhého jako *já*, nýbrž jako dvě aktivní *součásti situace* (...) Druhý i já se objevujeme v jednotě významné situace.“²²

Jako celek vytváří personální prastruktura tzv. *personální pole*, jehož jednotlivé momenty jsou naproti tomu určeny jako *vztahy* mezi jednotlivými osobami. V dalším probereme nejprve to, jak se momenty personální prastruktury, tj. jednotlivé osoby, projevují v situaci kontaktu se jsoucnými ve světě. Poté probereme momenty personálního pole, tj. vztahy mezi jednotlivými osobami v tomto kontaktu.

1.1.2 Momenty personální situační struktury: já, ty, ono

Jako první moment personální struktury situace probereme třetí osobu, tj. sféru *ono*.²³

Ono je ve světě sférou druhých a (personálně pojatých) věcí. Jsou to ovšem druzí a věci v určité „vzdálenosti“, a to ve smyslu neaktuality, nikoli (geo)metrické vzdálenosti. V souvislosti s tím hovoří Patočka o sféře *ono* i jako o periférii, tj. právě jako o něčem „vzdáleném“. Tyto „periferní“ věci však nelze chápat jako zcela izolovaná jsoucna, např. ve smyslu prostého výskytu, nýbrž je nutno chápat je jako objímající okrsek jsoucna, tj. právě jako periférii. Tato vzdálenost přitom neznamena nepersonálnost. Personální *ono* je pro Patočku určitým celkem jsoucna, nikoli jednotlivým jsoucnem, tj. horizontem, nikoli jednotlivinou. Z toho důvodu se vyznačuje určitou „nerozlišeností“, nemožností intencionálního uchopení.²⁴ Je tak ze své podstaty neaktuální, což ovšem neznamena, že by člověku nebylo dáno. Danost sféry *ono* je však horizontová, je to ona předchůdná danost celku, která je v každé situaci předpokládána. Je to jakási aktualizovatelná sféra disponovatelnosti, s níž do určité míry můžeme vždy „počítat“, která je vždy již „zde“, i když toto „zde“ znamená určitou distanci. Patočka to vyjadřuje i slovy, že *ono* je stále přítomné, i když neoslovuje (takovou „přítomnost“ je ovšem nutné chápat jako aktualizovatelnou neaktualitu, nikoli jako přítomnost ve smyslu aktuality).²⁵ Jak vyplývá již ze situačnosti personální struktury a jak

22 PATOČKA, J., Přirozený svět a fenomenologie, s. 223-224.

23 Upozorněme na určité napětí obsažené v tom, jak tento termín Patočka používá. Nejčastěji je pro něj „ono“ strukturálním momentem struktury já-ty-ono, jak ho v dalším popisujeme. Takové „ono“ je fakticky personální. Někdy termínem „ono“ ovšem míní nepersonálně pojatou věc, tj. de facto objektivisticky „devalvovanou“, nepersonální ty. (K „ty“ viz níže.)

24 Srov. Dodatek D.

25 Patočka si uvědomuje napětí obsažené v pojmu nepřítomné aktualizovatelnosti (přítomnosti). Na doklad toho: „V pojmu horizontu máme před sebou zvláštní jev, který při pokusu o popis vede k podivným, takřka kontradikčním napětím, např. kontradiktorický obrat, že v horizontu je obsažena přítomnost toho, co ve vlastním smyslu přímo přítomné není, co se nám zcela neobjevuje – přítomnost nepřítomného.“

uvidíme i níže u projednání momentů personálního pole, díky vztahům k jiným osobám „cizí ono“ v sobě však jakoby obsahovalo zárodek možné „blízkosti“. Sféru ono je proto nutné pojímat dynamicky jako proměnlivou, nikoli jako absolutní statickou danost.²⁶

Druhá osoba – ty – ve světě představuje věc, která již není součástí nerozlišené periférie ono, nýbrž vystupuje z ní do „blízkosti“ člověka jako předmět, čili jako jednotlivina. Jakožto před-mět, tj. něco „postaveného před“ člověka, je ty, které je vždy aktuální. „Původně znamená ty vždy prezenci nebo představovanou prezenci; ty je přítomné ty.“²⁷ Ona „blízkost“ přitom znamená právě tuto aktualitu. Spolu s aktuální daností je mi ty ovšem dáno i se svým horizontem, ostatně jako každá věc v každém intencionálním aktu, jak ukazujeme v Dodatku D. Ani ty však původně není nějaké výskytové jsoucno, či vůbec jsoucno, které by bylo předmětem kladení nějaké teze, předmětem teorie, nýbrž je to druhý či věc jako předmět praktického konání, které navíc původně spočívá v *oslovení* (což vyplývá z původní personálnosti a její vazby na řeč): „Ty je vždy blízký předmět, předmět na dosah; je to pouze ten, s kým, nikdy ten, o kom mluvíme.“²⁸ Jako ten, s kým mluvíme, má ty původně charakter druhého: „Ty je druhé já v přítomnosti, reciprocitě, zrcadlení, s kterým jsme v kontaktu vzájemného dorozumívání, v procesu výměny, v této dvojsituaci (...).“²⁹ Domníváme se, že ty může zastupovat nejenom druhé, ale i věci z toho důvodu, že věci jsou také původně druhý, ovšem druhý v deficientním modu (fakt, na který jsme poukázali výše s odkazem na Dodatek E). Jako ten, s kým mluvíme, je ty oslovující – ať už se jedná o druhého anebo věc – a jako blízký ve smyslu aktuality se ty nachází v jakémsi centru obklopeném periférií ono. V tomto centru se přirozeně nacházím i já – oslovovaný.

Třetí moment – já – je Patočkou rámcově uchopena jako „identita subjektivní bytosti.“³⁰ Je zde však nutné rozlišovat dvě použití termínu já. Podle Patočky platí: „*Pro sebe* je každý z nás původně dynamickým proudem, který žije směrem od sebe k užitkovým věcem (...).“³¹ Tento dynamický proud můžeme specifikovat následovně: „Náš nápor do světa, k objektu se odehrává ve skutečnosti a v možnostech, vychází z daného a překračuje je v plánu, rozvrhu, imaginaci.“³² Toto překračování daného může probíhat jenom skrze horizontovou spoludanost všeho daného, proto je i charakter tohoto já horizontový. Jedná se o jakýsi „mocný centrifugální proud, který ovládá náš život – ze sebe ven, ke světu.“³³ Situace a věci nás „chytají“, „vtahují“ do svých horizontů, žijeme vždy původně v nich a u nich. Já jako „situační dynamismus“ je nám dáno

(PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 32.)

26 Srov. PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, s. 17.

27 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 42.

28 PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 222.

29 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 47.

30 Tamtéž, s. 46.

31 PATOČKA, J., *Úvahy nad Readovou knihou o sochařství*, s. 445.

32 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 37.

33 Tamtéž, s. 31.

pouze horizontově, jako něco doprovázejícího naše volní akty.³⁴ Zároveň to *není* personální já struktury já-ty-ono v pravém (personálním) smyslu.

Kromě já-dynamismu totiž existuje ještě jedno já, a to právě *já personální*.³⁵ „Na jedné straně jsme proud této centrifugální energie, a na druhé straně zároveň jsme to, co tento proud nachází při svém návratu, co shledává samo sebe jako osu tohoto proudu.“³⁶ Poznamenejme, že tento „rozštěp“ nehypostazuje dvě nezávislé úrovně „já“, nýbrž znamená spíše strukturní momenty původně jednotného já, analogicky, jako je horizontová a aktová danost součástí jediné intencionality. Vztah mezi „dynamickým já“ a „personálním já“ přitom můžeme vyjádřit následujícím pohybem, k němuž v situaci kontaktu může dojít: „Žijeme od sebe pryč, vždycky jsme se už překročili směrem do světa ke stále více se vzdalujícím oblastem. Zde, ve světě zakotvujeme a vracíme se k sobě.“³⁷ Pohyb „ven“ je pohybem já dynamického, kterým se teprve dostáváme k já personálnímu. Návrat k personálnímu já ovšem není nějaké ostré „zalomení“ původní tendence pronikání do světa, ani není návratem ve smyslu návratu k původnějšímu. Naopak, tento návrat „je jen zvláštním způsobem pokračování, fází na této cestě od sebe ven.“³⁸ Dynamické já je původnější já. S personálním já se totiž ve světě setkávám ve formě ty, čili takové já je de facto ty, a k tomu, abych k němu dospěl, musím již „já“ být „na cestě“: „Na této cestě objevujeme sebe sama, ale na prvním místě tak, jak nás vidí druhý, jako ty druhého já.“³⁹ „Sebe vidím skrze druhého; nejen jako objekt, ale i jako dynamismus (...). Ty je *druhé já*.“⁴⁰[TS-41] Souhrnně můžeme říct, že personální já je pro Patočku vlastně korelátem ty.⁴¹

Po této expozici jednotlivých osob personální struktury můžeme lépe pochopit důležitost, kterou Patočku personální prastruktury přikládá. Představuje totiž určité schéma žité zkušenosti, ačkoli „schéma“ zde musíme chápat nikoli jako něco předem daného (jako jsou například kantovské formy), nýbrž jako něco situačního, co se vždy musí realizovat a tím vlastně vytvořit. Skrze tyto struktury se Patočka snaží postihnout podstatu naší zkušenosti ve světě, našeho pohybu mezi věcmi a kontaktu s druhými, původní „prazkušenost“. Popisem jednotlivých momentů

34 V dalším uvidíme důvod pro tento „rozštěp“, který zatím považujeme za fakt. (Srov. podkap. 1.2 Tělesnost.)

35 Patočka někdy používá též termínů „originální já“ pro já-dynamismus vylíčený výše a „plurální já“ pro personální já líčené zde. Srov. PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 50-51.

36 Tamtéž, s. 31.

37 Tamtéž.

38 Tamtéž, s. 38.

39 Tamtéž, s. 45.

40 Tamtéž, s. 41.

Na tomto místě poukazujeme na to, že načrtnutá problematika „zrcadlení“ úzce souvisí s problémem *reflexe*, který do našich úvah programově nezačleňujeme, byť souvisí podstatně s Patočkovou fenomenologickou metodou. Více o reflexi v této souvislosti viz tamtéž, s. 45-46. O reflexi u Patočky obecně viz Dodatek A.

41 Srov. tamtéž, s. 31.

personální prastruktury jsme si tuto zkušenost přiblížili: lidská situace ve světě původně znamená, že „já hovořím s tebou o něm nebo o něčem.“ Patočka však vzápětí upozorňuje: „A přece je nejen dvojitý předmět, nejen dvě věci, nýbrž i vztah a pouto mezi nimi.“⁴² K úplnému popisu personálních struktur musíme proto probrat ještě vztahy mezi jednotlivými osobami, tj. strukturu personálního pole. To provedeme zkoumáním jednotlivých momentů struktury tohoto pole, analogicky tomu, jak jsme studovali momenty personální struktury.

1.1.3 Momenty personálního pole: vztahy já-ty, já-ono, ty-ono

Jak jsme napsali výše, ve vztahu já-ty je ty pro já sice předmětem, původní vztah mezi já a ty si však nemůžeme představovat jako tetické kladení objektu – ty – před subjekt – já. Mezi *já* a *ty* se ještě nejedná o objektivní vztah, naopak, „je to vztah mezi tím, co si žádám nebo co zavrhuji, je to původně tendenční, citově-volní vztah (...).“⁴³ Objektivní vztah subjektu a objektu je teprve odvozeným pohledem na vztah já-ty, objekt je v tomto smyslu odlišný od původního předmětu, jímž je *osoba*.

Jelikož jsou pak jednotlivé osoby jenom perspektivami na celkovou situaci, z níž vycházejí, a v níž získávají svůj smysl, představují osoby dynamické momenty, schopné určité zaměnitelnosti a přechodu. Tak jsme například viděli, že s personálním já se ve světě můžeme setkat jenom jako s *ty*. Existuje proto přechod od *já* k *ty*, i když se nejedná o obousměrnou zaměnitelnost – „nemohu od *ty* přejít k *já*; ale obráceně je přechod možný: mohu také své *já* mít ve formě *ty*, mohu, a dokonce musím sebe sama přijímat též zvnějšku jako něco druhého, jako *ono*, které je stále přítomné, i když neoslovuje, anebo jako *ty*, které na sebe (...) upozorňuje a mne oslovuje.“⁴⁴ (Zároveň jsme zde předeslali, že *já* se může vyskytovat i ve formě *ono*, byť jsme možnost a charakter samotného přecházení *já-ono* zatím nevykázali.)

Obzvláště významné je v této souvislosti oslovení od *ty*, které chápu jako jiné *já* (což je původně případ každého *ty*, dokud se neukáže deficiencie personálnosti. Srov. Dodatek E). Taková situace vede k plné symetričnosti vztahu *já-ty*, k určitému symetrickému zrcadlení ad infinitum, které nepředstavuje aporii, nýbrž vlastní charakter tohoto vztahu, „*ty* je zde pochopeno jako druhé *já*, jehož *ty* jsem *já*, a celá situace, původně jednostranná, se stává symetrickou – přestávám potom být v roli pouze oslovovaného a stávám se sám rovněž oslovujícím.“⁴⁵ Taková symetričnost přitom však neznamena obousměrnost, jenom potvrzuje to, že v situaci „jsou role osob jen různými perspektivami jsoucen na sebe navzájem, nikoli nepřevodnými ontickými nebo aspoň

42 PATOČKA, J., Přírozený svět a fenomenologie, s. 224.

43 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 19.

44 Tamtéž, s. 18.

Přítomnost *ono* zde znamená onu zvláštní přítomnost ve smyslu aktualizovatelné neaktuality, která se aktualizuje teprve v oslovení od *ty*.

45 Tamtéž, s. 19.

gnoseologickými rozdíly.⁴⁶ Já-ty je reciproční vztah, nikoli ekvivalence.

Jak jsme naznačili výše, podle Patočky může já přejít nejenom v ty, ale i v ono. Je pochopitelné, že přechod já-ono je „zprostředkován“ osobou ty, poněvadž já je vlastně určitým zvláštním ty. Vztah já-ono opět není obousměrný: zatímco sebe do určité míry jako ono pojímat musím, ono v já přejít nemůže – nemůžu se „vžít“ do věci či druhého. Patočka zde ovšem upozorňuje na jednu důležitou okolnost: „Není-li tedy mezi *já* a *ono* možná oboustranná *výměna*, je mezi nimi zato možné *sdužení* (...).“⁴⁷ Tento fakt pro nás bude hrát důležitou roli ve čtvrté kapitole, zatím však pro jeho popis nemáme náležitě vypracovány všechny potřebné pojmy, proto se k němu vrátíme až později. Upozorníme však na tomto místě na to, že zmiňovaná nemožnost „oboustranné výměny“ mezi já a ono neznamená, že by v jistém smyslu neexistoval přechod jak z ono do já, tak z já do ono. Neexistence oboustranné výměny (resp. záměny) znamená neexistenci *přímého* obousměrného přechodu já-ono. Jakmile je však přechod zprostředkován osobou ty, je možné, a dokonce nutné, aby přechod já-ty-ono fungoval i ve směru ono-ty-já. To uvidíme v následujícím.

Konstatuje-li tedy Patočka možnost přechodu já v ty, který je navíc nezbytný i k tomu, abychom sami sebe zakoušeli jako já, zároveň s tím musí konstatovat nemožnost přechodu jiného ty v moje já, podobně jako nemožnost přímého přechodu ono v já: nikdy se nemůžeme „dostat“ do druhého a zažít jeho zkušenost, ať už se jedná o druhého v osobě ty, či ono.⁴⁸ Třetí z momentů personálního pole – vztah ty-ono – však v tomto smyslu není takto jednostranný. Zatímco přechody já-ty, já-ono jsou (až na zvláštní případ přechodu já-personální já=speciální ty) možné jenom směrem od já, přechod ty-ono je otevřen v obou směrech. Ty je vždy aktuální zatímco *ono* nikdy nepřestává být „zde“, ovšem jako sféra aktualizovatelného neaktuální: ty vždy vystupuje z horizontu ono, do něhož se navrácí zpátky. „Ty se vyčleňuje z ono; ono v něm dostává akutně osobní tvář. Tuto osobní tvář podržuje zčásti ještě tehdy, když se obrátilo v ono (...).“⁴⁹ Ty se tedy může vrátit do sféry ono – stane se tak, jakmile přejde ze sféry aktuálního, z centra, do sféry neaktuality, na periférii, jakmile se začlení zpátky do horizontu.

Na závěr našich úvah o personalitě a situačnosti uvedme tezi, která má pro směřování našich úvah zásadní důležitost, a kterou Patočka dosavadní úvahy zároveň pregnantně shrnuje, a sice, že „vždy, když se vztahujeme ke světu, děje se to v síti, která má základní strukturu: já-ty-ono.“⁵⁰ Tato struktura bude tedy podstatným způsobem fundovat i náš „vztah k prostoru“, lépe řečeno náš vztah, jímž *bude* prostor. To však už předbíháme.

46 Tamtéž.

47 Tamtéž.

48 Srov. tamtéž, s. 18.

49 Tamtéž, s. 20.

50 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 14.

V této podkapitole jsme popsali momenty personální struktury a vztahy mezi nimi.⁵¹ Mohlo by vzniknout zdání, že doposud jsme se přitom pohybovali v poměrně abstraktní rovině úvah. Takové zdání by však bylo mylné: situačnost, v níž se personální struktury objevují, je totiž fenomenálně vykazatelná záležitost, a vznikl-li dojem „metafyzičnosti“, mohl být zapříčiněn buďto naším rozhodnutím pojednat přede vším ostatním právě o personálních strukturách, anebo okolností, že personalita (mezi jinými) pro Patočku představuje jakési *fiens* – něco, co všechna fakta jaksi neustále *zakládá*⁵² – má proto určitý „metafyzický nádech“, byť se jedná o výsledek fenomenologické analýzy.

Abychom neztráceli ze zřetele úběžník těchto přípravných analýz, jímž je prostorovost, předznamenejme v návaznosti na poslední metodologickou poznámku: „Proto naše bytí v prostoru, které má svou zvláštní strukturu ‚personální‘, do níž náleží centrální jádro a neurčitá periferie, a v centrálním jádru opět dramatické setkávání a utkávání ty – já, vy – my, není jednoduše psychologické faktum, schopné konstatování a reflexivní analýzy; pochopeno takto jako faktum, nikoli jako *fiens*, které veškerá fakta zakládá, otvírá a umožňuje, přichází o celý svůj smysl.“⁵³

Nyní je však načase přenést naše úvahy „na zem“ a poukázat na druhý moment, který funduje a formuje všechnu naši zkušenost, zde popsanou z personálním hlediska – čili i naši „zkušenost“ prostoru, pro popis které jsme zde představili personální „schéma“ já-ty-ono. Tímto druhým fundamentem je pro Patočku tělesnost.

1.2 Tělesnost

Důvod, proč jsme se v takovém detailu věnovali personálním strukturám a jejich situačnosti jakožto původní struktuře lidské zkušenosti ve světě vůbec, spočívá v tom, že podle Patočky je personální situačnost klíčová i pro pochopení fenoménu či „polofenoménu“⁵⁴ lidské tělesnosti: prastruktura já-ty-ono se „objevuje“ i v této tělesnosti, kterou je proto nutné pojímat personálně.⁵⁵ To je obzvláště důležité, jelikož tělesnost je pro Patočku základem jakékoli lidské zkušenosti ve světě (tudíž i „zkušenosti“ prostoru): bez uvážení tělesnosti nelze o konkrétní

51 Explicitně upozorňujeme na to, že určité podstatné momenty personálních struktur jsme v těchto úvodních analýzách vynechali. Hodláme se k nim vrátit později, až to bude i s ohledem na náplň dané kapitoly vhodnější. Viz kap. 4 „Architektonika personálního tělesného prostoru“.

52 Ovšem zakládá ve smyslu neustálé *realizace*, nikoli něčeho již jednou provždy založeného. Tento motiv zvláštního rozdílu v *temporalitě* (faktum v. *fiens* jako rozdíl něčeho minulého a něčeho aktuálně přecházejícího z minulosti do budoucnosti) se nám později zákonitě objeví i u samotného rozlišení *spatium ordinatum* v. *spatium ordinans*, či v určité podobě i u tělesnosti a problému smyslové syntézy.

53 PATOČKA, J., Úvahy nad Readovou knihou o sochařství, s. 450.

54 Termín „polofenomén“ Patočka někdy používá pro označení horizontového způsobu danosti, což není intencionalita v pravém smyslu slova (srov. PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 32-33). Podrobněji k horizontové danosti viz Dodatek D.

55 Tělesnost si ovšem nesmíme představovat jako hmotný substrát, na který se „nabalují“ vlastnosti, tj. v tomto případě jakási „personalita“. Jak uvidíme v dalším, jedná se zde o *žitou* (fenomenální) tělesnost.

zkušenosti vůbec fenomenologicky vypovídat.

Patočka k nutnosti uvážit tělesnost i v ontologické, nejenom ontické sféře, v otevřené kritice Heideggerova ontologického upozadění tělesnosti poznamenává, že „původní praxe musí zásadně být činnost tělesného subjektu, že tedy tělesnost musí mít svůj ontologický statut (...) musí existovat primární existenciální statut tělesnosti, umožňující umístění mezi věci a působení na ně i přijímání takového působení od nich.“⁵⁶ Takové působení je konáním, a lidské konání je vždy rozvrhem – výběrem z nepřehledného bytí konečného počtu možností. Patočka naznačuje, že již tento rozvrh, který Heidegger podle něj funduje příliš formálně ve fakticitě pobytu a v jejím charakteru *Jemeinigkeit*, je potřeba ontologicky (tj. existenciálně) založit v tělesnosti: „Tělo je existenciálně soubor těch možností, jež nevolíme, nýbrž do nichž se zařazujeme, těch, k nimž nemáme svobodu, nýbrž *jimi být musíme*. (...) A teprve na jejich podkladě jsou otevřeny možnosti ‚svobodné‘.“⁵⁷ Tolik na úvod k ontologické důležitosti, kterou Patočka tělesnosti připisuje. K náznaku Patočkovy kritiky Heideggera se vrátíme v třetí kapitole.

1.2.1 Personální tělesnost

Nás na tomto místě přednostně zajímá personalita tělesnosti – existuje-li něco takového. Patočka existenci personální tělesnosti stvrzuje výtkou směrem k objektivistické tradici, která podle něj úplně opomíjí fakt, „že to, co je *základem* naší zkušenosti, prvním předpokladem zacházení s věcmi, s druhými, se sebou – naše tělo – není pojata personálně, ale ve třetí osobě, jako ono – věc, objekt zkušenosti.“⁵⁸ Naše tělo však původně není věc mezi věcmi, nýbrž moment situace, a to situace interpersonální.⁵⁹ Přibližme si v dalším tento „tělesný moment“ personální situace.

Když jsme u pojednání o vztazích mezi osobami personální situace hovořili o tom, že naše já se nám v situaci zjevuje jak ve formě ty, tak ve formě ono, můžeme nyní upřesnit, že podle Patočky je to právě tělesnost, v níž je tato perspektivnost situace založena.⁶⁰ Výše poněkud abstraktně rozvedená personálnost a situačnost se původně zjevuje právě v konkrétní tělesnosti našeho „já“. Původní danost naší tělesnosti je přitom horizontová danost já-dynamismu, o němž jsme hovořili výše: „Vlastní tělesnost se nám dává jako síla, dynamismus, který se ‚vrhá‘ do věcí, do předmětnosti. (...) Právě proto, že jde o dynamismus, o sílu, která *působí*, má tato síla charakter tělesnosti.“⁶¹ Já-dynamismus je nutně tělesné já – přímo s ním splývá, je to jediné jsoucno, nahlíženo nejprve z hlediska personality, nyní z hlediska tělesnosti. V souvislosti s výše řečeným to znamená, že naše tělo je nám původně dáno jenom

56 PATOČKA, J., „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech, s. 306.

57 Tamtéž.

58 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 14.

Zde „ono“ neznámá moment personální struktury, nýbrž neosobně pojatou věc.

59 Srov. tamtéž, s. 25.

60 Srov. PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, s. 18-19.

61 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 38.

netematicky a celkově, tzn. horizontově, a teprve odvozeným způsobem jako věc v osobě ty (čili intencionálně).

Jenom tělesný člověk se ve světě může setkat s věcmi a druhými. Tento tělesný kontakt – „ono vrhání se do věcí“ – je přitom původně vždy situace určena personálně, tj. celková situace se strukturou já-ty-ono.

1.2.2 Tělesný kontakt s věcmi

S výhledem na to, že kontakt s věcmi bude mít závažné důsledky pro prostorovost člověka, si teď podrobněji popíšme, jak probíhá toto tělesné vrhání se do světa v personální situaci. Patočka ho připodobňuje oblouku – jakémusi centrifugálnímu pohybu – který vychází od nás a zpět se do nás vrací: „Žijeme od sebe pryč, vždycky jsme se už překročili směrem do světa ke stále více se vzdalujícím oblastem. Zde, ve světě zakotvujeme a vracíme se k sobě.“⁶² Oblouk vychází z já-dynamismu čili z našeho „tělesného já“, jakožto zdroje veškeré možné aktivity. Díky původně horizontové danosti těla přitom „nikdy nežijeme v sobě, vždy žijeme u věcí, tam, kde je naše dílo (...).“⁶³ Toto je výskyt přechodu ono-ty a moment setkání s ty, v němž dochází k zrcadlení mého personálního já v tomto ty, čili ke vzniku vztahu já-ty, jak jsme ho v jednotlivých momentech popsali výše.

Jenom díky věcem a druhým sám sebe mohu vnímám i tematicky, nejenom horizontově jako já-dynamismus. Od věcí a druhých tak mám možnost „vrátit“ se „k sobě“ ve smyslu personálního já. V určitém smyslu se k sobě vracím, není to však návrat k něčemu původnějšímu, naopak, je to pohyb od původní horizontové danosti tělesného já k danosti „odvozeného“ personálního já. Proto Patočka nemluví o oblouku, který by se vracel zpět zlomem, nýbrž o zvláštním pokračování směru „ven“, který se v určitém místě stává návratem k sobě. Dochází k tomu, že tělesné já se shlíží v druhých a věcech jako jejich ty, tzn. jako personální já. „Po určité stránce to [tj. ono vrhání se do světa. Pozn. B. Š.] nikdy nepřestává, po určité stránce se tento impetus k sobě vrací, protože je mu nastaveno zrcadlo – jak vstupuje do světa, při vzdalování od sebe naráží na místo, z něhož pokračování dál je návratem zpátky k sobě. Toto místo je druhá bytost – ty.“⁶⁴

Takto personálně pojatá tělesnost je jakýmsi prostředkem, jímž si člověk sjednává kontakt se světem. Je základem, z něhož vyrůstají vztahy člověka k věcem a druhým, původním dynamismem, který neuchopujeme přímo, ale jenom „oklikou“ přes oslovující osobu ty.⁶⁵

62 Tamtéž, s. 31.

63 Tamtéž.

64 Tamtéž.

65 Je důležité poznamenat, že se nám tato dynamika – toto tělo – ve fenomenálním smyslu *nejeví*: „Sami sebe jsme si vědomi jako něčeho, co je zde, ale co není fenomén v pravém slova smyslu, co nám jen objevuje jiné věci, co způsobuje, že se nám věci objevují.“ (Tamtéž, s. 33.) Tělo je tedy teprve prostředkem k tomu, aby se nám věci mohly jevit ve smyslu jevení se fenoménů, i „jevení se“ „polofenoménů“ (tj. celků). (Viz terminologická poznámka výše. Srov. Dodatek D.)

Fakt, že teprve tělesnost nám jiné věci (včetně našeho vlastního těla vnímaného jako věc) „objevuje“, se projeví i ve způsobu, jakým se nám potom ony fenomény a polofenomény věci jeví. S věcmi se člověk setkává skrze své praktické (tělesné) konání, mající „ráz vnitřní souvislosti a poukazování“ – tímto svým konáním si s věcmi vytváří vztahy.⁶⁶ Vztah však může člověk podle Patočky vytvořit jenom s něčím, co je v něm již nějakým způsobem obsaženo – „ve vnitřní skladbě subjektu musí být obsažena souvislost s ostatními jsoucný; jedině takový ‚subjekt‘ může být realizátorem vztahů.“⁶⁷

Můžeme říci, že souvislosti k jiným věcem jsou v člověku díky tomu, že „já je celou svou povahou horizontem.“⁶⁸ U tělesné dynamiky coby horizontu to Patočka explicitně potvrzuje – tato dynamika „je já jenom potud, že já je horizont obsahující v sobě shrnujícím způsobem narážky na všechny možné tenze této energie.“⁶⁹ Jinými slovy tato „energie“ v sobě musí „obsahovat“ minimálně všechny osoby personální situace – to je ona „tenze“ – a „narážky“ na tuto tenzi jsou právě vztahy k druhým a věcem. V takové koncepci, jak upozorňuje Patočka, „je náš vztah k věcem úplně analogický vztahu k sobě samotnému, je pokračováním našeho života v těle.“⁷⁰ Věci se v jistém smyslu stávají prodloužením či rozšířením těla, „náš vztah k věcem je úplně analogický vztahu k sobě samotnému, je pokračováním našeho života v těle. Není to něco ostře odlišného od toho, jak žijeme ve svém těle, ve vztahu k sobě samotnému. Naše vrhání se do světa je zároveň pohyb, kterým se vtělujeme do něčeho mimo sebe, angažujeme se, objektivujeme se.“⁷¹ (Poznamenejme, že tento vhléd se ukáže být důležitým v třetí kapitole naší práce.) Tato objektivace je možná právě v důsledku toho, že tělo je „zdrojem“ personální situační struktury já-ty-ono: věc je v situaci mne oslovující *ty* anebo v aktualizovatelné neaktualitě čekající *ono*, které mi nikdy nemůže být úplně cizí, jelikož i své *já* mohu a musím mít v těchto osobách; tím, že se musím umět vtělit do svého „druhého já“ (tj. personálního já, jež je *ty*), se mohu vtělit i do druhých – mezi já-ty existuje přechod. Neboli věci mne mohou oslovovat právě proto, že v jejich jádře sídlí stejná dynamika, jaká je ve mně (srov. Dodatek E).

Shrňme naše dosavadní úvahy o personální tělesnosti. V první řadě zdůrazňujeme, že tělo, o kterém Patočka hovoří, není tělo, jak jej poznává věda – není to věc, ještě to není neosobní objekt, je to původně zakoušená tělesnost. „Tělo, nikoli jak jej zkoumá anatomie, fyziologie, nýbrž tělo tak, jak je žijeme, prožíváme. Toto živé tělo je zároveň podmínkou i toho, abychom o anatomickém a fyziologickém těle vůbec věděli.“⁷² Takové *žité tělo* je podle Patočky v protikladu k starší filosofické tradici potřeba

66 Srov. PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, s. 15-16.

67 Tamtéž, s. 16.

68 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 46.

69 Tamtéž, s. 31.

70 Tamtéž, s. 40.

71 Tamtéž.

72 Tamtéž, s. 11.

pojmout personálně, ba bylo by možné argumentovat, že podle Patočky personalita přímo vyvěrá z původní tělesnosti pojeté jako dynamismus vrhající nás do světa.⁷³ Tělo jako personální jsoucno potom „není jsoucno jako věc, ale vztahování k sobě, které, aby tento vztah realizovalo, musí jít oklikou přes cizí jsoucno.“⁷⁴ Tím v kondenzované podobě popisujeme oblouk, který znamená vrhání se do světa, pronikání k věcem, k druhým, a z nich dospění k sobě samému: *já-dynamismus* se skrže *ty*, vyjevující se z horizontu *ono*, vztahuje k sobě – k personálnímu *já* – „oklikou“, která je jenom pokračováním původního pohybu do světa, k věcem, k druhým.

Abychom se neztratili v poměrně rozsáhlých přípravných analýzách, předesíláme, že tento oblouk, představující původní tělesné vztahování se k druhým a k sobě, bude v druhé kapitole hrát zásadní roli pro prostorovost: „Pouze tělesná bytost může existovat prostorově, vztahovat se k prostoru.“⁷⁵ Souvislost tělesnosti s výše projednaným personálním momentem přitom dobře shrnuje tato Patočkova formulace, uvědomíme-li si, že *já-dynamismus* a tělesné *já* splývá v pojetí dynamického proudu: „*Pro sebe* je každý z nás původně dynamickým proudem, který žije směrem od sebe k užitkovým věcem, které jej obklopují, ve svých záměrech a kinestézích. Tento dynamický proud reaguje nejhojněji a nejpůvodněji na lidsky-sociální prostředí, na mikrospolečnost, která jej konkrétně obklopuje; v ní se orientuje, ta mu původně říká, kde je, co dělá, čím jest. Dynamický proud funguje ve formě *já-ty-ono* (...).“⁷⁶ Kromě problematiky orientace, které si zatím nebudeme všimnout (nicméně později se ukáže být klíčová) se nám zde zároveň otevírá přímá návaznost na následující oddíl, v němž pojednáme o kinestézích, tj. tělesných pohybech, jimiž se podle Patočkova výroku teprve skutečně realizují naše „tělesné“ vztahy k věcem a druhým. Tím specifikujeme onu realizaci původních vztahů ke světu, jejímž charakterem se bude vyznačovat i původní „vztah člověka k prostoru“ či lépe řečeno prostorové vztahování se člověka ke světu.

1.2.3 Kinestéze

Výše jsme napsali, že naše tělesná dynamika se „vrhá do světa“ a teprve tímto *pohybem* se ve světě v rámci konání můžeme setkat s věcmi a druhými. Na úplně obecné rovině k problematice pohybu Patočka poznamenává: „Jak nyní označit vztah, který zaujímáme k tomu, co v celkovém horizontu [tj. ve světě, pozn. B. Š.] vzchází a zapadá, co se v něm, na jeho pozadí zjevuje? Domnívám se, že vodítkem k této charakteristice našich setkání ve světě, na světě je, že médiem tohoto setkání je pohyb – náš vlastní pohyb v rámci světa a všeho, co se v něm

73 Srov. např. PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, s. 18-19.

K tomuto vztahu fundace se vrátíme ještě v dalším. Prozatím nerozlišujeme úroveň fundace řeči, situačnosti, personálnosti a tělesnosti – všechny považujeme víceméně za stejně původní.

74 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 27.

75 Tamtéž.

76 PATOČKA, J., *Úvahy nad Readovou knihou o sochařství*, s. 444.

může vyskytnout a objevit.“⁷⁷ Čili původní způsob jakéhokoli vztahování se ke světu je Patočkou tematizován právě jako pohyb. Ještě důrazněji to zaznívá zde: „Veškeré lidské konání je tedy ‚otevřené‘ (pro jsoucno a jeho bytí). Otevřené je právě jako *jednání*, totiž svézodpovědný pohyb, pohyb, který beru na sebe jako akci. Pohyb je uskutečňování možností. Realizace svých možností znamená realizaci toho, čím z povahy věci nejen pro sebe, nýbrž i *pro věci* jedině člověk může být.“⁷⁸ Upozorníme zde na dvě okolnosti: za první, toto pojetí pohybu pochopitelně nemá význam objektivní změny místa v objektivním prostoru světa. Za druhé má tento pohyb pro Patočku širší význam než jenom význam tělesného pohybu.

Zaměříme-li se nyní v takovém rámcovém pojetí pohybu na pohyb tělesný,⁷⁹ musíme v něm podle Patočky rozlišovat dva momenty: moment *naladění* a moment *působení*. Tyto momenty můžeme shrnout do pojmu postoje. První složka postoje – naladění (nálada) – znamená východisko a předpoklad dalšího působení, jež je realizováno druhou složkou postoje – v kinestézích –, a znamená původně praktické konání.⁸⁰ V návaznosti na tělesnost a v předjímání její důležitosti pro prostorovost člověka si v dalším vyjasněme roli této druhé složky postoje, tj. roli tělesných pohybů v kontaktu se světem, jež jsme výše popsali pomocí onoho oblouku od já k ty, vyčleňujícím se z ono.⁸¹

Tělesný pohyb Patočka principiálně tematizuje jako privilegovanou možnost, jejíž „ontologickou bází je tělesnost *jakožto možnost pohybovat se*.“⁸² Volba konkrétní možnosti znamená praktické konání na základě celkového rozvrhu. Konání tedy původně znamená, „že dělám pohyby, které jsou vybrány mezi možnými.“⁸³ Konání, „to už není jen: svět se mě zmocnil, svět mě někam postavil, do jisté situace [viz poznámka o náladách výše. Pozn. B. Š.] Tady je odpověď našeho já.“⁸⁴

Tyto pohyby jsou původně netematické – nejsme si jich vědomi, místo toho *jsme jaksi vždy již u věcí*, ke kterým nás pohyby vedou. (Důležitý moment pro další úvahy.) Je to dáno horizontovým charakterem našeho

77 PATOČKA, J., K prehistorii vědy o pohybu: svět, země, nebe a pohyb lidského života, s. 194.

78 PATOČKA, J., „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech, s. 317.

79 Předeseíláme, že později (kap. 4) se vrátíme i k pohybu v naznačeném širším smyslu.

80 Srov. PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 36-38.

81 Pro úplnost dodejme, že nálady se ke konání vztahují v principu tak, že ovlivňují rozvrh tohoto konání, tj. vymezují možné akty. Nálady jaksi spoluvytvářejí situace jako to, co je v situaci „vždy již zde“ (srov. 1.1.1 Řeč a situačnost). Z hlediska aktuálních úvah to znamená, že vymezují možné kinestéze. Z hlediska principů Patočkova pojetí prostorovosti, o které nám jde, považujeme sice za důležité na moment nálady poukázat, nebudeme ho však více rozvádět, jelikož to nepovažujeme za nevyhnutné.

Nálada se pro nás stane výslovným tématem až v kap. 3 a 4.

82 PATOČKA, J., „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech, s. 309.

83 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 36.

Co se týče momentu naladění, „(...) já konám předpokládá, že mohu.“ (Tamtéž.) Nálady tedy v kinestézích své místo nepochybně mají. Jedná se o „faktické otevření přístupu ke světu“ vůbec, my však u prostorovosti de facto předpokládáme svět v tomto *faktickém* smyslu již „otevřený“. (Srov. tamtéž, s. 35.) V jiném smyslu prostorovost svět přirozeně teprve otevře.

84 Tamtéž.

těla jakožto dynamiky, jak jsme o něm pojednali výše, a tím, že kinestéze tvoří součást (lépe moment) této dynamiky. Důležité je na tomto místě to, že naše vlastní tělesnost je nám původně dána právě v kinestézích. Konkrétní pohyb je aktová realizace horizontové dynamiky. Svoji původní dynamiku pociťujeme jako existenci „aktivní pohybující se bytosti.“⁸⁵

Netematické kinestéze, kterými se náš dynamismus vrhá do světa, mají za své téma – a můžeme říci, že tím pádem i za svůj referent – věci. Kinestéze jsou vždy k těmto věcem vztaženy, „polarizovány“, na věci působí: „Domníváme se, že jednotlivé pohyby, které koná náš tělesný subjekt (...) nelze pojímat samy ze sebe, že svůj smysl dostávají jen jako prostředky k jistým účelům, jsou to podstatně pohyby ‚odkud kam‘, pohyby zaměřené a obdařené smyslem, který překračuje každou jejich fázi (...).“⁸⁶ Původně se tedy nepohybujeme *mezi* věcmi, nýbrž *k* věcem, resp. *od* věcí.⁸⁷ Toto je naše *angažování se do věcí*, s nímž se ještě setkáme: „Naše vrhání se do světa je zároveň pohyb, kterým se vtělujeme do něčeho mimo sebe, angažujeme se, objektivujeme se. Toto angažování se v tom, co nejsme původně, ale čím se přesto stáváme, nám odhaluje naše možnosti.“⁸⁸

Poslední věc, kterou na tomto místě zdůrazníme, je Patočkův poukaz na celistvý charakter popisovaných pohybů – tato celistvost kinestézí, překračující jejich jednotlivé fáze, je umožněna jak celistvostí, resp. horizontovostí naší tělesnosti tak i *smysluplností* kinestézí, tj. jejich zaměřením na věci. I věci totižto původně chápeme jako celky, nikoli jako aspekty (podrobněji o tom bude řeč v oddílu o smyslovosti). Takové překročení aktuality do horizontu celku se v pohybech objevuje i v podobě jistého předstihu či anticipace, obsažené v každém pohybu – „pohyb je naplnění intence, ale ne úplné, neboť pohyb není realita, nýbrž realizace (...).“⁸⁹ Kinestézemi jakožto výběry z možností se tedy člověk projevuje jako *realizátor*, jímž podstatně je, což bude pro „vznik“ prostoru naprosto zásadní. Kinestéze jsou původní způsob, jímž člověk realizuje vztahy k věcem, o nichž jsme mluvili v předchozím oddílu.

Na závěr tohoto oddílu se ještě krátce vraťme otázce *referentů pohybů*. Každý pohyb potřebuje referent či referenty. Výše jsme řekli, že kinestetický kontakt s věcí má za svůj referent tuto věc. Stačí ale pouhá věc k plnému „odstínění“ tělesného pohybu?; je „věc o sobě“ již dostatečně „fixována“, aby mohla být „absolutním“ referentem? V souvislosti s tím se podívejme na možné „absolutní“ referenty, o nichž Patočka uvažuje, a jejich možný vztah k jiným referentům, například k věcem.

Na obecnější úrovni lidských pohybů, tj. v rámci pohybu života vůbec, Patočka uvažuje o dvou význačných referentech: o *zemi* a o *nebi*.

85 Tamtéž, s. 33.

86 PATOČKA, J., K prehistorii vědy o pohybu, s. 196.

87 Srov. PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 34.

88 Tamtéž, s. 40.

89 Tamtéž, s. 37.

Jak upozorňuje Marie Pětová, tyto referenty je třeba chápat nejenom v doslovně-fyzickém významu, ale (a snad původněji) jako symboly či principy.⁹⁰ Země symbolizuje referent *pevný a tělesně dosažitelný* (a v tomto smyslu blízký), „je především dárce všeho ‚kde‘“, nebe referent *distanční, všeobjímající, tělesně nedosažitelný* (vzdálený), „je především dárce ‚kdy‘“.⁹¹

„Země je především pevná opora a podklad pro všechny pohyby, náš i jiných věcí. Je tak všeobecnou oporou, a proto i prototypem všeho masivního, tělesného, hmotného, je ‚universálním tělesem‘, jehož jakými součástmi jsou všechny věci; pak na to ukazuje jejich nesamostatnost, jejich vznik a zánik.“⁹² Zemi tak můžeme chápat jako princip zakládající to „pevné“ ve věci, to, co umožňuje, aby se věc sama stala referentem pro tělesný pohyb našeho praktického konání. Jinými slovy, věc může být referentem našeho pohybu jenom tehdy, má-li „účast“ na zemi, což je pochopitelné: v konečném důsledku musíme i věci, ke kterým pohyb vztahujeme, vztáhnout minimálně k zemi fyzické („vše, co nazýváme věcí, se o ní opírá“⁹³), vzhledem k níž se odehrává pohyb pozemšťanů vůbec.⁹⁴

Nebe je naproti tomu „dárce vší jasnosti, tím vší vědomostí o blízkém, která je v podstatném vztahu k vzdálenému – ve světle hraje i země v barvách, které odhalují věci podstatně, nikoli jen v blízkosti, nýbrž na distanci.“⁹⁵ Tím však nebe odhaluje i zemi, kterou obklopuje – „tak jsou země a nebe ve stálém kontaktu a proniku, ve vzájemných odkazech takového druhu, že jsou na sebe vzájemně vázány v přirozeném okolí bytosti, která má svět, totiž blízkost i dálku, ovládnutí i vydanost, činnou vůli i schopnost distance.“⁹⁶

Črtající se souvislost referentů s taktilním a vizuálním smyslovým polem se ukáže být vskutku podstatná, a to i pro námi studovaný problém. V dalším uvidíme, že bude hrát úlohu i v naší analýze smyslovosti a v konečném důsledku i v analýze prostorovosti. Chceme-li dříve, než přistoupíme k poslední přípravné analýze, shrnujícím způsobem uvést do souvislosti personalitu, tělesný kontakt jako původní způsob praktického konání a referenty tohoto kontaktu jakožto tělesného pohybu, můžeme uvést Patočkovu následující pregnantní vyjádření: „Kontakt s druhými je prvotní, nejdůležitější komponenta *centra* přirozeného světa, jehož *půdou* je země a *periferií* nebe.“⁹⁷ Kontakt je tělesným kontaktem mezi já a ty (i v případě kontaktu s věcí), kde moment já-ty znamená centrum, nebe znamená periferii ono a země referent kinestézi, nimiž já kontakt realizuje.

90 PĚTOVÁ, M., cit. d., s. 245.

91 PATOČKA, J., K prehistorii vědy o pohybu, s. 196.

92 Tamtéž.

93 PATOČKA, J., Přirozený svět a fenomenologie, s. 218.

94 K tomu Patočka poznamenává, že „je nejenom básnickou metaforou, ale zachycením podstatného, řekne-li se o člověku: pozemšťan.“ (Tamtéž, s. 219.) Podobně se to má i s tím, řekne-li se o člověku, že „bydlí“, jak uvidíme ve čtvrté kapitole.

95 PATOČKA, J., K prehistorii vědy o pohybu, s. 196.

96 PATOČKA, J., Přirozený svět a fenomenologie, s. 220.

97 Tamtéž, s. 222.

1.2.4 Smyslovost

S tělesným kinestetickým působením na svět v rámci personální situace je u Patočky úzce svázána smyslovost: „Vrhání se do světa je působení na svět. Jsme s to provádět změny ve světě svou tělesností, svým pohybováním. Jakožto vidomá síla je schopnost působení vybavena jakoby světlem, které té energii razí cestu do světa. Jasnost o té cestě – to jsou smyslová pole naší zkušenosti.“⁹⁸

Pro vztah mezi tělesným pohybem a smyslovými vjemy platí, že jsou neoddělitelné: „Αισθησις a κινήσις jsou nerozlučné. Naše vidění je vždy spojeno s pohybem.“⁹⁹ Tento vztah je možné interpretovat ještě silněji na základě Patočkova tvrzení, že „vněm není jen *doprovázen* pohyby, nýbrž že je jejich součástí, ba sám že je pohyb (...).“¹⁰⁰ Patočka dokonce tvrdí: „Jedině na základě pohybu svého těla a v jeho souvislosti můžeme pochopit vněmový styk s věcmi (...).“¹⁰¹

Přitom podobně, jak pro kinestéze a tělesnost jako takovou, platí i pro smyslovost, že je určena personálně. Podle Patočky „základní vrstva naší zkušenosti, smyslový vněm, je teleologicky zaměřena k tomu, aby se v něm obrážela a vyjadřovala přítomnost druhého“.¹⁰² Vyjádřeno pojmy personálních struktur, ve smyslovosti je původně dáno (přítomné) ty.¹⁰³ K tomu můžeme opět citovat Patočku: „Struktura našeho vněmového světa je hluboce určena tím, že tento vněmový svět má druhé já jako svou entelechii, teleologickou ideu. Co chceme vidět, co nás zajímá, k čemu je náš svět upjat, je ty. A to i po vněmové stránce, právě proto, že ty je přítomnostní.“¹⁰⁴

Na přítomnostní charakter vjemu navazuje úvaha o způsobu danosti vjemů, čili o intencionalitě smyslovosti. Ta je pro Patočku vůbec původní (originální) intencionalitou, nepřekvapí nás proto, že její popis obnáší jak horizontovou, tak aktovou danost. (K tomu viz Dodatek D.)

Co se horizontu smyslové intencionality týče, můžeme napsat následující. Jednotlivá smyslová pole podle Patočky nelze myslet jako něco původně odděleného. Naopak, je nutno chápat je jako původně celistvý výkon. „Oddělenost smyslových polí je problematická; světlo, které nás vede, je svého druhu jednota. (...) Tato jednota v sobě obsahuje jednotlivá smyslová pole, bere je jako příspěvky k jednotnému výkonu. Jako by tato jednota byla před těmito jednotlivými příspěvky, nikoli z nich vytvořena.“¹⁰⁵ Tato původní celkovost smyslovosti je zcela analogická celkovosti kinestézí, poněvadž vyrůstá jak z téže původní horizontové danosti našeho tělesného dynamismu, tak z toho, že ve světě jsme vždy již u věcí, do nichž se angažujeme, a které původně chápeme jako celky

98 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 31.

99 Tamtéž, s. 28.

100 PATOČKA, J., K prehistorii vědy o pohybu, s. 195.

101 Tamtéž.

102 PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 223.

103 Srov. PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, s. 22-23.

104 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 42.

105 Tamtéž, s. 32-34.

(čímž je teprve umožněno chápat je v jejích aspektech). Čili smyslovost se z tohoto pohledu vyznačuje *vztahem k celku*.¹⁰⁶

Kromě celkovosti se však smyslovost vyznačuje i aspektovostí. Aspektovost smyslového názoru přitom představuje *originální danost* věcí jakožto fenoménů: „Věc před námi je jednostranně dána, jeví se vněmově určitou stránkou, to je fenomén ve vlastním slova smyslu.“¹⁰⁷ Smyslová danost je tedy intencionalita v původním smyslu slova, tím pádem je jakožto akt primárně přítomnostní (aktuální) a jenom sekundárně horizontová (smyslová syntéza). Věc je nám intencionálně dána v nekonečnu svých aspektů, v názorných perspektivách na tuto věc jako celek, přičemž intencionalita podle Patočky předpokládá i horizontovou danost celku. Vjem je perspektiva na věci, které jsou původně dány celistvým způsobem, podobně jako jednotlivé osoby byly jenom perspektivami na celek lidské situace. Patočka zdůrazňuje, že „aktuální perspektiva nedělá jsoucno, jsoucno je zde před ní a nezávisle na ní, jsoucno je i bez perspektivy, ale perspektiva nikdy bez jsoucna.“¹⁰⁸

V souvislosti s prostorem Patočka uvažuje o dvou význačných smyslových polích: o poli kinesteticko-taktilním a o poli vizuálním. Přibližme si tato pole s ohledem na již diskutovanou personalitu, tělesnost a kinestéze.

Již označení kinesteticko-taktilního pole naznačuje úzkou vazbu na kinestéze (na kterou jsme ostatně poukázali již v úvodu tohoto oddílu). Pochopíme-li kinestéze jako jakési *otázky*, položené námi světu (reakce na původní oslovení od věcí), v rámci kterých pohybujeme tělem s praktickým zacílením na věci jako na referenty tohoto pohybu, pak budou taktilní vjemy představovat *odpovědi* věcí. „Kinestéze je vždy nebo aspoň normálně spjata s vnějším hmatovým dojmem, s taktilními percepce dotyku a tlaku, tvrdosti a měkkosti, většího a menšího odporu, opory a vratkosti“¹⁰⁹ Tělesné pohyby – kinestéze – vlastně ani

106 Takto pochopená smyslovost v její celkovosti je prostředkem horizontové danosti ve smyslu horizontové syntézy – „vnímání předmětu probíhá tak, že provádím syntézu jednotlivých stránek prezentovaných ve smyslové plnosti (...)“ (Tamtéž.) Co se týče samotného výkonu syntézy, Patočka dále zpřesňuje, že „tato syntéza se provádí jakoby sama, není to aktivní syntéza (...); je to spíše ignorování změn, které ustavičně probíhají, není to přidávání, je to spíše zapomínání.“

Na tomto místě vyvstává problém temporality smyslové syntézy a jejího vztahu k tzv. nenáznorné předchůdné danosti celků (viz např. PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 216; dále *Prostor a jeho problematika*, s. 33.) My se spokojíme s upozorněním na tuto záležitost jako na problém, jehož řešení však není nezbytné pro naše úvahy o prostorovosti. Poukazujeme alespoň na to, že smyslovou syntézu je pravděpodobně nutné chápat jako „již nastalé nastávání“ ve smyslu *fiens*. (Srov. výše.)

107 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 32.

108 PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 217.

109 PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, s. 22.

Na druhé straně je potřeba upozornit, že v taktilním (haptickém) pro Patočku „nehrají nejdůležitější úlohu aktuální dojmy, dotykové, dojmy drsnosti, hladkosti, tvrdosti a měkkosti atd., nýbrž *pohyby* aktuální i vizuální, resp. pohybová imaginace, do níž jsou dojmy teprve zasazeny, často jako odpovědi na explorační otázky, položené pohybem.“ (PATOČKA, J., *Úvahy nad Readovou knihou o sochařství*, s. 443.) Zaznívá zde především kritika naivního sensualismu, a i v rámci taktilního pole důraz na *pohyby*, nikoli na *haptické dojmy*.

nelze myslet bez *protipohybů* – taktilních vjemů. (Že i smyslové vjemy Patočka chápe jako pohyby, na to jsme poukázali výše.) Kinesteticko-taktilní pole tak podle Patočky nejlépe vystihuje tělesnost *celku* člověk-svět, tedy nejenom tělesnost lidské „subjektivity“. I věci a druzí totiž mají svá těla a ta je zapotřebí v rámci struktury přirozeného světa vzít v potaz.

Patočka dále poukazuje na bytostnou *neuzavřenost* kinesteticko-taktilního pole: „Toto pole ubíhá od já bez návratu; dospívá sice k ty, ale musí je co nevidět propustit v anonymní ono (...).“¹¹⁰ Kinesteticko-taktilní sféra je „jakési hledání a tápání, které se sice vždy dobírá určitého předmětu, ale opět jen v otevřeném kruhu, který se rozevírá jako otázka nezodpověditelná v rámci takto stavěného smyslového pole.“¹¹¹ V tomto poli hraje důležitou roli *hloubka*, v jejímž směru se vykračování k ty děje. Upozorněme na to, že jelikož má kinesteticko-taktilní vjem do činění pouze s ty, je ryze aktuální (vzpomeňme si, že právě osoba ty se vyznačuje aktualitou). Můžeme říci, že v rámci tohoto pole nemůžeme příslušným smyslem zachytit jeho horizont. To mimo jiné poukazuje na to, že *jenom* tímto polem vlastně nemůžeme smyslově zachytit, tj. syntetizovat věc jako celek, což ovšem běžně děláme. K tomu však potřebujeme výkon *celkové* smyslovosti, jak byla nastíněna výše. Jasně cítíme, že kinesteticko-taktilní pole přímo ze své podstaty vyžaduje něco, co ho bude doplňovat.

Tímto doplňkem je pro Patočku vizuální pole. Jeho komplementarita k poli kinesteticko-taktilnímu zaznívá i v Patočkově následující poznámce: „Vizuální pole je budováno právě opačně [než pole kinesteticko-taktilní. Pozn. B. Š.]. Pro toto zvláštní opačné odpovídání má s taktilně-kinestetickým mnoho společného (...).“¹¹² „Vlastní rozdíl mezi kinesteticko-taktilním a optickým prostorem je právě v tom, že první proniká, zatímco optický *uzavírá*. V kinestetickém tíhneme z nynější pozice před sebe ven; optické z dálky přichází k nám.“¹¹³ Co se týče charakteru vizuálna v explicitní podobě, můžeme s Patočkou říct toto: „Ve vizuálnu je představeno rovněž ty v hloubkové dimenzi, v odstupu, který je právě představitelem osobního, oslovujícího směru v jeho rozmanitosti; ale hloubka je zároveň zahrnuta do šířky, která má ráz vždy přítomného, a to názorně přítomného horizontu. Vizuálně uzavírá, podává vždy mez, a podává tuto mez najednou, jako celek.“¹¹⁴ Vizuálnímu poli je stejně jako kinesteticko-taktilnímu poli díky schopnosti zachytit ty vlastní *hloubka*, avšak tato hloubka je specificky a původně vizuální.¹¹⁵ Naproti kinesteticko-taktilnímu oboru je však vizuálně schopno podat nejenom aspekt, nýbrž i horizont tohoto pole – nejenom ty, nýbrž i ono –, má proto

110 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 22.

111 Tamtéž.

112 Tamtéž.

113 PATOČKA, J., Úvahy nad Readovou knihou o sochařství, s. 451-452.

114 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 23.

115 K specifické hloubce obou základních smyslových polí Patočka poznamenává: „Jest mimochodem psychologický omyl domnívat se, že hloubka je *dojmem* taktilním nebo vizuálním; hloubka je záležitostí časově-dynamické struktury vněmu. A je omyl ztotožňovat původní nepřesnost hloubkových údajů smyslových s nedostatkem původnosti vědomí hloubky vůbec.“ (PATOČKA, J., Úvahy nad Readovou knihou o sochařství, s. 447.)

jak charakter aktuálnosti tak charakter neaktuálnosti (horizontovosti) – čili jakési „uzavřenosti“ v horizontu, určitého „uvnitř“.

Z toho ovšem nevyplývá, že by vizuální pole postačovalo k normálnímu smyslovému kontaktu se světem. Bez kinestézí (minimálně pohyby očí – „sakády“), které automaticky zahrnují i taktilní vjemy (důvod pro to byl uveden výše), by totiž vizuální pole nemohlo „fungovat“. Proto jsou tato pole – pole kinesteticko-taktilní a pole vizuální – skutečně komplementární a striktně vzato je nelze oddělit. Představují totiž jedinou smyslovost (resp. její část, jelikož neuvažujeme všechny smyslové „příspěvky“). Můžeme dokonce říci, že jsou v analogickém vztahu jako akt a jeho horizont vůbec.

Na konci předcházejícího oddílu jsme naznačili, že referenty pohybů, tj. země a nebe, budou mít se smyslovými poli určitou podstatnou souvislost. Na závěr tohoto oddílu se pokusme na tuto souvislost poukázat.

I vjemy je možné chápat jako pohyby. K tomu můžeme citovat již jednou citované, a sice že „vněm není jen *doprovázen* pohyby, nýbrž že je jejich součástí, ba sám že je pohyb (...).“¹¹⁶ Aby mohl být pohybem ve vlastním smyslu slova potřebuje každý pohyb svůj referent. Za dva důležité referenty považuje Patočka princip země a princip nebe. Připomeňme si, že země se vyznačuje pevností a kinestetickou dosažitelností, nebe zase tím, že je všeobjímající a kinesteticky nedosažitelné. Princip země tedy vlastně znamená jak tělesnost moji, tak tělesnost věcí a druhých, tzn. tělesnost struktury člověk-svět, jak o ní byla řeč výše. Princip nebe naproti tomu znamená dosažitelnost nedosažitelného (celkového). Můžeme proto konstatovat, že země je referentem kinesteticko-taktilního pohybu (kontaktu) – referentem pronikání do specifické hloubky kinesteticko-taktilního pole –, zatímco nebe je referentem vizuálního kontaktu – referentem pronikání do specifické hloubky vizuálního pole. Země je tak vlastně horizontem kinesteticko-taktilního pole a nebe horizontem vizuálního pole. Vzájemná provázanost země a nebe se odráží i ve vzájemné provázanosti (komplementaritě) kinesteticko-taktilního a vizuálního pole.

1.3 Shrnutí přípravných analýz

V této kapitole jsme si všímali dvou základních momentů, které budou pro zbytek naší práce mít zásadní důležitost: personalitu a tělesnost. V souvislosti s tím jsme rozpracovali základní pojetí personální prastruktury já-ty-ono, personální tělesnosti, kinestetického kontaktu se světem a smyslovosti. Personální struktury se projevují právě v původním tělesném kontaktu s věcmi, jenž je kontaktem kinesteticko-taktilním a vizuálním, a má strukturu já-ty-ono. Pro následující analýzy bude obzvlášť důležitá analýza oblouku, jímž pronikáme do světa, tj. k věcem, s možností návratu k sobě. Tento oblouk znamenal původní kontakt s věcí

116 PATOČKA, J., K prehistorii vědy o pohybu, s. 195.

ve smyslu angažování do ní a následně možnosti návratu k sobě, tj. popisoval dynamiku momentu personálního pole já-ty. Popisovaný oblouk tak tvoří určitý svorník celé kapitoly, v němž se objevují všechny podstatné motivy, na které se v dalším budeme odvolávat.

Na závěr výslovně upozorňujeme, že analyzované motivy – já-ty-ono, tělesnost, kinestéze, smyslovost – tvoří *čtyři momenty jediného celku*, jediné struktury. Tyto momenty jsme zde jenom odděleně (a tudíž trochu násilně) analyzovali – to bylo naše metodologické rozhodnutí, nikoli podstata analyzovaného „fenoménu“. Tělo je pro Patočku totiž „já“ jakožto „vidoucí síla“, která se tudíž projevuje kinesteticky a zároveň „vidí“.

2 Personální tělesný prostor

V této kapitole přímo navážeme na výsledky přípravných analýz, které jsme shrnuli v pojetí personálního tělesného (praktického) kontaktu s věcmi. Tento kontakt byl původním oslovením od věcí, na které reagujeme naším angažováním do nich, s možností odklonu od věcí směrem k nám samotným. Situace popsaná tímto „obloukem“ se nám v této kapitole stane základem pro realizaci personálního tělesného prostoru a pro popis jeho charakteru.

Patočka totiž zastává názor, že teprve tím, že se ve světě člověk tělesně pohybuje a v rámci personální situace jako já setkává druhými a věcmi jako s ty vyjmutými z horizontu ono, se člověk ve světě *orientuje* a zároveň do světa *umistuje*. Tato orientace ještě není orientací v předem daném „okolí“, podobně jako umístování není „umístováním“ do předem daného prostoru objektivistické tradice. Je to spíše orientace v možnostech setkání se jsoucný, tj. v možnostech konání – orientace vyplývající přímo z tohoto konání, a tím pádem z naší tělesnosti. Podobně umístování je zde myšleno jako zařazování sebe sama do celku souvislostí jsoucenc, tj. do světa – opět na základě praxe, a tím pádem na základě tělesnosti. Přesněji řečeno spadá pro Patočku taková orientace a sebeumístování v jedno – jedná se o celistvý pohyb, jímž člověk proniká k věcem a od věcí se vrací zpátky k sobě. Je to oblouk, jenž jsme popsali v rámci studia personálních struktur, onen „mocný centrifugální proud, který ovládá náš život – ze sebe ven, ke světu. Žijeme od sebe pryč, vždycky jsme se už překročili směrem do světa a stále více se vzdalujícím oblastem. Zde, ve světě zakotvujeme a vracíme se k sobě.“¹¹⁷ Teprve takový pohyb, na němž se podílí jak naše personálnost („světскost“), tak naše tělesnost, je podle Patočky podmínkou a základem „vzniku“ jakéhokoli *prostoru*, jehož formální definici můžeme shrnout do výrazu *realizované vztahové struktury*.¹¹⁸

V *orientujícím sebeumístování* (jak budeme v dalším s přihlédnutím k námi studovanému problému označovat onen „oblouk“) prostor teprve „vzniká“, toto vznikání bude ovšem potřeba upřesnit a objasnit. To bude předmětem první podkapitoly této kapitoly. Prostor, jehož „vznik“ budeme popisovat, má dále svůj specifický charakter, jenž je dán charakterem situace, v níž „vzniká“. Charakteristika tohoto prostoru jakožto prostoru personálního a tělesného bude předmětem podkapitoly druhé.

Než se do naplňování těchto dílčích cílů pustíme, uvedme jedno důležité terminologické rozlišení, s nímž budeme muset počítat i v následující kapitole, když budeme srovnávat Patočkův personální

117 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 31.

118 Srov. PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, s. 14-16.

K tomu však vzápětí musíme dodat, že tato definice je v určitém smyslu zavádějící, a to z toho důvodu, že Patočka ji buduje na základě historického a nikoli fenomenologického rozboru. Uvědomíme-li si, že konkrétní realizace zde neznamena intencionální akt, nýbrž že musí být v dalším upřesněna, můžeme nicméně tuto definici použít i v rámci fenomenologické deskripce.

tělesný prostor s Heideggerovým pojetím prostorovosti, vypracovaném v *Bytí a čase*.

Zatímco v Heideggerově *Bytí a čase* je terminologicky jednoznačně rozlišena *prostorovost* pobytu (die Räumlichkeit des Daseins) a *prostor* světa (der Raum jako jeden z „rysů“ světskosti světa), u Patočky takové důsledné terminologické rozlišení prostorovosti a prostoru nenajdeme. Někdy sice Patočka termínu prostorovosti používá, nicméně je to de facto ve významu jeho pojetí prostoru, jak jsme ho definovali výše (realizace vztahové struktury).¹¹⁹ Můžeme říci, že Patočkova koncepce si v podstatě „vystačí“ s pojmem prostor, je v ní však potřeba rozlišovat určitou „škálu prostorů“. Na jedné straně této „škály“ je personální tělesný prostor, jemuž se budeme věnovat v dalším. Ten představuje prostor v nejpůvodnějším fenomenologicky vykazatelném smyslu. Na opačnou stranu „škály prostorů“ Patočka umísťuje abstraktní geometrický prostor, představující prostor nejméně původní, tj. určitým způsobem odvozený.¹²⁰ Mezi těmito extrémy se nacházejí „prostory“ stále více *geometrizedané* (například objektivní prostor Descartův, prostor fyzikální či prostor psychologický), které byly podle Patočkova rozboru dějin pojmu prostor filosofy jednotlivých období považovány za pravé ontologické postižení problému prostoru.¹²¹ Nelze sice říci, že by takto naznačená škála kopírovala „rozsah“ subjektivní-objektivní. V prvním přiblížení však můžeme tělesný prostor hrubě přirovnat k jakémusi „subjektivnímu“ prostoru (lépe snad „subjektnímu“¹²²), geometrický prostor k jakémusi prostoru „objektivnímu“. Jak se nám prokáže v dalším, z Patočkovy definice prostoru vyplývá, že prostor je původně zapotřebí pojímat jako *vztah člověka ke světu*. Subjektní prostor přitom znamená užší, osobnější vazbu na člověka, objektivní prostor naopak neosobní, odvozenější vztah člověka ke světu.

V dalším analyzovaný personální tělesný prostor je pro Patočku nejjednodušnějším prostorem, který proto můžeme označit i za *prostorovost* člověka, v analogii s Heideggerovou prostorovostí pobytu. Fundamentálnější prostor coby realizace vztahové struktury není v Patočkově fenomenologii možný. To je na jedné straně následkem toho, že v ní není nic základnějšího, co by bylo schopné takovéto realizace, než naše tělesná dynamika, na straně druhé je to dáno tím, že se jedná o realizaci té nejpůvodnější vztahové struktury jednoty člověka a světa – struktury personální.

119 Srov. např. PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 25; Prostor a jeho problematika, s. 28.

120 Za základní způsob tohoto odvození je Patočkou uváděn proces tzv. *geometrizedace*. Více k tomu viz Prostor a jeho problematika, kap. II.

121 Srov. tamtéž, s. 2-6.

122 Termín „subjektní“ Patočka někdy používá ve významu vztaženosti k člověku jakožto centru prožívání a neobsahuje v sobě důraz na poukaz k objektivní sféře. Termín subjektivní se naproti tomu vztahuje k subjektu, který vždy stojí v protikladu k objektu.

2.1 „Vznik“ personálního tělesného prostoru

Chceme-li hovořit o „vzniku“ personálního tělesného prostoru, musíme tento „vznik“ pojmově správně fixovat, a to zejména z temporálního hlediska. „Vznikem prostoru“ nechceme říci, že by prostor mohl z v jednu chvíli začít existovat „z ničeho“ a pokračovat v nezávislé existenci. V první řadě je prostorovost neodlučně spojena s člověkem, jelikož prostor představuje jeden ze *základních způsobů bytí* člověka (právě toto vyjadřuje termín „prostorovost“); prostor není „jsoucí“ sám o sobě, spíše člověk je jsoucí *skrze* prostor. Co se týče „vzniku“ prostoru, není to tudíž něco, co by vzniklo v minulosti a přetrvávalo do budoucnosti, je to naopak něco, co je neustále potřeba tvořit, co tudíž „překlenuje“ minulost a budoucnost v aktuálním okamžiku *realizace*. Budeme-li mluvit o vzniku prostoru, budeme tím proto mít na mysli takovouto *realizaci* v temporálním významu *fiens*, nikoli danost ve významu fakta (k tomu viz 1.1.1 Řeč a situačnost). Přesně v tomto významu Patočka prostorovost označuje za *spatium ordinans* (které odpovídá onomu *fiens*), nikoli *spatium ordinatum* (které by odpovídalo faktu).¹²³

Dále se musíme alespoň krátce zmínit o tom, *kdo* nebo *co* za takový vznik může. Původcem tohoto prostoru je přirozeně člověk, kterého Patočka pojímá původně jako *realizátora* vztahů, nikoli jako člena již hotové vztahové struktury. „Je nutno jej studovat ne jako skutečnost již ve vztazích zařazenou, nýbrž zařazující (...).“¹²⁴ Uvedli jsme, že pod prostorem Patočka rozumí realizaci vztahové struktury – akcent je zde přitom kladen na moment realizace, představující aktivní činnost, tvorbu. Můžeme tedy napsat, že prostor člověk původně *žije* a tím realizuje. Tímto způsobem člověk vztahovou strukturu jednoty člověka a světa, tj. strukturu souvislostí a poukazů mezi věcmi, neustále realizuje, vytváří, a právě tím způsobem člověk *je* prostorový. Tato realizace se přitom „děje“ tím, že se člověk ve struktuře světa prakticky *orientuje* a do ní *zařazuje* (umísťuje).

Personální tělesný prostor tedy vzniká v situaci sebeumístování a orientace.¹²⁵ To jsou dva pohledy na jediný celek situace, sebeumístování a orientaci zde nelze oddělovat. Tuto situaci Patočka přirovnává k oblouku, vycházejícímu z já-dynamismu a bez zlomení dospívajícímu k osobnímu já, nalezenému ve světě pomocí ty vyčleněného z horizontu ono – je to tatáž situace kontaktu se jsoucnem ve světě, kterou jsme analyzovali v první kapitole z obecnějšího hlediska. V netematicnosti této situace zaniká, že „orientace je lokalizace sebe,“¹²⁶ že tedy znamená dokončení oblouku využitím možnosti návratu k sobě. Tento oblouk, představující strukturu sebeumístování (a tím i orientace) člověka do světa, má – jak jsme viděli – ve sféře praktického konání dva momenty, zcela analogické momentům sebeumístování a orientace

123 Srov. tamtéž, s. 22.

124 Tamtéž, s. 15-16.

125 Na jiném místě hovoří Patočka o „umísťujícím distancování“. (PATOČKA, J., Úvahy nad Readovou knihou o sochařství, s. 450.)

126 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 32.

v „prostorové sféře“ (jedná se totiž o jedinou situaci, nahlíženou jednou z hlediska praktického, nyní z hlediska prostorového): moment angažování do věci a moment navrácení se k sobě. Tyto momenty jsme de facto analyzovali v první kapitole, když jsme zmiňovaný oblouk postupně popisovali z hledisek personality, situačnosti a tělesnosti. Nyní budeme chtít ukázat, jak se jednotlivé „praktické“ momenty podílejí na vzniku osobního tělesného prostoru člověka, tj. jak se „odrážejí“ v prostorovosti. Vraťme se proto k tomu, že prostor vzniká v situaci kontaktu s věcmi.

Tato situace je určitá zkušenost difference, zkušenost něčeho mimo mne, která umožňuje (ba přímo vyžaduje) vznik *takového* vztahu k této diferenci, který pro nás *je* prostorem.¹²⁷ V této situaci můžeme v souladu s rozlišením dvou základních směřování fenomenologických úvah o prostoru, které uvádí Marie Pětová v citované studii, rozlišit *moment rozumění* a *moment tělesnosti*. Proberme nyní tyto momenty v rámci Patočkovy situace orientujícího sebeumístování, v níž vzniká personální tělesný prostor, jednotlivě.

2.1.1 Rozumění. Původní vzdálenost

V situaci kontaktu s věcí jsme vždy již u této věci, a tomuto „bytí u ...“ nějakým způsobem rozumíme. Být u věci znamená být do věci angažován. Toto angažování je původně personální: „Ale ovšem prostor věcí prožívaných nemůže být bez subjektivního realizátora a tento realizátor shledává geometrické, objektivní vztahy původně toliko jako určitou příměs a stránku svých vztahů osobních.“¹²⁸ Základní orientace, která je podle Patočky přímo „zárodkem prostoru“, tudíž vyrůstá z určitého hodnocení: věci pro mne mají různý význam. „Já jsem centrem vztahů v širším smyslu slova: pro mě mají věci, s nimiž přicházím do styku, situace a události, nějaký smysl, význam, hodnotu, jsem to já, koho se týkají.“¹²⁹ Tak vzniká základní prostorová dimenze blízké-vzdálené, která představuje *původní vzdálenost* věcí.

Vidíme, že klíčovou roli pro vznik této vzdálenosti, o jejímž charakteru ještě bude řeč (viz oddíl 2.2.1), hraje především *personálnost*. Orientace, o níž mluvíme, má dva póly: já a ty. Platí přitom toto: „Kde hledáme nikoli pro věci, nýbrž pro *sebe*.“ [PP-32] Toto „kde“ však já již nerealizuje, nýbrž od věci spíše *přijímá*. Pro „kde“ totiž platí: „Musíme toto kde *přijmout*, nikoli udělit.“ [PP-32] „Kde“ je původně „tam“, tak jako já je původně ty. Podobně pro původní vzdálenost platí, že ji spíše *přijímáme* v oslovení od ty, na které teprve *reagujeme* hodnocením, tj. udáním oné vzdálenosti, než abychom ji věcem prostě autonomně „vyměřili“. Je to právě v důsledku toho, že i věci jsou původně druzí, a s těmi musíme vždy vést určitý dialog.

Přesuňme důraz na to, že „kde“ hledáme původně pro sebe, nikoli pro věci. Dotáhne-li se „oblouk orientace“ do konce, tj. dostane-li se tělesné já „zpátky“ k personálnímu já, objevuje se druhý moment

127 Srov. PĚTOVÁ, M., cit. d., s. 248-249.

128 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 21.

129 PĚTOVÁ, M., cit. d., s. 245.

orientujícího sebeumístování: „Angažování do věcí je jen moment našeho sebe-umístování do světa. Umísťujeme sebe, tj. tento pohyb má sebe přece jenom na zřeteli (...).“¹³⁰ To je moment navrácení k sobě. „Orientovat se znamená především určit, kde *sami* jsme, a to neudáváme my, nýbrž druhé věci, „ono“ a „ty“. Od druhého, od prostředí, od partnera přijímáme výměr toho, *kde* jsme; bodem fixace nejsme sami, nýbrž právě protějšek oslovující.“¹³¹ Znamená to, že sebe sama v místě setkání nacházíme jako věc, resp. jako druhého, tj. jako ty, jímž je moje personální já, a tím se vymezujeme vůči věcem a druhým. Taková orientace, jež je sebeumístováním, má proto personální moment já-ty: se sebou samým se setkávám jako s já ve formě ty, tj. tak, jak se obvykle setkávám s druhými a s věcmi. V důsledku toho se jedná o jakési převrácení momentu angažování do věcí a teprve tím se *moje* orientace ve světě završuje – „orientační systém, který já nese vždy s sebou, neslouží primárně k určení místa *druhých* věcí, nýbrž především *sebe*.“¹³² Musím se však vyčlenit, abych se mohl začlenit – to je dynamika pořádání personálního prostoru, „kterým se konkrétní bytost vyčleňující se z celku ostatního, týmž aktem vyčleňování opět zařazuje mezi všechny ostatní a vstupuje k nim ve vztah.“¹³³

Prostor má proto vždy neoddělitelně personální charakter, a díky tomu mu můžu rozumět, což se projeví v tom, že původní vzdálenosti k věcem má (mnou v dialogu s nimi spoluurčený) hodnotový charakter.¹³⁴

2.1.2 Tělesnost. Původní směr

Angažování do věcí znamená, že jsme vždy již u věcí a druhých, tj. u ty. Podívejme se nyní na analyzovanou situaci z hlediska tělesnosti.

K ty je vztážena celá naše tělesnost a smyslovost. Sebe sama přitom přehlízíme, resp. pocítujeme se pouze horizontově jako tělesné já-dynamismus. K věcem, které nás ze sítě souvislostí oslovují, pronikáme svými tělesnými pohyby v koordinaci s naší smyslovostí. Pro vznik tělesného prostoru jsou zde dva důležité momenty. Za prvé koordinace kinestézí s kinesteticko-taktilními vjemy, která znamená, že tělesné pohyby musejí v rámci konání vždy překonávat určitý odpor – konání je úsilí.¹³⁵ Tím vzniká možnost vymezit se vůči jiným tělesným věcem (resp. vůči referentu – zemi, srov. oddíly 1.2.3, 1.2.4), které tento odpor kladou, což původně děláme na základě svých základních tělesných možností. Ty jsou představovány výběrem mezi nalevo-napravo, nahoře-dole, vpřed-vzad. Je nyní jasné, že tyto možnosti nemohou existovat nezávisle na našem těle, „nahoře-dole jsou relace, které ryze objektivně

130 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 38.

131 PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, s. 17.

132 Tamtéž.

133 Tamtéž, s. 32.

134 Původní vzdálenost samozřejmě není určena *vylučně* personálností. Úlohu zde hraje např. i námi nezdůrazňovaná nálada, a tím pádem i tělesnost. Tato spoluurčenost bude platit v dalším i vice versa pro původní směr.

135 Patočka to ukazuje na případu Maine de Birana. Viz PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 23.

nemají žádný smysl.“¹³⁶ Jsou to projevy naší tělesnosti a zároveň základní prostorové *směry*, s nimiž se však původně setkáváme na věcech, proto máme tendenci připisovat je věcem jako vlastnosti, ve skutečnosti nám je však věci jenom „zrcadlí“.¹³⁷ Patočka pro ně obvykle používá termín *dynamické charaktery*, jelikož to jsou charaktery naší tělesné dynamiky, vrhající se za věcmi do světa, a odečítající tyto charaktery původně z ty. Tento kinesteticko-taktilní moment je pro vznik tělesného prostoru naprosto nezbytný. Za druhé má pro vznik tělesného prostoru svoji důležitost i danost vizuálního pole a jeho charakter obklopující periférie s charakterem horizontu. „Předmět je dosažitelný pohybem z centra k horizontu. Stojící horizont je přítomnost toho, co není samo zde přítomno, mez, která ukazuje, že ji lze překračovat. Horizont ukazuje, že nepřítomné je nicméně zde a je dosažitelné.“¹³⁸ Podobně vizuální horizont uzavírá kinestetickou aktualitu a umožňuje její smysluplné překročení. Vizuálně navíc tuto aktualitu umožňuje zařadit do celku souvislostí: „Každá věc uvnitř horizontu je určena vztahem k němu. (...) Význam, smysl každé jednotlivosti je určen vztahem k horizontu.“¹³⁹ A již víme, že „prostorové umístování souvisí s udáváním významu.“¹⁴⁰

Jak jsme napsali v oddílu 1.2.4 jednotlivá smyslová pole jsou v jistém ohledu pouhými příspěvky k celkovému výkonu smyslovosti, který Patočka zdůrazňuje oproti jednotlivým vjemům. Vizuální pole tak představuje neoddelitelný komplement ke kinesteticko-taktilnímu poli a naopak – mezi těmito poli existuje určité zaklinění: vizuálně nám nepodává jenom jednotlivinu, nýbrž i celek obklopující tuto jednotlivinu, a dává vyvstávat ty z ono v plnosti této danosti, kinesteticko-taktilní oblast umožňuje plně (tj. nejenom představované) vykračování k horizontu a „plnou“ změnu aktuality, změnu ty na nejnižší „tělesné“ úrovni. Zatímco kinesteticko-taktilní pole umožňuje orientaci a sebeumístování (což je prostor ve vlastním smyslu slova) vůči zemi, vizuální pole „přidává“ možnost orientace i vůči nebi – všeobklopující periférii.¹⁴¹

Na tomto místě si místo shrnutí dovolíme delší citaci, která snad nejlépe vystihuje to, jak se v angažování do věcí naše tělesnost provázaná se smyslovostí zaslouhuje o vznik tělesného prostoru, jak jsme viděli, především z hlediska tělesnosti:

„Původní dynamika, jak ji cítíme, charakterizuje prostorovost naší tělesné existence. To se jeví v tom, že prostor je orientován k nám,

136 Tamtéž, s. 26.

137 Tamtéž, s. 38, 44.

Zajímavé srovnání: Kantova krása, s níž se setkáváme díky objektům, a máme tendenci připisovat ji jako vlastnost samotným objektům, přičemž se jedná o subjektivní záležitost. Podobného motivu Patočka používá i k popisu významuplnosti věcí: je to smysl našeho záměru s věcmi, které do nich „projektujeme“ coby jejich význam. (Srov. tamtéž, s. 44.)

138 Tamtéž, s. 29.

139 Tamtéž.

140 Tamtéž.

141 Píšeme možnost, neboť ačkoli má na jedné straně vizuální pole na vznik tělesného prostoru nepochybně vliv a v normálním případě spoluurčuje jeho charakter, nemůžeme na druhé straně popřít, že by slepý člověk rovněž měl svůj tělesný prostor.

orientace v prostoru tak, jak jej žijeme, má své nahoře-dole, vpravo-vlevo, vpřed-vzad. Nahoře-dole má smysl tím, že původní dynamika tělesné existence je určité úsilí, náš postoj je svého druhu námaha, přemáhání odporu, směřuje proti tíži; vpravo-vlevo je původní symetrie naší aktivní tělesnosti, rukou, nohou, symetrie našeho těla, našich pohybů; vpřed-vzad je směr naší činnosti, dynamiky práce, síly, která vidí. Naše dynamika se nejeví v témže smyslu, jako se jeví věci, a přitom tato dynamika je ustavičně orientací mezi věcmi. Proto se s těmito charaktery: vpřed-vzad, nahoře-dole, vlevo-vpravo setkáváme v tom, co se jeví, na věcech, nikoli v reflexi na sebe sama. Tento zvláštní subjektivní charakter, který se nám ukazuje na věcech, je stopa původně personálního přístupu ke světu, signum naší tělesnosti, jak se objevuje ve světě, který nás obklopuje. To je *naše bytí jakožto bytí k věcem*. Ukazuje se tu vzájemné zaklínění pohybové a jevové stránky, toho, co se objevuje, a jak se naše tělo orientuje k tomu, co se objevuje, jak se k tomu upíná.¹⁴²

Vrátíme-li se v „hermeneutickém kruhu“ k úvahám o personálnosti, můžeme napsat, že tělesný prostor je vždy centrován vzhledem ke mně: zařazují věci a druhé do určitého pořádku, do vztahového schématu určeného dynamickými charaktery *mé* tělesnosti (vpravo-vlevo, nahoře-dole, vpřed-vzad *ode mně*); přesněji řečeno můj tělesný prostor *je* přímo tímto zařazováním. A právě proto, že je tento základní prostor člověkem neustále vytvářen, že není prostě „zde“, mluví o něm Patočka jako o *spatium ordinans* v protikladu ke *spatium ordinatum*. Personální tělesný prostor je z tohoto hlediska pro Patočku *pořádáním*, nikoli pořádkem – je vztahem člověka ke světu *zakládající* ve světě určitý řád, nikoli tento řád jednoduše obsahující.¹⁴³

Tím se dostáváme od způsobu vzniku osobního tělesného prostoru k jeho charakteru.

2.2 Charakter personálního tělesného prostoru. „Uvnitř“ jako základní rys tohoto prostoru

V návaznosti na personální moment vzniku tělesného prostoru, můžeme na tomto místě uvést shrnutí personálního charakteru tělesného prostoru, který uvádí Pětová: „Tato orientovanost ve světě má jeden základní rys: je centrovaná směrem ke mně a já jsem vždy ‚uvnitř‘.“¹⁴⁴

142 Tamtéž, s. 34.

143 Srov. PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 16.

V souvislost s tím a pro úplnost můžeme poukázat na to, že i nálada jakožto druhá složka „přirozeného“ postoje, jak jsme ji tematizovali výše (oddíl 1.2.3), vedle kinestetického konání určitým způsobem spoluvytváří prostor, poněvadž představuje určitý (celkový) vztah ke světu, udávající určité „kde“ Náladu Patočka skutečně tematizuje jako určité „umístění“: „jak se mám“ určuje „kde se nacházím“, „jak se to se mnou má“. (Srov. PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 35.) Tento aspekt personálního tělesného prostoru si v dalším nevíšimáme ze stejných důvodů, z jakých jsme náladu opomenuli u pojednání o postoji a kinestézích.

144 PĚTOVÁ, M., cit. d., s. 245.

Objevuje se zde termín „uvnitř“, jenž Patočka používá ve velmi specifickém významu. Význam tohoto termínu, čili pojem „uvnitř“, se v tomto oddílu pokusíme popsat a poukázat na to, jak je ním určen *charakter* personálního tělesného prostoru, o jehož vzniku jsme pojednali v předcházející podkapitole.

Pětová v popisu „uvnitř“ pokračuje takto: „Toto ‚uvnitř‘ znamená, že já sám jsem součástí nějaké struktury, nějakého přediiva vztahů.“¹⁴⁵ „Uvnitř“ znamená samozřejmě „uvnitř světa“. Významově se proto jedná o strukturní moment původní jednoty člověka a světa, nikoli o nějaký vztah „obsahování“ (analogicky jako pro Heideggera je „bytí ve“ momentem struktury „bytí ve světě“, představující jednotu pobytu a světa, jak ještě uvidíme v následující kapitole). Pojmem „uvnitř“ se Patočka snaží zachytit ontologickou dimenzi prostoru vůbec, tj. vystihnout charakter nejjednoduššího z „prostorů“, charakter personálního tělesného prostoru. Personální tělesný prostor budeme proto charakterizovat z pohledu tohoto „uvnitř“, které v souladu s Pětovou terminologicky považujeme za nejvýznačnější *rys* personálního tělesného prostoru.¹⁴⁶ Analýza pojmu „uvnitř“ tak bude zároveň znamenat současnou charakterizaci tělesného prostoru.

Analýzu provedeme ze tří hledisek, z nichž je přirozené pojem „uvnitř“ nahlížet. Tato hlediska souvisí se vznikem tělesného prostoru a kopírují i naše přípravné analýzy: jedná se o personální a situační moment „uvnitř“, o moment tělesný a kinestetický, a nakonec o moment smyslový.

2.2.1 Personální a situační moment „uvnitř“. Charakter původní vzdálenosti

„Uvnitř“ znamená uvnitř „přediiva vztahů“ ke světu. Stále tedy hovoříme o původních vztazích člověka a přirozeného světa, nikoli o geometrických či jinak „objektivistických“ vztazích „světa vědy“. Jak jsme již napsali, jsou to vztahy „v širším smyslu slova: pro mě mají věci, s nimiž přicházím do styku, situace a události, nějaký smysl, význam, hodnotu, jsem to já, koho se týkají,“¹⁴⁷ čili týkají se mě personálně. V těchto vztazích sice existuje vzdálenost a blízkost, avšak stále jenom „intenzivně“, nikoli „extenzivně“. To je charakter původní vzdálenosti – „pohybujeme se na škále domácí – cizí, blízké – vzdálené.“¹⁴⁸ K tomu Patočka podotýká, že „uvnitř“ má „vedle rysů vztahových též rysy kvality a rysy působnosti. Není proň nejcharakterističtější přesný pořádek, jednoznačné vytčení místa; toto ‚uvnitř‘ nemá ještě ráz jednoznačné lokalizace, které nabývá každé místo v systémovém prostoru; je to ‚uvnitř‘ univerza, které zná spíše rozdíly intenzity než extenzity – je spíše ve *větší závislosti* na jiných bytostech než ve větší či menší distanci; je spíše jakýmsi *přimíšením* sebe do věcí a věcí do sebe než přesným *vymezením*,

145 Tamtéž.

146 Uvidíme, že co se bohatosti významu týče, je zde obecný ráz slova „rys“ namísto.

147 Tamtéž.

148 Tamtéž.

odkud kam sahá jedno a druhé.“¹⁴⁹ Z tohoto pohledu je „uvnitř“ „neprostorovým“ (lépe předprostorovým) *vztahem* zakládající každý jiný prostorový vztah (např. distanci ve smyslu extenze). Původní vzdálenost má proto stejně intenzivní, „předprostorový“, hodnotový rozměr.

Dále o „uvnitř“ platí, že je vždy *moje*. Jsem to *já*, kdo je „uvnitř“, kdo se orientuje: „Naše ‚uvnitř‘ světa potřebuje opory, je stále neseno pohybem od světa k vlastnímu centru.“¹⁵⁰ Opora ovšem předpokládá i ostatní osoby: tělesné já si jenom horizontově spoluuvědomuji a personální já podobně jako jakákoli „opora“ (tj. referent) neexistuje bez ty, které zase předpokládá ono. „Tato prastruktura *já-ty-ono* je původní charakter všeho ‚uvnitř‘ (...).“¹⁵¹ Já a ty tvoří jakési centrum, ono tvoří jakousi periférii – to jsme řekli již u personálních struktur (srov. oddíly 1.1.2, 1.1.3). Nyní však vidíme, že ono centrum a periférie jsou vlastně centrem a periférií „uvnitř“, tj. mého tělesného (předprostorového) „okolí“ coby strukturního momentu jednoty člověka a světa, základního momentu toho, že člověk je *ve* světě. Ve světě znamená z prostorového hlediska „uvnitř“ světa. „Uvnitř“ tak svým způsobem „obsahuje“ jednotlivé osoby, ba personální situačnost přímo funduje.¹⁵² „Původní, nejzákladnější ‚uvnitř‘, bez něhož žádný prostorový vztah nemá reálný smysl, je osobní ‚uvnitř‘“¹⁵³ Nahlíženo z personálního momentu, „uvnitř“ znamená, že „náš prostor celou svou stavbou od základů je lidský prostor, protože jeho celá centrální, centrovaná struktura sice vychází ode mne, ale ústí v tobě, v tom druhém, který je nám potud bližší než my sami, že je skutečným objektem našeho podstatně neobjektivního pohledu, jednání, přizpůsobující se orientace, hovoru.“¹⁵⁴

2.2.2 Tělesný a kinestetický moment „uvnitř“. Charakter původního směru

V jiném ohledu „uvnitř“ není „pouhá pozice, nýbrž rozhled po možnostech a vztah k těmto možnostem“.¹⁵⁵ Je mojí celkovou *dispozicí* pro výběr z možností, tj. pro kontakt. Jelikož kontakt vždy předpokládá pohyb v kinesteticko-taktilním poli, zdůrazňuje se tím, že „uvnitř“ předpokládá moji tělesnost (tento moment podrobněji rozvedeme níže). Některé možnosti jsou mi vždy „blízko“, „po ruce“ – disponuji jimi. Jiné možnosti jsou mi „cizí“ anebo se cizími náhle ukazují, a já tomu rozumím již z praxe, před jakoukoli teorií.

V rámci této dispozice Patočka zdůrazňuje též ono „předběžné porozumění jsoucňům, která nás oslovují, a s kterými se vyrovnáváme“¹⁵⁶ – má tím nejspíše na mysli později rozpracovanou problematiku

149 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 16.

150 Tamtéž, s. 17.

151 Tamtéž, s. 18.

152 Tamtéž, s. 17.

153 Tamtéž, s. 21.

154 PATOČKA, J., Přirozený svět a fenomenologie, s. 222.

155 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 17.

156 Tamtéž, s. 16.

nenázorné předchůdné danosti celku, kterou jsme zmiňovali v poznámce v rámci pojednání o smyslovosti (oddíl 1.2.4). Tím pádem „uvnitř“ vlastně v jistém smyslu „dává“ horizonty a umožňuje zjevování věcí v silném smyslu slova, resp. zakládá aktualitu vůbec. V tom je přísně analogické mé tělesné dispozici, ba snad s touto dispozicí do určité míry splývá. „Uvnitř“ může „obsahovat“ jednotlivé osoby (jak jsme toto „obsahování“ popsali v předešlém oddílu) jenom proto, že samo „uvnitř“ z jistého hlediska je přímo touto tělesností, která zároveň zakládá i zaměnitelnost osob: „Podmínkou toho, aby subjekt byl skutečně *ve světě*, a nikoli pouze *před ním*, je reální, podstatná zaměnitelnost bytostí přes všecku nezaměnitelnost funkcí. *Zásadní* zaměnitelnost, která jedinečně působí, že já není pouhý ryzí subjekt apercipce, jedinečně působí, že já je zároveň věcí mezi věcmi, že je 'uvnitř' jako všechno jiné. (...) A tato dvojitosť našeho já, které je zároveň schopno formy *ty* a *ono*, je založena v *tělesnosti* našeho já.“¹⁵⁷ Z toho pro vztah personalitu, situačnosti a tělesnosti vyplývá totéž, co vyplynulo v předešlém oddílu, totiž, že tělesnost zakládá personalitu vůbec. Garantem tohoto vztahu je přitom „uvnitř“ jako podstatný rys či moment naší tělesnosti. Jsme-li „tělem“, jsme vždy již „uvnitř“, z něhož nikdy nemůžeme vyjít „ven“, jelikož „uvnitř“ žádný „vnějšek“ nemá, a to bytostně. Vidíme, že můžeme zaměnit i tělesný moment „uvnitř“ za „uvnitř“ jako moment tělesnosti, tudíž, že „uvnitř“ vlastně do určité míry je naší tělesností.

V souvislosti s tělesností a kinestézemi jsme se výše zmínili o důležitém fenoménu zjevování dynamických charakterů vlevo-vpravo, vpřed-vzad, nahoře-dole na věcech. Patočka v návaznosti na námi sledovaný motiv „uvnitř“ podotýká: „Také nahoře-dole ukazuje, že já neukládá svůj souřadný systém skutečnosti jako její zákon, nýbrž že ho používá k tomu, aby se orientovalo o tom, jaké vztahy *samo* zaujímá *mezi, uvnitř* ostatku věcí.“¹⁵⁸ Dynamické charaktery jsou tedy fenomény tělesného momentu „uvnitř“ resp. „uvnitř“ coby momentu naší tělesnosti.

2.2.3 Smyslový moment „uvnitř“

Viděli jsme, že „uvnitř“ není žádná abstrakce, nýbrž určitý moment konkrétní tělesnosti. S tím souvisí i existence smyslového momentu „uvnitř“, který spočívá ve *vizuálním charakteru* „uvnitř“. Podle Patočky toto „prvotní, člověkem nevytvořené, nýbrž z naší fysis pocházející ‚uvnitř‘“ je „veskrze optické povahy“.¹⁵⁹ Názorné optické uzavření, které „uvnitř“ smyslově představuje, se však „podstatně liší od každé fyzické uzavřenosti tím, že mu podstatně chybí vnějšek, takže je čistým vnitřkem bez vnější stránky.“¹⁶⁰ Patočka zde přirovnává charakter „uvnitř“ k charakteru vizuálního horizontu: k nevyčerpatelné periférii, za níž nelze proniknout, která coby horizont bytostně nemá vnějšku (tj. nelze ji aktově uchopit, neexistuje pozadí, na němž by mohla být uchopena), která je jak

157 Tamtéž, s. 18.

158 Tamtéž.

159 PATOČKA, J., Úvahy nad Readovou knihou o sochařství, s. 453.

160 Tamtéž, s. 452.

podmínkou všeho zjevování, tak podmínkou a základem všech prostorových vztahů vnějšek-vnitřek jakožto modalit původního „uvnitř“. V tom je tato stránka „uvnitř bez vnějšku“ analogická výše zmíněné tělesnosti, z níž se nemůžeme odpoutat a která teprve umožňuje jakékoli zjevování věcí.

2.3 **Shrnutí pojmu personálního tělesného prostoru**

„Uvnitř“ znamená: v personální situaci, v níž jsme vždy v těle jako předpokladu kontaktu se jsoucný ve světě a podmínce jakéhokoli pořádání těchto jsoucenc, přičemž jsme vždy (především) ve vizuálním horizontu, do něhož pronikáme (především) kinesteticko-taktilním aktem. „Uvnitř“ je toto trojí „ve“ myšleno celistvým způsobem. Tyto tři momenty zároveň charakterizují personální tělesný prostor, který vzniká právě v situaci původního kontaktu s věcmi a druhými: prostor je realizací „uvnitř“.

Personální tělesný prostor „vzniká z“ „uvnitř“, z personálního tělesného vztahu k věcem a druhým, přesněji řečeno je tímto vztahem, když na něj nahlížíme jako na *žití* tohoto původního vztahu. Proto jsme mu říkali také *žitý* prostor. Tím, že se vztahujeme k věcem, je zároveň pořádáme, a v tomto pořádání se zrcadlí osobní blízkost coby původní vzdálenost a tělesné charaktery coby původní směry. Prostor jako takové pořádání, jako taková orientace nás samotných v síti vztahů s věcmi, které nejsem já, ale které pro mne něco znamenají, v síti vztahů, kterou každým prostorovým vztahováním se aktualizujeme, je určen charaktery *vlevo-vpravo* od nás, *blízkosti* či *cizoty* k nám, podstatně taktilního *tu*, které vyrůstá z podstatně vizuálního *tam*. Veškerá geometrická extenzivita a objektivita je založena v této původní intenzitě a subjektivnosti personálního tělesného prostoru.

Prostor jakožto tělesně realizovaná personální struktura je jedním z možných způsobů vztahování se (*fiens*) člověka ke světu a tím pádem k bytí, nejenom k jsoucnu.¹⁶¹ Prostor se od jiných vztahů k bytí odlišuje tím, že je realizován specifickým propojením personality s tělesností v pořádání jsoucenc ve smyslu *spatium ordinans*, nikoli *spatium ordinatum*. Toto pořádání je přitom původně netematické, tj. probíhá jakoby „automaticky“ v „souhře“ vyčleňování z horizontu a pořádajícího začleňování do horizontu.¹⁶² Právě tato specifická realizace vztahu ke světu je původní prostor. Je-li nyní pro Patočku jakékoli *vztahování se* ke světu pohybem (viz 1.2.3), můžeme říci, že v takové koncepci je i prostor možné pojmut jako pohyb – právě jako pořádání, nikoli hotový pořádek.

Marie Pětová v citované studii Patočkovu prostorovost zařazuje pod fenomenologie prostoru, které zdůrazňují moment rozumění před momentem tělesnosti. Zdá se nám, že jsme dostatečně poukázali na to, že Patočkovu koncepci prostorovosti bychom měli spíše chápat jako ono napětí mezi stejně původním rozuměním a tělesností, které od fenomenologie prostoru Pětová požaduje.

161 Srov. tamtéž, s. 449-450.

162 Metodologicky důležité je upozornit na to, že původně netematický prostor vyvstává teprve tehdy, když popsáný „automatismus“ selhává.

3 Srovnání Patočkova personálního tělesného prostoru s prostorovostí Heideggerovy struktury „bytí ve světě“

V předešlé kapitole jsme představili Patočkův pojem personálního tělesného prostoru. Vycházeli jsme při tom prakticky výlučně z pramenů, tj. z Patočkových textů ze šedesátých let, které se prostorem zabývali buďto výslovně, anebo nepřímou. Nyní je vhodná chvíle k podrobnějšímu srovnání s příbuznou koncepcí prostoru, kterou nacházíme v Heideggerově *Bytí a čase*.¹⁶³ Tímto srovnáním chceme na jedné straně poukázat na východiska Patočkovy koncepce tělesného prostoru, na straně druhé chceme explicitně upozornit na Patočkovu kritiku stanovisek, z nichž jeho fenomenologie prostoru nepochybně vychází.

Celkově vzato chceme srovnáním docílit jemnějšího vymezení Patočkova stanoviska pomocí odstínění od koncepce, od níž se v určitých ohledech distancuje. Jako základní pilíře Patočkovy koncepce prostoru se ukázaly být momenty personálnosti a tělesnosti, zahrnující situačnost, kinestéze a smyslovost. Proto budeme ve srovnání postupovat tak, že nejprve zrekonstruujeme Heideggerovu koncepci prostorovosti pobytu a nitrosvětského jsoucna v ohledu, jenž nám umožní provést srovnání na základě momentu personálnosti, poté takto vypracovanou koncepci rozšíříme o hledisko, které nám umožní provést srovnání na základě momentu tělesnosti. Na základě těchto dvou momentů budeme tedy postupně vypracovávat Heideggerovo pojetí prostorovosti, které budeme v daných ohledech ihned srovnávat s Patočkovou koncepcí personálního tělesného prostoru. Nakonec výsledky komparace shrneme v interpretaci Patočkovy kritiky Heideggerovy fenomenologie prostoru z *Bytí a času*.

Problematiku prostorovosti v *Bytí a čase* tudíž na jedné straně považujeme za jakýsi předpoklad, jenž nám však na straně druhé umožní zpřesnit Patočkovu koncepci personálního tělesného prostoru v jeho příslušných momentech. Než přistoupíme k jednotlivým momentům srovnání, musíme si však vyjasnit východiska, a to zejména východisko terminologické.

3.1 Terminologické a pojmové východisko srovnání

Upozornili jsme na to, že Patočka si v rámci zkoumání toho, jakým způsobem je člověk prostorovým (což je ontologická otázka), terminologicky vystačí s termínem „prostor“, do něhož je pojem „prostorovosti“ možné zahrnout (viz kap. 2). Pod prostorovostí jakožto bytostným rysem člověka, který zakládá jakýkoli prostor v *geometrizačnějším*¹⁶⁴ smyslu, se potom u Patočky rozumí personální tělesný prostor, jehož pojetí jsme vypracovali.

V *Bytí a čase* je ontologická otázka po prostoru položena zejména

¹⁶³ Jedná se o §§ 12-38, my se omezíme na § 12, §§ 14-18, §§ 22-26.

¹⁶⁴ Viz poznámka ke geometrizační v kap. 2.

pomocí analýzy fenoménu¹⁶⁵ „bytí ve světě“ (In-der-Welt-sein). „Bytí ve světě“ je pro Heideggera jednotnou strukturou, zachycující původní jednotu pobytu a světa (což je naznačeno již spojením jednotlivých slov termínu do slova jediného a formální podobností či přímo ekvivalencí s termínem Da-sein¹⁶⁶). Tuto jednotnou strukturu však podle Heideggera můžeme nahlížet ze tří hledisek: z hlediska toho *kdo* je ve světě (tj. z hlediska pobytu), z hlediska toho, že pobyt je ve světě (tj. z hlediska *světstnosti* světa), a nakonec z hlediska toho, že pobyt je právě ve světě (das In-Sein als solches).¹⁶⁷ Všechny tři momenty v sobě obsahují celek struktury, byť je důraz kladen vždy na jiný aspekt tohoto celku. Jedná se přitom vesměs o ontologická určení *pobytu*: jak svět tak „bytí ve“ jako takové jsou totiž existenciály, tj. právě ontologická určení pobytu.

Struktura „bytí ve světě“ má samozřejmě širší význam než pouze prostorový. Pro Heideggera je totiž základní strukturou pobytu vůbec a „obsahuje“ proto i neprostorové fenomény. Rámcově se jedná o ekvivalent Patočkovy jednoty člověka a přirozeného světa, který Patočka často terminologicky označuje identicky, tj. jednoduše jako bytí ve světě.

Heidegger však důsledně odlišuje termíny „prostorovost“ a „prostor“, přičemž na rozdíl od Patočky pracuje téměř výlučně s prostorovostí. *Prostorovost* pojímá jak jako existenciál, tj. jako ontologické určení pobytu, tak jako kategoriál, tj. jako ontologické určení nitrosvětského (nepobytového) jsoucna.¹⁶⁸ *Prostor* jako takový pojímá jako „*spolukonstituent světa*“, což je opět ontologická výpověď, jinak se k němu však de facto nevyjadřuje. Sám Heidegger v tomto ohledu přiznává: „Rozpaky ohledně interpretace bytí prostoru, které až dodnes stále ještě trvají, nezakládají se ani tak na nedostatečnosti věcných poznatků o prostoru samém, jako na nedostatku zásadní jasnosti o možnostech bytí vůbec a na nedostatečnosti jejich ontologické interpretace.“¹⁶⁹ Tyto rozpaky v mnoha ohledech přetrvávají i u Heideggera, jsou však nepochybně dány celkovým zaměřením *Bytí a času*, jehož analýzy se věnují především ontologii pobytu a právě oné metodologické nutnosti vykázat nejprve *prostorovost*, v níž je prostor fundován. Prostoru se tedy věnuje jenom do té míry, do jaké je bytostný pro pobyt, tj. jako prostorovosti: „S ‚bytí ve světě‘ je prostor prvotně odkryt v této prostorovosti. Na půdě takto odkryté prostorovosti je pak prostor sám přístupný poznání.“¹⁷⁰ Prostor je „bytím ve světě“ [tj. pobytím. Pozn. B. Š] v praktickém ohledu odkrýván jako prostorovost

165 Pro Heideggera je „bytí ve světě“ fenomén, tj. něco, co se pobytu zjevuje. Z Patočkovy hlediska by se však jednalo spíše o „fenomén“, nakolik se zde nejedná o intencionální jevení, nýbrž spíše o horizontové „jevení“. Viz Dodatek D.

166 Ad ekvivalence: Da=In-der-Welt.

167 Srov. HEIDEGGER, M., *Bytí a čas*, §12, s. 73-74.

168 Přesto je toto rozlišení třeba chápat spíše formálně než bytostně. V konečném důsledku je prostorovost nepobytového jsoucna fundována v pobytu, jelikož jenom pobyt může být *prostorovým* v silném smyslu slova.

169 Tamtéž, § 24, s. 141.

170 Tamtéž, s. 140.

celku prostředků.“¹⁷¹ Jinými slovy, prostor je ontická kategorie, o níž nelze vypovídat dříve, než se provede analýza prostorovosti, tj. ontologická fundamentální analýza.

Tyto terminologické komplikace však nijak neznemožňují porovnání Patočkova tělesného prostoru s Heideggerovou prostorovostí pobytu, když si uvědomíme, že jako pojmy jsou si tyto termíny velmi blízké. Charakter této příbuznosti chceme vyjasnit v dalším. Abychom však měli nějakou společnou terminologickou základnu, budeme někdy místo Patočkova „personálního tělesného prostoru“ používat termín „tělesná prostorovost“, přičemž ekvivalence Patočkova tělesného prostoru a prostorovosti jakožto ontologického určení je již jasná z druhé kapitoly naší práce. Použijeme-li u Heideggera prostorovost bez upřesňujícího určení, máme tím na mysli prostorovost struktury „bytí ve světě“, tj. „celek prostorovosti“ pobytu a světa.¹⁷²

3.2 První moment srovnání: personalita

Prostorovost In-der-Welt-sein¹⁷³ je u Heideggera založena v praktickém zacházení pobytu s nitrosvětským jsoucnem, které má bytostné určení příručnosti (das Zeug, das Zuhandene). Je tomu tak z toho důvodu, že pobyt sám je bytostně nejpůvodněji určen *starostí* („pobyt – chápáno ontologicky – je starost“¹⁷⁴). Pobyt je jsoucno, jehož esence (jehož „kvůli“) spočívá v existenci, tj. je to jsoucno, jemuž jde o toto jeho bytí samo. Starost pobytu o vlastní bytí je východiskem všech úvah *Bytí a času* a tím pádem i úvah prostorových.

I když Heidegger poznamenává, že tak, jak původně „neexistuje“ subjekt bez světa, tak „není nakonec dáno nějaké zprvu izolované já bez druhých“¹⁷⁵, vliv druhých na prostorovost In-der-Welt-sein se omezuje na praktické obstarávání v rámci celku dostatečnosti příručních jsoucen, tj. na vliv na prostorovost příručního jsoucna. O druhých se v této souvislosti hovoří jako o „uživatelích“: „Ve způsobu bytí (...) příručního jsoucna, tzn. v jeho dostatečnosti, spočívá bytostný odkaz na možné uživatele, jimž má být dílo ‚střiženo na tělo‘. (...) Tyto druhé, kteří takto ‚vystupují‘ v příruční souvislosti našeho okolí, jsme si k věcem, které by se snad zprvu vyskytovaly jen tak, nepřimysleli, nýbrž tyto ‚věci‘ vystupují ze světa, v němž jsou po ruce pro druhé a který je již předem vždy také můj.“¹⁷⁶ Druzí jsou tak v rámci původní prostorovosti pochopeni z příručního jsoucna, nikoli naopak, jak je tomu u Patočky. Přibližme si v dalším tento vztah pobytu a příručního jsoucna jako východisko

171 Tamtéž, § 22, s. 131.

172 Prostorovost struktury „bytí ve světě“ tedy zahrnuje i prostorovost nitrosvětského resp. příručního jsoucna, která je fundována v prostorovosti světa.

173 Tj. prostorovost „bytí ve světě“. V dalším budeme používat spíše originálního tvaru In-der-Welt-sein, poněvadž v něm lépe zaznívá strukturní moment pobytu, tj. Da-sein, což přirozeněji navazuje na Patočkovy úvahy o prostoru *člověka*, bytí i Patočka nakonec mluví o prostoru *jednoty* člověka a světa.

174 Tamtéž, §12, s. 78.

175 Tamtéž, §25, s. 146.

176 Tamtéž, s. 147-148.

Heideggerových úvah o prostorovosti In-der-Welt-sein.

Heidegger píše: „Výraz ‚svět našeho okolí‘ odkazuje slovem ‚okolí‘ na prostorovost. Toto ‚okolo‘, které je pro svět našeho okolí konstitutivní, nemá však primárně ‚prostorový‘ smysl. Prostorový charakter, který ke světu našeho okolí bezesporu patří, je naopak možno vysvětlit teprve ze struktury světskosti.“¹⁷⁷ Světskost jakožto bytostné určení světa (jenž je existenciál, tj. bytostné určení pobytu) je přitom charakterizována předchůdným celkem dostatečnosti, který „konstituuje příručnost příručních jsoucen.“¹⁷⁸ Bytí příručního jsoucna má přitom charakter poukazu, je „něco k něčemu“, nahlíženo z jeho dostatečnosti „na něco stačí“. „Celek dostatečnosti sám pak vposled odkazuje na takové ‚k čemu‘, u kterého již o žádnou dostatečnost nejde, které samo není příručním jsoucnem uvnitř nějakého světa, nýbrž které je jsoucnem, jehož bytí je určeno jako ‚bytí ve světě‘, a světskost sama patří ke struktuře jeho bytí. (...) Primární ‚k čemu‘ je jisté ‚kvůli čemu‘. Charakter ‚kvůli‘ se ale vždy týká bytí *pobytu*, kterému v jeho bytí bytostně o toto bytí samo jde.“¹⁷⁹ Tato spojitost mezi pobytím a příručním jsoucnem, kterou Heidegger označuje jako *významnost*¹⁸⁰ a která objasňuje, proč se pobyt původně setkává právě se jsoucnem s charakterem příručnosti, určuje jak prostorovost příručního jsoucna a potažmo i prostorovost světa, tak prostorovost pobytu, čili prostorovost celé struktury In-der-Welt-sein, o kterou nám jde.

Můžeme říci, že takto pojaté východisko úvah o prostoru je ve srovnání s Patočkou *nepersonální*. Patočkova tělesná prostorovost sice také vychází z praktického konání, je to však původně konání vzhledem k druhým či k věcem, které Patočka pojímá personálně, tj. jako deficientní modus druhých (viz Dodatek E). Zatímco můžeme napsat, že u Heideggera je prostorovost určena obstarávajícím *zacházením*, tj. je určena jakýmsi vztahem pobytu k nepobytovému jsoucnu, u Patočky je prostorovost určena situací *oslovení*, která má původně personální charakter já-ty.

Společné oběma koncepcím však je to, že v obou případech se prostor „odkrývá“ v praktickém ohledu a to díky něčemu jinému, než je sám odkrývající. Heidegger píše: „Své ‚zde‘ chápe pobyt z ‚tam‘ světa našeho okolí. (...) Pobyt v souladu se svou prostorovostí nikdy není zprvu zde, nýbrž tam, a z tohoto ‚tam‘ teprve přichází zpět ke svému ‚zde‘, a to opět jenom tím způsobem, že své obstarávající ‚bytí k...‘ vykládá z toho, co je ‚tam‘ po ruce.“¹⁸¹ To nám připomene Patočkův primát ty před výslovným já (jsme plně určeni teprve druhým) a to, že se vždy sami orientujeme z „tam“, tj. z angažování do věcí. Zásadní rozdíl je však v tom, že Heideggerův pobyt se obrací k příručnímu jsoucnu aby konal a sám se vlastní iniciativou vykládá z onoho ‚tam‘ – *chápe* se příručního jsoucna –, zatímco Patočkův člověk je druhými či věcmi *oslovován*, a tímto

177 Tamtéž, § 14, s. 88.

178 Tamtéž, § 18, s. 108.

179 Tamtéž.

180 Srov. tamtéž, § 18, s. 111-112.

181 Tamtéž, § 23, s. 136.

oslovením je ke konání teprve vybízen. Tím nechceme naznačit pasivitu Patočkova člověka ve srovnání s aktivitou Heideggerova pobytu: dostatečně jsme upozornili na to, že Patočkovu *spatium ordinans* je pojato výslovně jako lidská aktivita, jako *realizování*. Obojí je proto „dávání prostoru“ na základě kontaktu se *jsoucnem* ve světě. Základní způsob tematizace je však z personálního hlediska odlišný: Heideggerův pobyt nemůže být příručním *jsoucnem* oslovován opravdu personálně, jelikož příruční *jsoucno* není druhý. Příruční *jsoucno* „oslovuje“ jenom na základě poukazu k starosti, nikoli na základě poukazu k opravdovému dialogu já-ty. Příruční *jsoucno* je *obstaráváno* zatímco druhý *oslovuje* (symetrická situace). V souladu s momentem rozumění, který uvádí Pětová (viz 2.1), můžeme říci, že pobyt rozumí prostoru nepersonálně, zatímco Patočkův člověk personálně.

Jak se nyní z ohledu tohoto „nepersonálního rozumění“ projevuje Heideggerova prostorovost struktury *In-der-Welt-Sein*? Heidegger klade v souvislosti s prostorovostí příručního *jsoucna* tuto otázku: „Do jaké míry jsme již při charakterizování toho, co je po ruce, narazili na prostorovost? Říkali jsme, že je to po ruce prvotně, *nejblíže*. (...) Příruční *jsoucno* každodenního zacházení má charakter *blízkosti*. (...) Tato blízkost se řídí praktickým ohledem manipulování a používání, které s ním ‚počítá‘.“¹⁸² Nejedná se zde o extenzivní blízkost či vzdálenost, nýbrž o podobně „intenzivní“ charakter „vzdálenosti“ resp. „blízkosti“, jakým se vyznačuje Patočkovo „uvnitř“ *spatia ordinans*, o původní vzdálenost, kterou jsme v rámci Patočky prostorovosti tematizovali v oddílu 2.1.1. Porovnáme-li tyto „původní vzdálenosti“, můžeme konstatovat, že v obou případech se jedná o vzdálenost *vztahovou*, která souvisí s určitým hodnocením. Rozdíl je v kritériu hodnocení, na jehož základě se ustanovuje smysl věcí jakožto tato jejich původní vzdálenost (ve smyslu blízkosti): pro Heideggera je to blízkost nepersonálně pojatého prostředku „k tomu a tomu“, pro Patočku blízkost v původně personálním, oslovujícím ohledu – blízkost zde znamená jakési teplo, domov spíše než užitečnost. Ještě lépe tento rozdíl zaznívá v deficienci původní blízkosti: u Heideggera se z ní stává *neužitečnost*, zatímco u Patočky *cizota*.

Heidegger k blízkosti *obstarávajícího* ohledu přidává charakter *směru*: „Praktický ohled *obstarávání* fixuje to, co je tímto způsobem blízko, zároveň co do směru, v němž je příslušný prostředek přístupný.“¹⁸³ Tyto dva momenty tvoří základ původní prostorové *orientace ve světě*. O něco dále z pohledu prostorovosti pobytu píše Heidegger o bytostně oddalujícím a zaměřujícím charakteru „bytí ve světě“ (což je vlastně moment vzdálenosti a moment směru příručního *jsoucna* viděn z pohledu pobytu): „Praktické *obstarávání* je zaměřující se oddalování.“¹⁸⁴ Oddálit přitom znamená, „že zmizí dálka, tzn. vzdálenost něčeho, znamená tedy přibližování. Pobyt je bytostně *od-dalující*; jakožto *jsoucno*, kterým je, nechává vždy nějaké *jsoucno* vstupovat do blízkosti.“¹⁸⁵ Oddalování je

182 Tamtéž, § 22, s. 129-130.

183 Tamtéž, s. 130.

184 Tamtéž, § 23, s. 136.

185 Tamtéž, s. 132-133.

tudíž aktivitou pobytu, kterou jsme jako určité „dávání vzdálenosti“ popsali výše. Kromě toho pobyt „dává“ i směr, přičemž pro „zaměření tímto směrem“ (tj. směrem k obstarávanému jsoucnu) platí: „Zaměřenost právě tak jako od-dálení jsou jako bytostné mody ‚bytí ve světě‘ předchůdně vedeny *praktickým ohledem* obstarávání.“¹⁸⁶

Heideggerovo zaměřující oddalování připomíná Patočkovu orientující sebeumístování resp. umísťující distancování (což jsou u Patočky ekvivalenty, viz poznámka v podkapitole 2.1). Obojí se „děje“ praktickým konáním, tj. konkrétním výběrem z možností, určitým *rozvrhem*. Můžeme říci, že pro Heideggera je oddalování a zaměřování *umísťováním* nitrosvětského jsoucna, které pobyt provádí podle určitého „schématu“, přičemž tímto schématem je *významnost*, tzn. spojitost bytostného určení pobytu s bytostným určením příručního jsoucna, jak jsme o ní psali výše. Významnost tedy „v rámci možného ‚kam‘ artikuluje ‚sem‘ a ‚tam‘.“¹⁸⁷ Takové umístování „dává prostor“, tj. „uvolňuje příruční jsoucno do jeho prostorovosti“.¹⁸⁸ Podobně Patočkův realizátor *spatia ordinans* „dává prostor“ tím, že praktickým konáním realizuje vztahovou prastrukturu já-ty-ono. Rozdíl je však v tom, že Patočkův realizátor se nejprve musí umístit sám, a teprve s tímto sebeumístováním *spolu*umísťuje věci (vždy umísťujeme nejprve *sebe*), ačkoli se toto sebeumístování děje skrze tyto věci. Heidegger naproti tomu tento moment sebeumístění netematizuje jinak než pomocí nálady. Nálada určuje jakousi „výchozí pozici“, z níž pobyt věci „umísťuje“. Tento moment je ovšem přítomen i u Patočky, byť jsme ho výslovně netematizovali, protože u něj určoval spíše potencialitu realizace prostoru než princip této realizace (srov. oddíl 1.2.3).

Heidegger zavádí další prostorový pojem – pojem *místa* – takto: „Místo je vždy určité ‚tam‘ a ‚tady‘ nějakého prostředku, který tam patří.“¹⁸⁹ Takováto místa vytvářejí u Heideggera určitý celek. Celek „míst“ příručních jsoucen, která jsou vztahy „k tomu a tomu...“ spojena v celku dostatečnosti, z něhož se pobytu původně vyjevují, Heidegger zavádí takto: „Toto ‚kam‘ možné prostřeďečné patřičnosti, které má obstarávající zacházení v praktickém ohledu vždy předem na zřeteli, nazveme *krajina*.“¹⁹⁰ Krajina má charakter určitého „okolo“, které tvoří „onu obklopenost jsoucnem, s kterým se ve světě našeho okolí prvotně setkáváme.“¹⁹¹ Místo a krajinu s jejím charakterem okolo můžeme v rámci sledování motivu personálnosti srovnat s Patočkovým ty a periferií ono s jeho charakterem horizontu, tvořícím určitý celek ty. Místu odpovídá Patočkovu „tam“, u kterého člověk vždy již je, přičemž toto „tam“ je původně „ty“ nějaké osoby, nikoli „tam“ prostředku, i když toto ty je věc; krajině odpovídá horizont ono. Heideggerovo stanovisko tak pro Patočkův případ můžeme přeformulovat tím způsobem, že pro Patočku je místo původně „ty“ nějaké osoby, která odtamtud oslovuje, přičemž toto odkud

186 Tamtéž, s. 137.

187 Tamtéž, § 24, s. 139.

188 Tamtéž.

189 Tamtéž, § 22, s. 130.

190 Tamtéž.

191 Tamtéž.

možné personální spolupatřičnosti, které má oslovující zacházení v praktickém ohledu vždy předem na zřeteli, je horizont „ono“.¹⁹²

Jak „krajina“, tak „ono“ tedy představují určité celky, navíc celky *předchůdné* v tom smyslu, že předcházejí vyjevování všech jednotlivin z těchto celků. Pro krajiny totiž platí podobně jako pro Patočkovu periférii ono, že „nejsou vytvářeny teprve společně se vyskytujícími věcmi, nýbrž jsou již vždy na jednotlivých místech po ruce.“¹⁹³ U Heideggera se jedná o jevení příručního jsoucna z celku krajiny (tj. z celku dostatečnosti), u Patočky o jevení ty z horizontu ono. Oba celky mají přitom onen způsob bytí, že jsou „po ruce“, tj. že představují sféru disponovatelnosti – řečeno Patočkovými pojmy aktualizovatelnou neaktualitu (viz 1.1.1). Heideggerův obklopující celek zde „funguje“ de facto stejně jako Patočkův horizont periférie. Co se rozdílů týče, opět zde (pochopitelně) narážíme na motiv personální. Zatímco krajina vyjevuje nepersonální příruční jsoucna, které k něčemu dostačují, ono vyjevuje ty, tj. osobu, která něčím oslovuje.

Na závěr srovnání personálních motivů a jako přechod k motivu tělesnosti postavme vedle sebe Patočkovu „uvnitř“ a Heideggerovo „bytí ve“ jako takové. V obou případech máme do činění s určitým vyjádřením faktické situace člověka ve světě (vrženost). Fakticita „bytí ve“ je podle Patočkovy interpretace Heideggera vyjádřena náladou.¹⁹⁴ Základní modus této nálady – úzkost – je přitom dán základním určením pobytu, tj. starostí. „Uvnitř“ rovněž obsahuje moment naladění, který (ačkoli jsme ho doposud výslovně netematizovali) bychom v modu „mrazivého chladu“ mezního vizuálního horizontu „neoslovujícího“ (deficience oslovení) ono¹⁹⁵ mohli přirovnat k Heideggerově úzkosti. Jedná se však o odvozený modus původního „přátelského zaklnutí“, které souvisí s tím, že „uvnitř“ je podstatně spoluurčeno nejenom osobami já, ty, ono, nýbrž i osobou *my* (a doplňkově osobou *vy*). Tuto problematiku na tomto místě však nebudeme dále rozebírat, neboť bychom se příliš vzdálili aktuálnímu tématu, kterým je komparace. Poukážeme tedy alespoň na to, že i původní modus naladění je u Patočky a Heideggera co se personálního hlediska týče přímo převrácen: základním naladěním je u Heideggera úzkost, u Patočky určité personální „teplo a bezstarostnost“.

3.3 Druhý moment srovnání: tělesnost

Viděli jsme, že prostorovost pobytu je u Heideggera fundována v jeho základním určením starosti, prostorovost nitrosvětského jsoucna ve světskosti světa tj. v celku dostatečnosti, a prostorovost jednoty pobytu (Da-sein) a světa (Welt) ve struktuře In-der-Welt-sein. Považujeme-li u Heideggera prostor za ontický „projev“ prostorovosti, pak se ten nejjednodušší prostor realizuje praktickým zacházením, což u Heideggera původně znamená obhledem vedeným obstaráváním.

192 V kap. 4 uvidíme, že spíše než o celou oblast ono se zde jedná o užší oblast *my*. Charakter horizontu nicméně zůstává zachován.

193 Tamtéž, s. 131.

194 PATOČKA, J., „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech, s. 306.

195 Viz kap. 4 a rozlišení *vy* v. *my* v rámci ono.

Prostor je tedy fundován v této starosti či obstarávání, jakožto fundamentálním rysu celé struktury In-der-Welt-Sein. Obstarávání vyjadřuje *fakticitu* pobytu coby základní vyjádření „mojskosti“ (Jemeinigkeit) pobytu.

U Patočky je v tomto ohledu situace poněkud odlišná. „Pražáklad“ prostoru pro něj nepředstavuje starost, která je ve sféře fakticity zrcadlena úzkostí, nýbrž *tělesnost*, která zde představuje základní vyjádření fakticity (a zahrnující v sobě i naladěnost); „mojskost“ tedy rovněž vychází z tělesnosti.¹⁹⁶ Nejzákladnějším prostorem je pro Patočku tělesný prostor. Ten se sice také realizuje díky praktickému konání, toto praktické konání však znamená (kromě personálního momentu, jenž jsme rozebrali výše) výběr z kinestetických možností tělesného já. Zatímco tedy u Heideggera původní prostor vzniká z orientace v *možnostech* konání s důrazem na jakousi „netělesnou teleologii“ tohoto konání, kterou v posledku představuje výběr mezi autentickým a neautentickým způsobem bytí, u Patočky vzniká prostor právě z orientace v možnostech *konání*, které je vždy původně konáním tělesně-kinestetickým (srov. 1.2.3).

U obou filosofů tedy můžeme konstatovat založenost původního prostoru ve fakticitě, kterou představuje fakt vrženosti, rozdíl je ale v tom, co se pod touto vržeností původně rozumí. Heidegger jí ve srovnání s Patočkou rozumí „formálněji“ či a v jistém smyslu pasivněji: pobyt je vržen před základní možnost uchopení autentického způsobu bytí. Patočka naproti tomu zdůrazňuje fakticitu tělesnosti, která představuje jak vrženost, tak vrhání se do světa za možností nalezení „autentického“ způsobu bytí v rozhovoru s druhými a věcmi. (Zároveň zde vidíme, že personální moment je vskutku neoddělitelný od tělesnosti, v níž má svůj základ. Srov. 2.2.2)

Heideggerův pobyt se orientuje zaměřujícím oddalováním příručního jsoucna. Pro tuto orientaci platí: „Přibližování není orientováno vzhledem k tělesné věci ‚já‘, nýbrž vzhledem k obstarávajícímu ‚bytí ve světě‘, to znamená vzhledem k tomu, s čím se v tomto ‚bytí ve světě‘ především setkáváme.“¹⁹⁷ Patočka by s touto tezí musel souhlasit: oslovení, z něhož jeho orientace pramení, nevychází z mého tělesného já, nýbrž z oslovující věci, jakožto toho, s čím se ve světě původně setkáváme. Navíc v daném kontextu Heidegger pod „tělesnou věcí ‚já‘“ rozumí výskyt ve smyslu *res extensa*, což samozřejmě není Patočkovu tělesné já. Citovaná Heideggerova teze tedy platí i v rámci Patočkovy fenomenologie: já pro něj *není* centrem orientace, tím je teprve moment já-ty jakožto

196 Zatímco tělesnost představuje jakýsi fundament Patočkova *pohybu zakotvení*, starost se naopak objevuje teprve s *pohybem prodlužování*. Patočkovu koncepci tří pohybů na tomto místě nehodláme rozebírat podrobněji, nechť prozatím postačí poukaz na to, že první pohyb – pohyb zakotvení, o němž ještě bude řeč v analýze „architektoniky“ Patočkova tělesného prostoru (kap. 4) – v Heideggerově koncepci prostorovosti *Bytí a času* chybí a to z programových důvodů. To z jiného hlediska znamená – jak je ostatně dobře známé –, že Patočkova fenomenologie k fundamentální ontologii přidává určitou základnější „vrstvu“, kterou představuje právě fenomén tělesnosti „pobytu“.

197 HEIDEGGER, M., cit. d., § 23, s. 135.

centrum „uvnitř“ (srov. 2.2.1). Podobně Heidegger píše: „Pobyt v souladu se svou prostorovostí nikdy není zprvu zde, nýbrž tam, a z tohoto ‚tam‘ teprve přichází zpět ke svému ‚zde‘ (...).“¹⁹⁸ Patočkův moment orientace „já-ty“ se však liší od Heideggerova momentu „pobyt-příruční jsoucnost“ tím, že je pojat jako původně tělesný a v tělesnosti založený, a to takovým způsobem, jaký Heidegger téměř vůbec netematizuje.¹⁹⁹ Není to tělesnost vyskytujících se jsoucnem, o níž Patočka mluví, nýbrž tělesnost žitá.

Heidegger dále k orientaci „dávající prostor“ a jejímu momentu nasměrování, který se již objevil výše, píše: „Z tohoto zaměření povstávají pevné směry vpravo a vlevo. Stejně jako své od-dálenosti, nosí si pobyt i tyto směry stále s sebou.“²⁰⁰ To nám připomíná Patočkovy dynamické charakteristiky vpravo-vlevo, nahoře-dole, vpřed-vzad (srov. 2.1.2). Připomeňme si, že u Patočky se jednalo o projevy naší tělesnosti, s nimiž se nejpůvodněji setkáváme na oslovujících věcech, z nichž je teprve můžeme pochopit jako charakteristiky této tělesnosti. U Heideggera však vlevo-vpravo nemůže mít tělesný původ, jelikož je fundováno v zaměření, které má zase původ ve starosti a praktickém obstarávání. Tyto „fundamenty“ – jak jsme ostatně již naznačili – Heidegger pojímá zásadně *netělesně*, a to programově, poněvadž jeho záměr představuje fundamentální ontologie, která pro něj nemá s „tělesností“ nic společného. Je ovšem nutné upozornit, že Heidegger tematizuje tělesnost ve valné většině případů pouze jako *výskyt* tělesné věci (k důsledkům se vrátíme v závěru srovnání).

Uvažujeme-li o této výskytové tělesnosti, původní vpravo-vlevo pro Heideggera nevyvstává z ní (a ani z ní vyvstat nemůže), ale naopak z jakési „odhmotněného“ celku poukazů, který funduje světskost světa. Vpravo-vlevo se u Heideggera sice původně jeví taky až s nitrosvětským jsoucnem, má však jakousi menší „zpětnou vazbu“ na pobyt: „Vlevo a vpravo není něco ‚subjektivního‘, pro co má subjekt jakýsi cit, nýbrž jsou to směry zaměřenosti do světa, který je již vždy po ruce.“²⁰¹ Svět je sice vždy po ruce *mně*, přesto jsou vpravo-vlevo fundovány světstostí světa, spíše než přímo pobyttem.

V souvislosti s tím Heidegger uvádí zajímavý problém: „Rozprostranění pobytu v jeho ‚tělesnosti‘, jež obsahuje zvláštní problematiku, kterou se zde nebudeme zabývat, je rovněž charakterizováno těmito směry. Proto musí příruční jsoucnost, které používáme pro tělo, jako např. rukavice, které mají spoluvykonávat pohyby rukou, být zaměřeno doprava a doleva. Naproti tomu nářadí, které držíme v ruce a kterým rukou pohybujeme, neprovádí spolu s rukou její specifické ‚přirozené‘ pohyby. Proto, i když s nimi zacházíme rukama, nejsou pravá a levá kladiva.“²⁰² Tělesnost, o které Heidegger mluví zde, již není výskytová tělesnost (jak upozorňují Heideggerovy uvozovky). Naopak, můžeme snad říci, že se zde jedná o náčrt tělesnosti žité, a že si

198 Tamtéž.

199 K jedné výjimce se vrátíme za chvíli.

200 Tamtéž, s. 137.

201 Tamtéž.

202 Tamtéž.

Heidegger této možnosti byl vědom. V tomto smyslu by vpravo-vlevo zde znamenalo de facto totéž, co Patočkovy dynamické charaktery. Je však zároveň jasně vidět, jak Heidegger problematiku (jakékoli) tělesnosti izoluje od problematiky fundamentální ontologie pobytu a tím pádem pojímá problematiku Patočkových dynamických charakterů jako něco odvozeného nebo přinejmenším *odlišného* od vpravo-vlevo v rámci celku příručních jsoucen, tj. v rámci světskosti světa: „Apriori zaměřenosti doprava a doleva je však zakotveno v ‚subjektivním‘ apriori ‚bytí ve světě‘ (...).“²⁰³ Jelikož je „bytí ve světě“ tematizováno *netělesně* (resp. v daném ohledu nepodstatně tělesně), jsou i doprava-doleva na rozdíl od Patočkových dynamických charakterů, „netělesné“, tj. nemají původ v tělesnosti pobytu.

3.4 Shrnutí komparace. Patočkova kritika Heideggera

Komparace Patočkovy personální tělesné prostorovosti s Heideggerovou prostorovostí struktury „bytí ve světě“ ukázala zásadní odlišnost v personálním hledisku. Dále se objevila o něco komplikovanější odlišnost v hledisku tělesném, o které můžeme říci, že je převážně akcentového charakteru (více k tomu viz níže). Celkově však obě pojetí prostorovosti mají společný základ v orientaci v celku souvislostí a v pořadajícím zařazování jsoucen do tohoto celku podle jejich „hodnoty“, tj. jejich smyslu či významu pro člověka, který prostor svým bytím ve světě realizuje praktickým konáním. Takovým rozuměním vzniká intenzivní vzdálenost ve smyslu blízkosti-cizoty (Patočka, personální rozumění) resp. použitelnosti-nepoužitelnosti (Heidegger, nepersonální rozumění). Intenzivní směr ve smyslu vpravo-vlevo vzniká u Heideggera prakticky stejným způsobem, u Patočky se vpravo-vlevo ovšem původně realizuje tělesností.

Po personální stránce jsme dále poukázali na zásadně odlišné chápání praktického konání, a tudíž na odlišný charakter tímto konáním realizovaného prostoru. Heideggerovo konání znamená jednostranné zacházení s příručním jsoucнем, ve kterém v souvislosti se vznikem prostoru druzí hrají jenom podružnou úlohu, zatímco Patočkovo konání znamená naopak původně jakýsi symetrický rozhovor já-ty, z čehož pramení personálnost v tomto „rozhovoru“ realizovaného prostoru. Blízkost-cizota v něm neznámá míru toho, nakolik je věc, vzhledem k níž se orientují, po ruce, nýbrž nakolik mi je daná věc osobně blízká, nakolik mne oslovuje. O tomto oslovení Patočka neuvažuje s ohledem na jakési individuální uchopení autenticity bytí, nýbrž s ohledem na společné zakotvení v celku jsoucna a hledání společného smyslu.

Z hlediska tělesnosti se Patočkovi zdá, že „Heidegger učinil svou ontologii existence analytikou příliš formální; praxe je sice původní forma jasnosti, ale nikde nepřichází úvaha o tom, že původní praxe musí zásadně být činnost *tělesného* subjektu, že tedy tělesnost musí mít svůj

203 Tamtéž, s. 138.

ontologický statut, který nemůže být identický s nacházením těla jako přítomného zde a nyní.“²⁰⁴ Heideggerovi zde vyčítá, že ve své fundamentální analytice – a tím pádem i ve své analytice prostorovosti – neuvažuje žitou tělesnost, nýbrž pouze tělesnost výskytovou. Na zásadní provázanost těla a prostoru přitom poukazuje tato citace: „Tělo nepatří pouze k problému vlastní prostorovosti, nýbrž i do oboru vlastních možností.“²⁰⁵ Na to navazuje další výtku, v níž zaznívá i kritika nepersonálnosti, na kterou jsme již upozornili, a která je s problémem (ne)tělesnosti ostatně neodlučně provázaná: „Tak pozorujeme, že svět je [v *Bytí a čase*. Pozn. B. Š.] určen s ohledem na *služby* a odhalování služeb v jistém ohledu. Heidegger sice dále rozvíjí pojem světa též v souvislosti se spolubytím, ale pak již svět v jeho světskosti dále nedefinuje. A přece by bylo navýsost důležité zjistit, v jakém ontologickém rysu tkví možnost setkání s druhým jako *nitrosvětským* jsoucnem svého druhu; zde je zřejmě mezera, způsobená opět tím, že Heidegger ignoruje nebo bagatelizuje problém tělesnosti.“²⁰⁶

Na Heideggerovu obhajobu musíme napsat, že v *Bytí a čase* toto rozhodnutí snad činí právem, resp. je takové opomenutí minimálně pochopitelné, neboť Heideggerovým záměrem bylo pouze připravit půdu všemu dalšímu ontologickému bádání (z kterého ostatně v podstatné míře čerpá i sám Patočka). A navíc jsme poukázali na to, že minimálně na jednom místě Heidegger žitou tělesnost „zahlédl“, ačkoli se jí jako problému vyhnul. Proto nemůžeme prostě napsat, že Heideggerovo pojetí prostorovosti je „netělesné“ ve stejném smyslu, v jakém je Patočkovo pojetí „tělesné“. Je třeba důsledně zvážit, o jakém pojetí tělesnosti oba mluví. Zdá se nám, že podobně, jako by Patočka určitě souhlasil s upozaděním výskytové tělesnosti, by Heidegger musel souhlasit s důležitostí žité tělesnosti. Z odlišnosti jejich záměrů a historických situací jsou však pozice a hlediska tematizace prostorovosti u obou pochopitelné a nevidíme v nich zásadní rozpor, spíše Patočkovo doplnění a rozvedení Heideggerovy koncepce. To se v určitém smyslu odráží i v problematice personálnosti, kde je situace na první pohled jednoznačnější.²⁰⁷

204 PATOČKA, J., „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech, s. 306.

205 Tamtéž.

206 Tamtéž, s. 307.

207 Na tomto místě můžeme načrtnout ještě jeden problém, který si Heidegger opět uvědomuje, avšak neřeší, a který by uspokojivěji mohla řešit Patočkova koncepce. Heidegger na jednom místě prostorových úvah (kurzívou) uvádí, že „pobyt má bytostnou tendenci k blízkosti“, a v poznámce k tomu poznamenává: „Do jaké míry a proč? Bytí qua stálá přítomnost má přednost, zpřítomňování.“ (HEIDEGGER, M., cit. d., s. 133.) Tato tendence k fundamentální (prostorové) blízkosti by pro Patočku přirozeně vyplývala přímo z personálnosti, v níž je založena původní vzdálenost. (Na to jsme ostatně upozornili již u samotného vzniku personálního tělesného prostoru.) Vidíme tak, že přes několik zásadnějších rozdílností obou srovnávaných koncepcí můžeme Patočkovo pojetí zpětně vztáhnout i na jeho východisko a tím toto východisko lépe osvětlit.

4 Architektonika personálního tělesného prostoru

V této poslední kapitole se dostáváme k architektuře personálního tělesného prostoru. Jak jsme předznamenali již v úvodu naší práce, znamená to, že chceme sledovat, zda, resp. jak se motivy *budování*, *budovy* a *bydlení* projevují ve vylíčeném prostoru, resp. v dílčích složkách jeho struktury. Výsledkem analýzy, provedené v této kapitole, tedy budou architektonické momenty personálního tělesného prostoru a jejich vzájemné vztahy.

Již na úvod je třeba poznamenat, že „architektonika prostoru“ přitom pro Patočku není prázdná metafora či přirovnání. Naopak, jelikož prostor je vztahem k bytí (srov. 2.3), tj. něčím bytostným, vyrůstá i *veškerá* architektura, jakožto něco, co má podstatný vztah k prostoru, z tohoto prostoru.²⁰⁸ Můžeme proto očekávat, že v pojmu prostoru nalezneme určité „zárodky“ architektury v sekulárním smyslu slova, tj. momenty budování, budovy a bydlení jako *ontologická určení* ontických kategorií.

Analyzovat tuto „praarchitektoniku“ znamená určit, co v jednotlivých případech ony momenty budování, budovy a bydlení znamenají. Abychom se v tomto ohledu vyhnuli spekulacím či neadekvátní interpretaci Patočkových pojmů, budeme se pro hledanou architektonickou interpretaci snažit nacházet vodítka přímo v Patočkových textech. Těmito vodítky, z nichž budeme vycházet, přitom pro nás bude to, co samotný Patočka v rámci problematiky prostorovosti označuje termíny budování, budova či bydlení.

4.1 Prostor samotný jako budování, budova, bydlení

Nejprve se zaměříme na tělesný prostor jako takový, tj. na prostorovost člověka a světa. Patočka píše: „Bytostná prostorovost jsoucna spočívá původně v oslovení a budování.“²⁰⁹ Víme, že prostor vzniká (ve smyslu vznikání vylíčeném v podkapitole 2.1) v situaci vztahování se k věcem, tj. v situaci určité difference. Takové vztahování se je rozhovorem, jenž spočívá v oslovení od věci a od mé odpovědi, která znamená zařazení mne a věci do organizovaného celku (personálně-tělesných) souvislostí. Patočka to vyjadřuje takto: „Vztahující se a vztahování nemá samo v sobě žádné centrum; definuje se teprve svým protějškem. Vztahování se definuje oslovováním a oslovování je zároveň zakořeňování.“²¹⁰ „Zakořeňování“ můžeme prozatím pochopit jako určité „budování základů“. Jaký je však význam onoho „budování“, v němž podle Patočky prostorovost jsoucna přímo spočívá?

Viděli jsme, že personální tělesný prostor je pro Patočku původně pořádním – spatium ordinans. Musíme proto uvažovat o možnosti, že by již samotný tělesný prostor ve své podstatě byl *budováním*,

208 Srov. PATOČKA, J., Úvahy nad Readovou knihou o sochařství, s. 449-450.

209 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 23.

210 Tamtéž, s. 32.

resp. *budovou*, podle toho, pochopí-li se jako *spatium ordinans* anebo jako *spatium ordinatum*.

K doložení první poloviny této teze můžeme citovat Patočku, který v obecnější rovině podotýká, že i „lidský život je ve své podstatě budováním.“²¹¹ Vzápětí však toto budování upřesňuje: „Budovat však znamená *žít prostorově*.“²¹² Žít prostorově je však právě to, co jsme výše popsali jako žitou tělesnost, vrhající se do světa a ve světě se nacházející, jako tělesný prostor coby *spatium ordinans*, přičemž onou aktivitou, oním pořádním je orientující sebeumístování, jindy Patočkou označováno umístujícím distancováním (viz poznámka pod čarou v podkapitole 2.1). Tělesný prostor je proto v tomto smyslu opravdu *budováním*.

Souhrnně můžeme takovýto prostor jakožto budování charakterizovat jako „strukturální moment *bytí*, toho totiž, co nás, bytosti vztahující se k vlastnímu životu, umísťuje do celku jsoucná tím, že nás od jsoucné, která jej skládají, zároveň distancuje. Toliko na základě tohoto umístujícího distancování mohou se věci *objevit*, mohou se státi *zjevy*, mohou se stát zjevné: veškerá zjevnost, ‚jestota‘, obvyklým termínem *pravda*, je pouze na tomto základě.“²¹³ Jinými slovy a v ještě zhuštěnější podobě zde budování znamená „budování, kterým se konkrétní bytost vyčleňující se z celku ostatního, tímž aktem vyčleňování opět zařazuje mezi všechny ostatní a vstupuje k nim ve vztah.“²¹⁴

Vidíme tedy, že prostor pochopený jako budování vlastně zakládá (buduje) *intencionalitu jako takovou*. Originálním jevením je přitom jevení smyslové, k němuž dochází v koordinaci s tělesnými pohyby: „Aby se nám mohly představovat ryze objektivní vztahy, jejich řady a skupiny, tvořící pak celé systémy, musíme napřed vytvořit jakousi scénu, na které mohou vystoupit, scénu vztahů věcí k našemu vlastnímu prožívání; a tato scéna obsahuje jak kvalitativní, tak vztahové komponenty naší smyslovosti, obsahuje (...) celou smysluplnou kostru naší smyslové receptivity,“ Patočka ovšem dodává, „ale v nerozlučném sepětí s životním laděním jako podkladem naší činnosti.“²¹⁵

Náladu jsme v souvislosti s prostorovostí poprvé výslovně tematizovali ve srovnání s Heideggerovým pojetím prostorovosti pobytu (viz 3.1). Nyní vidíme, že v souvislosti s prostorem jako budováním odpovídá naladění jakýmsi „základům“, na nichž prostor „buduje intencionalitu“. Každý intencionální akt je poznamenán naladěním, které odkrývá jednotlivé možnosti, z nichž je akt vybrán. Vidíme, že zatímco u principů vzniku prostoru jsme faktor nálady mohli upozadit (byť jsme ho samozřejmě nemohli vynechat úplně), v architektonice prostoru nabývá na důležitosti. Proto se s ním v této kapitole ještě setkáme.

Vraťme se nyní k druhé polovině teze o prostoru jako budování a budově. Že tělesný prostor je možné pochopit i jako *budovu*, je

211 PATOČKA, J., Úvahy nad Readovou knihou o sochařství, s. 450.

212 Tamtéž.

213 Tamtéž.

214 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 32.

215 Tamtéž, s. 31.

naznačeno i v posledně uvedené citaci, kde Patočka přirovnává prostor k jakési scéně, tj. k určité zvláštní budově, v níž dochází ke *zjevování* věcí. Toto přirovnání zde nebudeme rozvádět, nakolik není úplně konsistentní s Patočkovým intencionálním jevením. Nicméně poslouží alespoň jako poukaz. Ostatně platí-li o prostoru, že ho můžeme pochopit jako budování, rovněž o něm musí platit, že ho můžeme pochopit i jako budovou. Jsou to dvě strany téže mince. Podobně, jako můžeme prostor nahlížet jako *spatium ordinatum* (byť tímto pohledem nepostihneme správně jeho bytí, resp. temporalitu), můžeme prostor nahlížet i jako budovu jako určitý „zmražený“ dosavadní stav budování. Takovouto budovu je však při bližším pohledu opravdu nutné pochopit původně jako budování – ono „jeviště“ je zde určitou abstrakcí: prostor sice umožňuje zjevování věcí v určitém pořádku, je „místem dění“, nicméně onu scénu by před každým „představením“, tj. s každým kontaktem, bylo nutné vždy znovu vybudovat. Přesněji řečeno vybudování scény a odehrání „aktu“ spadá v jedno. Prostor je totiž *nikdy nekončící budování*, je to budování bez pevně daného „stavebního plánu“. V odvozeném smyslu však můžeme prohlásit, že pro Patočku je prostor budovou, byť takhle dynamickou resp. „pohyblivou“ budovou (poněvadž prostor je pro Patočku vlastně pohybem).

Z posledního architektonického hlediska musíme konstatovat, že prostor není jenom budováním a budovou, ale že v jistém smyslu je i *bydlením*. Bydlit v daném kontextu znamená „obývat svět“, což znamená „uvést se ve výslovný vztah k bytí,“²¹⁶ tj. vytvořit vztah ke světu. Bydlení v tomto významu znamená přebývání ve světě. Takové bydlení je vlastně jenom jiným označením pro lidský život,²¹⁷ a výše jsme už napsali, že lidský život je pro Patočku budováním. V tomto ohledu tedy o tělesném prostoru můžeme mluvit i jako o bydlení, znamená to však de facto totéž, jako když řekneme, že tento prostor je budováním. (Patočka ostatně upozorňuje na etymologickou příbuznost slov „býti, bydliti, budovati“²¹⁸)

Souhrnně vzato vidíme, že pojem personálního tělesného prostoru v sobě obsahuje všechny tři momenty, kterými jsme v úvodu naší práce vymezili architekturu: je jak budováním resp. bydlením, tak budovou. V souladu s tím, co jsme o ontologické vazbě sekulární architektury na prostor napsali na začátku této kapitoly, nás proto nepřekvapí, že tento prostor Patočka na jednom místě přirovnává *myšlence*, která tvoří i podstatu materiální architektury.²¹⁹ Materiální architektura je podle něj teprve dotvořením architektury personálního tělesného prostoru, jak jsme ji zde popsali z pohledu tohoto prostoru *jako takového*. V dalším budeme precizovat architektoniku personálního tělesného prostoru architektonickou podrobnější analýzou jeho struktury.

216 PATOČKA, J., Úvahy nad Readovou knihou o sochařství, s. 450.

217 Není určitě náhoda, že Patočka překládá Heideggerům termín „das Dasein“ jako „pobyt“.

218 Srov. tamtéž.

219 PATOČKA, J., Prostor a jeho problematika, s. 24.

4.2 **Architektonika prostorovosti a motiv tělesnosti.** **Princip budování smyslových polí**

Výše jsme upozornili na již dříve uvedenou skutečnost, že smyslovost hraje v tělesném prostoru jakožto budování neodmyslitelnou úlohu. Všimějme si proto dále „architektoniky“ onoho zvláštního vztahu dvou smyslových polí: pole kinesteticko-taktilního a pole vizuálního. Vodítkem, opravňujícím nás k úvahám o „architektuře smyslových polí“, nám v tomto případě je Patočkovo vyjádření, jímž tento jejich vztah popisuje. Mluví totiž o „principu budování smyslových polí v jednotu“²²⁰ či o „stavbě základních smyslových polí“²²¹, přičemž již na základě celkového ladění studie *Prostor a jeho problematika* se lze domnívat, že termíny „budování“ a „stavba“ zde nebudou znamenat pouhý způsob, jakým jsou jednotlivá pole „strukturována“, ale že bude mít hlubší význam, nějak související s „budováním prostoru“, které jsme rozvedli v předešlé podkapitole.

Patočka v návaznosti na tělesné spatium ordinans s ohledem na původní celistvost smyslovosti a její strukturaci v jednotlivé smyslové okruhy navrhuje hypotézu, „že principem budování smyslových polí v jednotu je prostor, pochopíme-li jej nikoli jako prostor věcný, nýbrž osobní, a nikoli jako spatium ordinatum, nýbrž jako spatium ordinans (...).“²²² Pokusme se objasnit, o jaký princip jde, a jak by se mohl zasloužit o vnitřní strukturaci celistvé smyslovosti, tj. jak by se mohl odrážet v *budování* smyslových polí, a jaký by byl význam takového budování.

Tělesné spatium ordinans jsme tematizovali jako pohyb, který má dva momenty: moment angažování do věcí a moment návratu k sobě (srov. oddíl 1.2.2). V prvním momentu, představujícím východisko orientace, jde o jakési bytí u věcí, u jednotlivin, přičemž sebe sama přehlížím (resp. jsem sám sobě dán jako tělesný horizont), v druhém momentu tohoto pohybu jde o zařazení sebe, tj. svého výslovného (personálního) já do celku těchto jednotlivin, a zároveň s tím o „pořádání“ těchto věcí vůči mně vymezených. Když to porovnáme s tím, co jsme napsali o charakteru kinesteticko-taktilního a vizuálního pole (oddíl 1.2.4), vidíme, že pohyb v kinesteticko-taktilním poli dobře vystihuje moment angažování do věcí, resp. můžeme dokonce říci, že přímo *je* tímto angažováním,²²³ zatímco pohyb ve vizuálním poli vystihuje moment návratu a zařazení sebe do celku. Pohyb v kinesteticko-taktilním poli je „vykračování jistým směrem“: „Tento směr k předmětu, k druhé osobě, k ty, se děje do prázdna, které není nijak ohraničeno (...).“²²⁴ Je to vykračování do horizontu kinesteticko-taktilního pole. Taktilní kontakt je přitom přímo „jakési zmocňování se věcí“, tj. právě ono angažování do věcí. Pohyb ve vizuálním poli znamená, že horizont, „bezmezno se

220 Tamtéž, s. 22.

221 Tamtéž, s. 23.

222 Tamtéž, s. 22.

223 Důvod, proč můžeme na jedné straně mluvit o „bytí u ...“, který na straně druhé má být „pohybem k ...“, je ten, že „pohyby k“ jsou původně *netematické* akty a proto je vykládáme jako „bytí u“. Srov. oddíl 1.2.3.

224 Tamtéž.

pohybuje směrem ke mně, obchází mne, dopadá na mne. Stává se klenbou a budovou kolem mne, stává se pevným skloubením.“²²⁵ Jinými slovy, kinesteticko-taktilní pohyb se stává mým vyčleněním z tohoto horizontu a vizuální pohyb mým zařazením do tohoto horizontu. Vyjádřeno pomocí referentů jednotlivých polí, v kinesteticko-taktilním poli se pohybují vzhledem k zemi, vztahují se k zemi v jednotlivých věcech, zatímco ve vizuálním poli se pohybují vzhledem k nebi (jelikož se nebe pohybuje směrem ke mně), vztahují se k celku *okolo* mne. Těmito dvěma momenty jediného pohybu, které se popsáním způsobem realizují ve smyslových polích, „žiji prostorově“, „rozprostírám“ personální tělesný prostor.

Smyslová pole jsou tudíž na jedné straně *budována* analogicky tomu, jak *buduje* tělesný prostor, tj. jejich struktura zrcadlí strukturu intencionality akt-horizont. Tím se celek smyslovosti strukturuje na jádro a periférii: „Zatímco taktilní prostor je především jádro bez periférie, vizuální prostor je mnohem spíše periférie bez jádra; kinesteticko-taktilní pole dává věci jen pokud jsou v kontaktu se mnou, vizuální pole naopak okolí beze mne (...).“²²⁶ Na druhé straně jsou však smyslová pole rovněž a původněji oním aktivním *budováním* *prostoru samotným*, neboť smyslovost do určité míry splývá s tělesností a ta zase se *spatium ordinans*. Tyto věci nelze striktně oddělovat. K tomu Patočka poznamenává: „Tak by stavba základních smyslových polí ukazovala korespondenci v opozici; byla by dokladem toho, že jejich pořádek je dílem *spatium ordinans* a ukazovala by, že v základě života je úsilí vstoupit v kontakt, zakotvit se mezi věcmi, připoutat se pevně k jejich stavbě, vbudovat a vklínit se do jejich již hotového zaklínění, úsilí stavět, architektonické v nejzákladnějším smyslu slova.“²²⁷ Taktilně-vizuální „korespondence v opozici“ tedy znamená onu stavbu s jádrem a obklopující periférií, přičemž „stavba“ zde znamená jak pasivní strukturaci smyslových polí, tak jejich aktivní „stavění“ *prostoru*. Proto Patočka může napsat: „Taktilně-vizuální korespondence je první architektura (...).“²²⁸

4.3 Architektonika prostorovosti a motiv personálnosti. „My“ a pohyb zakotvení

Stavba smyslových polí se nám v předešlé podkapitole ukázala jako korespondence v opozici, jako skloubení taktilního a vizuálního, vytvářející stavbu, „pevné skloubení“, v němž je taktilní jádro „zaklíněno“ do vizuální periférie. Patočka na to navazuje takto: „V tomto skloubení se neprojevuje toliko s přímostí neosobní *ono*, nýbrž zároveň přívětivěji *ono my*, jehož náš kontakt s věcmi se snaží dosáhnout, v němž jako bychom usilovali o smír s podstatnou částí nebo dokonce se vším co jest.“²²⁹ V této podkapitole chceme vysvětlit, co znamená zmíněný pojem „my“, zkoumat,

225 Tamtéž, s. 23.

226 Tamtéž.

227 Tamtéž.

228 Tamtéž.

229 Tamtéž.

zda v sobě obsahuje nějaké architektonické momenty a poukázat na možné architektonické souvislosti s tělesným prostorem či smyslovostí. Jak je naznačeno již v poslední citaci, půjde zde přitom de facto o architektoniku personální struktury.

Vyjdeme opět z tělesného *spatium ordinans* coby orientujícího sebeumístování, k němuž Patočka zdánlivě z jiného ohledu, nežli jak jsme k personálnímu tělesnému prostoru přistupovali v druhé kapitole naší práce, píše: „Každou oslovující skutečnost zpracovávám tím způsobem, že ji hledím zařadit do souvislostí co nejbližších, to znamená do souvislostí vlastního *já*, pokud je to vhodné, nebo aspoň takových, s nimiž hledím zůstat v kontaktu, usídlit se mezi nimi, vytvořit s nimi společenství, které není *já*, nýbrž *my*; anebo do souvislostí vzdálených a cizích, které jsou buď lhostejné, nebo dokonce nepřátelské, v každém případě cizí, a které oslovují-li nás, pak v modu *vy*.“²³⁰ To je na první pohled určité „rozšíření“ původní základní situace, v níž vzniká prostor: v takové situaci (zdá se) kromě prostoru vzniká i něco dalšího, něco, co Patočka označuje termínem *my*, resp. *vy*. Upozorníme však, že navzdory zdánlivým „novotám“ jde o něco již implicitně obsaženého ve výše popsané situaci orientujícího sebeumístování (viz např. původní vzdálenost mající význam blízké-cizí). Situaci teď jenom nahlížíme z takového pohledu, z jakého jsme ji doposud z metodologických důvodů záměrně nezkoumali, a tím se nám v ní objevují nové pojmy. Všimějme si v dalším těchto pojmů *my* a *vy*.

Upozorníme hned, že v žádném případě nejde o prosté plurály: „*My* není prostě plurál k *já*. Gramatická forma odvozená ze substantiva zde působí klamně. *My* je ona forma blízkosti, k níž dochází sblížením; je to skupenství, v němž *já* je usídleno, do něhož jako by zapustilo kořeny a zabudovalo se do něho.“²³¹ Zde již explicitně vidíme, že *my* je přirovnáváno k něčemu, co je *budováno* nebo alespoň *dobudováno* (*já* do *my* zapouští kořeny) člověkem, je jakousi *budovou*, v níž tedy lidské *já* v určitém smyslu bydlí – je v něm usídleno.

Vyjasněme si nejprve charakter takového „sídla“. *My* vzniká jak z druhých, tak z věcí, a to na základě personálních důvodů; jinými slovy vzniká z „navzájem se oslovujících a organizujících jsoucen. *My* je ta trvalejší organizace jsoucen, která se navzájem potřebují a vyžadují (...).“²³² Člověk ve svém životě potřebuje jak druhé lidi, tak věci. Ve světě je přitom potkává ve formě *ty*, která se vždy vyčleňuje z horizontu *ono*, podobně jako se z něho vynořuje a do něho zpět zapadá i personální *já* (které je vlastně jenom zvláštním *ty*). Tyto druhé však člověk nepotřebuje jenom jako jednotliviny, s nimiž se setkává vždy v aktualitě, nýbrž i jako určité zázemí, o které se může opřít a k němuž se vztahuje jako k celku. Na příslušném místě (srov. 1.1.3) jsme poukázali na to, že ačkoli *přímý* vztah *já-ono* je jednosměrný, Patočka upozorňuje: „Není-li tedy mezi *já* a *ono* možná oboustranná *výměna*, je mezi nimi zato možné *sdužení* (...).“²³³ Patočka pokračuje specifikací tohoto sdužení, které „znamená

230 Tamtéž, s. 19.

231 Tamtéž.

232 Tamtéž.

233 Tamtéž.

bytostnou rovnováhu, vyrovnaní, harmonii – a harmonie původně znamená skloubení, vzájemné sehrání a doplnění v pevnou stavbu – je *my*.“²³⁴ Pevná stavba *my* tedy znamená určitou časovou fixaci personálních vztahů, určitý „homeostatický útvar“ v ustavičném pořádku *spatia ordinans*.

Oblast *ono* však není vyčerpána *my*; to je jasné již z toho, že *ono* se s *my* nekryje. Patočka pokračuje: „Že k *my* pak náleží doplňkově vy jakožto celá ostatní oblast *ono*, je jasné.“²³⁵ Tento na první pohled „triviální doplněk“ však poněkud komplikuje Patočkovu pozdější tvrzení: „Sféry *my* a *vy* nejsou exkluzivní, nýbrž relativní.“²³⁶ Patočka otevřeně uznává: „Banální a denně užívané *my*, *vy*, ... je i pro fenomenologii sotva načatý problém.“²³⁷ Cítíme, že *vy* není možné prostě „odepsat“ jako „zbytek *ono*, které není *my*“, naopak, že vzniká potřeba vykázat ho pozitivně, nikoli jenom privativně. Jako takové předběžné pozitivní vymezení můžeme rozumět tuto Patočkovu tezi: „Vztah solidarity s doplňkovým vztahem *distance*, *diference*, eventuálně *antagonismu* vytváří vztah *vy*.“²³⁸ Je-li *my* založeno v blízkosti, *vy* se nezakládá jenom na privaci blízkosti, tzn. v cizotě, nýbrž v určité syntéze cizoty a blízkosti (*solidarita*). *Vy* je spíše vztah kontrastní k *my*, nikoli deficientní. Sféra *ono* není homogenní a jednoduchá, jak se doposud zdálo, naopak, je potřeba objasnit blíže její strukturu.

My se formálně zdá být sdružením mezi *já* a *ono*, není tomu však tak. Když mluvíme o sdružení mezi osobou *já* a *ono*, nesmíme si pod tím představovat výsledek, který by vznikl pouhou formální kombinací *já* a *ono*. Naopak, pro *my* platí, že „je to vztah originální, nedá se převést na strukturu *já-ty*,“²³⁹ a dodejme, že tím pádem ani na strukturu *já-ono* (jelikož je *my* původní). Podobně originální bude i vztah *vy*, jak naznačuje jeho výše uvedené vymezení. *My* jakožto sdružení mezi *já* a *ono* v popsaném smyslu znamená, že *my* je člověkem v jistém smyslu preferovanou částí *ono*: *my* je tedy horizontem. Podobně je horizontem i *vy* jakožto v určitém smyslu obávaná oblast *ono*. Sféra *ono* se tak člení na oblast *my*, oblast *vy* a zbytek *ono*, jelikož pozitivně vymezené *my* a *vy* nepokrývají celé *ono*. To nás vede k hypotéze, že existuje přechod mezi *my* a *vy*, tj. právě k tomu, že tyto sféry – jak říká Patočka – „nejsou exkluzivní, nýbrž relativní“, což by naznačovalo, že podobně i přechod mezi *my*, *vy* a *ono* bude tímto způsobem „spojitý“, nikoli „skokový“. *My* by tak představovalo blízkou, domácí, zatímco *vy* cizí část obklopující periferie – určitý „okraj periferie“, můžeme-li se takto vyjádřit.

Na konci předcházející kapitoly jsme vysvětlili, v jakém smyslu se personální struktury „nacházejí“ „uvnitř“. „Uvnitř“ se člení na periferii a centrum, přičemž centrum tvoří *ty* a *já*, periferii tvoří *ono*. *Ono* se nyní člení na část „zdomácnělou“ – *my* – a část „cizí“ – *vy*. Vidíme tudíž, že jak

234 Tamtéž, s. 19-20.

235 Tamtéž, s. 20.

236 PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 47.

237 Tamtéž.

238 Tamtéž.

239 Tamtéž.

my, tak vy se rovněž nachází „uvnitř“; *my* blíže k jádru, tvořící kolem jádra „pevnou stavbu“, vytvářející bezpečí, vy „na okraji“ periférie, kde se *ono* stává „posledním horizontem“. Jakožto „část“ sféry *ono* má *my* vztah obousměrné výměny s osobou *ty*. „Z kontaktu, vzájemného zrcadlení, výměny odchází *ty* do oblasti *ono* – i tato oblast je členitá – tedy do její personální části (personalita oslabená). Z *ty* je možný přechod jak do oblasti *ono*, tak i do *my*, resp. *vy*. To vychází z toho, že svět je společný svět.“²⁴⁰

Na tomto místě zdůrazníme, že je to právě tento *společný* svět, který vůbec umožňuje, aby se *já* mohlo začlenit do obklopujícího celku *beze mne*, tj. umožňuje vznik prostoru. Já sám jsem totiž součástí světa-horizontu pro druhé a v celku situace jsou osoby do značné míry zaměnitelné, což znamená, že mezi centrem (*já-ty*) a periférií (*my-ono-vy*) opět není skok, nýbrž postupný přechod. Potvrzení toho nacházíme u Patočky v poznámce k tzv. „sakrální transsubstanciaci“, v níž k prostorovému vztahu centra a periférie světa sakrálního píše: „Ve skutečnosti pochopit jejich vztah možno toliko na podkladě osobního prostoru, jeho pohybu, jeho směřování k transsubstanciaci *já* v *my*. Sakrální svět není posvátné centrum a profánní periferie; přesto periferie jako neusmířená trvá dále a tvoří chaos. Profánní je dáno mezi *centrem* a periférií v rozmanitém odstupnění.“²⁴¹ Na základě této poznámky o *sakrálním* prostoru můžeme říci, že i v prostoru osobním je *já* mezi centrem *já-ty* a horizontem *ono* jaksi „odstupňováno“, a to právě přes *my* až k „okraji periférie“ *vy*.²⁴²

Nyní obraťme naši pozornost k tomu, jak *my* vzniká, jak probíhá *budování* této stavby, která je *my*. Z výše řečeného na jedné straně vyplývá, že je to vždy konkrétní člověk, kdo ji buduje (či kdo *na* ní buduje a tím ji jaksi dobudovává – to ještě není rozhodnuté), kdo určuje či přijímá to, co mu bude blízké a co vzdálené-cizí. Na druhé straně je *my* částí *ono*, které je spolu s *já* a *ty* vždy již zde, jelikož se vždy jedná o celek situace. Zde je tedy základní otázkou, zda je *my* opravdu teprve výsledkem lidské činnosti, či zda naopak není již podmínkou veškeré činnosti, lidského *já* vůbec. Patočka tuto otázku formuluje následovně: „Je otázka, zdali k sdružení teprve dochází sbližováním, nebo zdali naopak každé sbližování nepředpokládá původní sdruženost; zdali *my* je vztah stejně původní jako *já* a *ty*.“²⁴³ První část Patočkovy odpovědi je, že „fakticky není *já* bez *my* vůbec možné; *já* může vystupovat pouze na podkladě něčeho, k čemu je přidruženo (...).“²⁴⁴ Druhá část odpovědi zazněl již výše

240 Tamtéž, s. 42.

241 PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, s. 25.

242 V druhé kapitole jsme toto začlenění *já* do „ne-*já*“ v rámci orientujícího sebeumístování považovali za fakt statické analytické deskripce. Nyní máme tento klíčový fakt i geneticky vykázan. Můžeme ho shrnout do teze, že prostor *předpokládá* svět. (Srov. s problematikou „sakrální transsubstanciace“, v rámci níž svět vzniká. Tamtéž, kap. 5.)

243 Tamtéž, s. 20.

244 Tamtéž.

v tom, že my stejně tak jako vy jsou osoby originální, nikoli odvozené. V tomto smyslu je my něčím, do čeho je já *vrženo*, je to vlastně vrženost naší tělesné existence, vyjádření její nahodilosti, něco, co můžeme označit jako *faktický moment my*: „Své situace, svého umístění do světa není nikdo mocen. Sebe samy *nacházíme* jako součást této celkové situace a do ní jsme postaveni celkově charakterizující, ale jednotlivosti zahalující *náladou*.“²⁴⁵ Podobně jako náladu *nacházíme* i tento faktický moment my vždy již zde jako určitý předchůdný celek, mající navíc s touto náladou společné to, že ho musíme převzít. My je navíc co se „naladěnosti“ týče charakterizováno přívětivostí, přátelskostí, jakousi *uvolněností od starosti*, na rozdíl od nehostinného, mrazivého, *úzkostného vy*.²⁴⁶ V tomto ohledu i situace orientujícího sebeumístování již obsahovala my jako předpoklad já, podobně jako obsahovala naladění, zakládající samotné možnosti jednání. Ačkoli jsme tato hlediska v příslušných kapitolách explicitně nezmiňovali, nejedná se proto v tomto smyslu o žádné „rozšíření“ původní situace, jak naznačovalo „zavedení“ nových pojmů. Tento faktický moment my je naopak předpokladem každé situace já-ty-ono, tedy i situace orientujícího sebeumístování. Takový výklad, podle něhož je my vždy již s každou situací spoludáno s ostatními osobami, je však nutné doplnit v tom smyslu, že já tuto danost pozměňuje, přetváří a dotváří, „každé vyrovnávání s ty je buď vyňato z celku my, aby se do něho vrátilo, anebo bylo zařazeno do cizího vy“ – tolik k již výše napsanému, Patočka však pokračuje –, „nebo vyňato z cizího vy, aby bylo přivtěleno k my nebo se vrátilo do vy.“²⁴⁷ Čili my není dáno jednou provždy, je možné „posouvat hranici“ mezi my a vy ve sféře ono, a to dělá právě já v situaci oslovení, čímž dochází k onomu *budování my*, které se ovšem ukazuje být *přestavbou*, přeskupením něčeho, do čehož jsme původně vrženi. S touto přestavbou související hlediska my můžeme označit za *dynamický moment my*, v protikladu k výše zavedenému momentu faktickému.

V prvním, „faktickém“ smyslu je my již vybudovanou *budovou*. V druhém, „dynamickém“ smyslu můžeme u my hovořit o *budování* ve smyslu přestavby. Do my se narodíme – to je vedle tělesnosti vyjádření naší fakticity – hned od narození však tento celek my našimi (vědomými či nevědomými) akty přetváříme. Toto přetváření my je přitom něčím dynamickým, budováním ve smyslu nepřetržité přestavby, zcela

245 PATOČKA, J., „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech, s. 321.

Srov. taky oddíly 1.2.3, 2.1.2 a 3.3.

246 Opět je zde vidět, jak zde Patočka v jistém smyslu převrací (lépe doplňuje) základní Heideggerovo „východisko úzkosti“, podobně, jak jsme na to upozornili v komparaci především v souvislosti s obstaráváním/starostí (kap. 3). K tomu sám autor poznamenává: „Naše pojetí je od tohoto [tj. Heideggerova. Pozn. B. Š.] zásadně odlišné. Vztah člověka ke světu není takto negativní, nýbrž je pozitivní, není to sebeztracení, nýbrž podmínka možnosti sebe-nalezení. Pro Heideggerovu analytiku pobytu na světě je charakteristické, jak málo místa je věnováno konkrétním fenoménům, o které nám zde běží, např. fenoménu tělesnosti. Heideggerova analýza se celá odbývá v dimenzi morálního zápasu člověka o vlastní autonomii. Že tato zápasící bytost je tělesná, je uznáno, ale jen mimochodem, není to explikováno.“ (PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 40.)

247 PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, s. 20.

analogicky tomu, jak byl tělesný prostor samotný věčným budováním, neboť přestavba my v rámci personálního tělesného prostoru vlastně je *rovněž* tímto prostorem. Nesmíme však zapomínat na to, že je přestavbou něčeho původně *již vybudovaného* (a to nikoli mnou).

Klade se nyní přirozená otázka, zda přestavba budovy my není *přímo* tímto prostorem jakožto budováním. Musíme však odpovědět záporně a to z toho důvodu, že situaci orientujícího sebeumístování je v principu nutné odlišit od situace přetváření my, tj. od toho momentu my, u kterého dochází ke změně struktury onoho sdružení. Nemohu se sice orientovat a tím i umisťovat bez toho, aniž bych se vztahoval k my „za“ sebou. Mohu se však orientovat a umisťovat bez toho, abych my, které je „přede mnou“ jako potenciálně nové my, „vybudoval“. Je proto nutné lákavou tezi, kterou bychom elegantně propojili tělesný prostor jako budování a my jako stavbu, odmítnout a místo toho konstatovat, že my je jednoduše budovou, jejíž budování probíhá jinak, můžeme říci *základněji*, neboť my je zde již *před* pořádáním ve smyslu tělesného spatium ordinans. Teprve z my může takové pořádání vzniknout, třebaže na my může mít zpětný vliv na jeho restrukturuaci, přestavbu. Můžeme však říci, že my je *zárodkem* prostoru (podobně jako jím bylo oslovení v oddílu 2.1.1, jelikož toto oslovení vychází původně právě z celku jsoucná, který je my): je prvním prostorovým vztahem, s nímž se v životě setkáme, a z něhož v našem zvláštním vztahování se ke světu, jež je prostorem, vycházíme.

Pokusme se na závěr kapitoly pohlédnout na my a tím pádem i na architektoniku personálního tělesného prostoru v širších souvislostech Patočkovy fenomenologie a naznačit tak možnou tematizaci oněch základů, o nichž jsme se zmínili výše.

Nejprve naznačme, že my je pro Patočku jádrem *domova*; z původní personální vzdálenosti blízké-cizí vzniká struktura domácích-cizích.²⁴⁸ Budování tohoto domova Patočka charakterizuje jako „soujem osobního úsilí o zakotvení ve světě, o pevný přátelský vztah k celku jsoucího“.²⁴⁹ Tyto motivy zakotvení a vztahu k celku jsoucího, tj. celkového vztahu k světu, zaznívají výrazně v Patočkově koncepci života jako pohybu, konkrétně v jeho první složce, v *pohybu zakotvení*: „Přede vším konáním, orientováním a jednáním musí již předcházet zakotvení, zapuštění kořenů, které se odehrává v dimenzi pasivity, vydanosti. Zde se otvírá především celek, který je před částmi, podstatně nevyčerpatelný, a náš vztah k němu, či spíše jeho k nám v afektivitě, ve způsobu, jak nás ‚ladí‘, jak jsme mu vydání, proň otevření a citliví (...).“²⁵⁰ Ve vyjádřeních jako „zakotvení“ či „zapouštění kořenů“ se již rýsuje souvislost s architektonikou a opět zde zaznívá problematika nálady.

V rámci pobytu zakotvení se nacházíme v oblasti toho, co předchází veškerému konání (příčemž konání, jak jsme viděli, jsou vlastně původně tělesné kinestetéze) a rozvedeme-li tuto myšlenku, v oblasti toho, co toto

248 Tamtéž, s. 24. K „domovu“ viz ještě závěr naší práce.

249 Tamtéž.

250 PATOČKA, Přirozený svět a fenomenologie, s. 228.

konání fakticky umožňuje. Náznak toho, že tento předchůdný celek souvisí s personalitou, a tím pádem možná i s my, najdeme v Patočkově prohlášení: „Že to všechno je v úzkém vztahu k určité dimenzi personálního života, je zřejmé: svět celý může být mateřský klín, může být teplým, vřelým, úsměvným, ochranným sklenutím, nebo v něm může vát kosmický mráz svým umrtvujícím ledovým dechem, a obojí je v úzkém vztahu k tomu, zda ve světě, ze světa se nám někdo usmívá a ozývá vstříc.“²⁵¹ Zde se rýsuje možnost, že by ono „ochranné sklenutí“ nějak souviselo s personalitou my, zatímco „ledový dech“ s vy. Otázkou však je, o jaký vztah se zde jedná.²⁵²

Je to stále ještě celý svět, o němž je řeč a jenž je oním ochranným sklenutím, nikoli moment personální struktury, která je základem „uvnitř“ světa. V rámci pohybu zakotvení to ovšem v důsledku naší tělesnosti původně není celek světa, jenž nám poskytuje ochranu, jenž se nad námi sklání, nýbrž druzí lidé (a věci), rovněž tělesní, určité „menší jednotky“, které celek světa ve svém celku odrážejí: „Svět nás ovšem nepřijímá ve své nezměrné podobě, nýbrž vždy ve svých lidských exponentech – svět sklenul v lidském malospolečenství, v lidském sblížení cosi jako vnější nitro, zastíňující vlastní podobu vnějška, kterým ve své podstatě jest, a tímto sklenutím je obsah nitra chráněn před přesilou tohoto vnějšku.“²⁵³ Taková formulace nám vskutku silně připomíná Patočkovu „uvnitř“ jako základní rys tělesného prostoru, avšak také jako místo, kde „přebývají“ jednotlivé osoby (tudíž přebývá i my).

Je nyní i my určité lidské společenství: je sdružením blízkých lidí a věcí. Klíčové pro naši interpretaci je teď to, že podle Patočky se personální prastruktura *jako taková* utváří právě v pohybu zakotvení: „V pohybu zakotvení se tedy utváří ona prastruktura, která náleží jako všeobecné rámeček k lidskému světu: ty – já – společné okolí, přičemž já i ty jsou rovnou měrou tělesné (...).“²⁵⁴ Společné okolí je zde oním společenstvím, sdružením – je tedy my. Jeden moment my je vždy již dán: rodím se do určitého společenství, jež o mě pečuje – já vždy předpokládá takové my (faktický moment my výše). „Teprve na základě toho, že jsme takto přijati, můžeme rozvíjet své vlastní možnosti, ty, které jsou s námi dány a které lze pouze převzít, protože nejsou námi vytvořeny, nýbrž jsou

251 PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 228.

252 Případná námitka, že pro Patočku je smysl pohybu zakotvení explikovat danou situací, „osvojit si to, co v ní je dáno“, nikoli přetvářet to, „co je zde, co sledujeme před sebou“, (srov. PATOČKA, J., „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech, s. 319) a že tedy pohyb zakotvení nemůže mít souvislost s my, které je v jednom svém momentu přetvářením, představbou, neobstojí, poněvadž stavba my i v rámci tohoto „momentu přestavby“ rozebraného výše znamená vztahy a vazby, jejichž ustanovování čili budování je *součástí* explikace lidské situace. Osvojování je aktivita, která nutně určitou „přestavbu“ iniciuje.

253 PATOČKA, J., „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech, s. 319-320.

254 Tamtéž, s. 323. Na povržení toho, že jsme na „správné stopě“ Patočka dodává: „Zde [tj. v pohybu zakotvení. Pozn. B. Š.] je pramen oné struktury domov – cizota, kterou je možno považovat za jednu z podstatných dimenzí přirozeného světa.“ (Tamtéž, s. 323.) Za vznik struktury domov-cizota může podle textu *Prostor a jeho problematika* právě my, které se snažíme uvést do souvislosti s pohybem zakotvení (viz výše).

s námi stejně původní“²⁵⁵ – to nám připomene opět my jako vrženost naší tělesné existence, o níž jsme psali výše. Druhý (dynamický) moment my se utváří tím, jak se „zakotvuji“ osamostatněn, individualizován: „Potřeba zakotvení nekončí však tam, kde přestává být spojena s úchovou nesamostatné bytosti.“²⁵⁶ Stává se potřebou „nechat se akceptovat a podepřít v celém svém bytí“.²⁵⁷ Individualita v společenství je však „postižena“ analogickým napětím, jaké vzniká mezi horizontem a aktem: „Ve skutečnosti běží o překročení individuality, kterého si sama individuace žádá. Individuované jsoucno nepřestává pocítovat svou neúplnost, nepřestává chápat svou konečnost, své bytí jako nedostatek.“²⁵⁸ Právě z tohoto napětí vzniká určitá stavba: „A právě tímto vzájemným podepřením, tímto překlenutím vysazenosti do mrazu cizoty vzniklo klenutí, kterým svět, to druhé, čím nejsem já, odpovídá na výzvu mé nejhlubší, mé celkové potřebnosti. Naše konečnost vyzařuje jako potřebnost a právě v ní je akceptována. (...) V tomto klenutí, v jeho zastínění zakotvuje nezbytně lidský život – to je jeho podmínka faktická i podmínka smyslodajná.“²⁵⁹

Dovolíme si proto prohlásit, že my je oním klenutím, horizontem, z něhož se individualita vyčleňuje, které je z části vždy již zde, z části je vždy otevřeno změně, společenstvím, které se utváří pohybem zakotvení. Z takového pohledu je to právě v rámci pohybu zakotvení spíše než v rámci prostorového orientujícího sebeumísťování, kdy dochází k tomu budování, jímž vzniká my, pojmem-li my jako „budovu“; v tom spočívá ono *základnější* (než prostorové) budování. Takové budování je v jistém smyslu *pasivní*, což je dáno celkovým charakterem pohybu zakotvení. Z toho důvodu můžeme říct, že pohyb zakotvení je vlastně jakýmsi bydlením v my, bydlením „uvnitř“, ba snad že budování stavby my je přímo takovým bydlením.

255 Tamtéž, s. 319.

256 Tamtéž, s. 323.

257 Tamtéž, s. 324.

258 Tamtéž.

259 Tamtéž.

Závěr

V předložené práci jsme se pokusili propojit několik Patočkových textů ze šedesátých let do koncepce personálního tělesného prostoru, která by rozšiřovala základní systematické pojednání tohoto problému, jež nacházíme v Patočkově studii *Prostor a jeho problematika*. Na základě motivů personálnosti a tělesnosti jsme se pokusili vidět Patočkovu pojetí prostorovosti v širších souvislostech Patočkovy fenomenologie. Objevily se nám tak vazby této prostorovosti na situačnost jako takovou (motiv personálnosti), na lidskou fakticitu (personálnost i tělesnost), na referenty lidského konání vůbec (především tělesnost) a na celkové směřování lidského života v jeho vztahu k bytí (personálnost i tělesnost). Dále jsme se pokusili rozšířit spojitost prostorovosti s kinestézemi a smyslovostí a vypracovat podrobněji tělesný kontakt člověka s věcmi jako základ situace, v níž prostor vzniká. Často jsme přitom využívali Patočkova obecného pojetí pohybu, které jsme interpretovali jako původní vztahování se k ..., což nám umožnilo vidět i prostor samotný jako pohyb, vyrůstající především z pohybu zakotvení. Tato „rozšířená“ koncepce prostoru, jakožto systematizace několika textů z období deseti let, se přitom až na drobné terminologické posuny ukazuje být až překvapivě konsistentní.

„Vznik“ prostoru jsme z temporální dimenze tematizovali jako temporální rozdíl faktum v. fiens, přičemž prostor jako spatium ordinans je právě ono fiens, ustavičné pořádkání, „ekstatická“ jednota minulosti a budoucnosti odehrávající se v přítomnosti. Toto pořádkání je fundováno stejnou mírou v personalitě (původní vzdálenost znamenající škálu blízké-cizí) i v tělesnosti (původní směr, dynamické charaktery vpravo-vlevo, nahore-dole, vpřed-vzad), což vystihuje „uvnitř“ jako základní rys tohoto prostoru. V tomto ohledu jsme zčásti polemizovali s Marií Pětovou, která ve své studii *Prostor jako prostor (k) jednání* Patočkovu pojetí prostorovosti zařazuje pod fenomenologické koncepce zdůrazňující moment rozumění před momentem tělesnosti.

Tuto polemiku jsme dále rozvíjeli v komparaci s Heideggerovou prostorovostí pobytu a nitrosvětského jsoucná z *Bytí a času*. Obě koncepce mají mnoho společného, liší se ovšem právě v momentu personálním a tělesném: Patočkova prostorovost je založena podstatně personálně a tělesně (zdůrazňuje personální rozumění i tělesnost), Heideggerova nikoli (zakládá se jenom na „obstarávajícím“ rozumění). V rámci komparace jsme se v této souvislosti vyjádřili i k Patočkově kritice Heideggerovy koncepce, přičemž jsme se pokoušeli Heideggerovo „přeskočení“ tělesnosti obhájit jinou teleologií jeho úvah a poukázat na to, že problematiku žité tělesnosti si byl minimálně vědom. Patočkova kritika se nám tak jeví spíše jako (do značné míry kompatibilní) doplnění a rozšíření Heideggerovy koncepce, než její popření.

Nakonec jsme zkoumali architektoniku vypracovaného pojetí prostorovosti, v rámci které jsme interpretovali personální tělesný prostor jako takový stejně tak jako stavbu smyslových polí přednostně jako

budování a osobu *my* jako *budovu*, která je budována v rámci pohybu zakotvení. Budování takové stavby v pohybu zakotvení jsme přitom charakterizovali jako *bydlení* či *přebývání*.

Na úplný závěr bychom chtěli nastínit možnosti dalšího rozvedení v této práci provedených analýz.

Analýzou povahy personálního tělesného prostoru a její architektoniky se Patočkovu pojetí prostoru v žádném případě nevyčerpává. Tento fundamentální prostor naopak tvoří podklad pro další prostorové „fenomény“. Začneme u již výše zmíněné struktury domácí-cizí, která se zakládá na původní personální vzdálenosti blízké-cizí a představuje jisté dotvoření této původní struktury.²⁶⁰ Dále se otevírá problematika sakrálního prostoru a struktury sakrální-profánní, na kterou jsme již rovněž upozornili.²⁶¹ V rámci „prostorové dimenze“ prostoru zůstává nedořešena problematika geometrizace a vzniku extenzivní vzdálenosti ze vzdálenosti intenzivní,²⁶² v rámci „časové dimenze“ temporalita prostorovosti, zde jenom načrtnutá; nakonec pak samotný vztah prostoru a času.²⁶³

Z pohledu architektury se kromě architektoniky výše uvedených prostorových „rozšíření“ otevírá problém architektury jako umění, vyznačující se podstatným vztahem k prostoru.²⁶⁴ S tím souvisí i možnost tematizace prostoru a architektury na pozadí Patočkova celkového životního pohybu, tj. možnost „prodloužit“ vztah prostoru a architektury z pohybu zakotvení na pohyby sebezprodloužení a průlomu.²⁶⁵ Zároveň by bylo vhodné postavit do kontrastu personální tělesnou architekturu a architekturu materiální.²⁶⁶

Samostatný motiv hodný hlubšího prozkoumání, který jsme v naší práci nakonec snad trochu neprávem upozadili, představuje problematika nálady/naladěnosti a jejího vztahu k vzniku a charakteru prostoru.

Co se týče historického hlediska, považovali bychom za zvlášť důležité prozkoumat vliv fenomenologie prostoru M. Merleau-Pontyho a Heideggerova pozdního díla na pojetí Patočkovo.

Zároveň by stálo za to analyzovat detailněji i to, na co upozorňuje Pětová v souvislosti s prostorovým problémem vnitřek-vnějšek,²⁶⁷ a sice subjektivnost/objektivnost prostoru a možnost překonání této duality.

260 Domáci-cizí rozvedeno zejména v PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, kap. III.

261 Sakrální-profánní viz PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, kap. 5.

262 Tamtéž, kap. 2.

263 Naznačený opět v PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, kap. III.

264 K tomu zejména PATOČKA, J., *Úvahy nad Readovou knihou o sochařství*.

265 Vhodné východisko např., PATOČKA, J., „*Přirozený svět*“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech, kap. III.

266 Materiální architektura je podle Patočky určitým dotvořením „praarchitektury“. Viz PATOČKA, J., *Prostor a jeho problematika*, kap. 4. K architektonickému dotvoření „předchůdné architektury“ viz taky PATOČKA, J., *Úvahy nad Readovou knihou o sochařství*.

267 Srov. PĚTOVÁ, M., cit. d., s. 248 (poznámka pod čarou).

Přílohy

Dodatek A: Patočkova fenomenologická metoda šedesátých let

Patočkova fenomenologie má dva základní inspirační zdroje. Je jím za prvé Husserlova fenomenologie a za druhé Heideggerova fundamentální ontologie. V šedesátých letech můžeme konstatovat odklon od Husserlova vlivu, jenž byl obzvlášť patrný ještě v Patočkově habilitační práci *Přirozený svět jako filosofický problém*. Patočka čerpá více z Heideggerovy fenomenologie, aby v šedesátých letech zproblematizoval i ji. Kritika východisek obou koncepcí je přetvořena do svébytné fenomenologie Patočkovy, včetně specifického cíle této metody.

Tímto cílem je v zásadě odkrývat struktury bytí; fenomenologie má tudíž úzkou vazbu na ontologii, byť s ní Patočkovi nesplývá tak radikálně, jako Heideggerovi v *Bytí a čase*. Toto „odkrývání bytí“ je především odkrýváním struktur světa a lidské subjektivity – jednotně můžeme mluvit o odkrývání struktur *přirozeného světa*. (Více o přirozeném světě viz Dodatek B.)

Tyto struktury je podle husserlovské fenomenologie možné uchopit intencionálně a vykázat reflexí. Filosofickým obrazem takového odkrytí je deskripce fenoménu, čili analýza struktury fenoménu. Takovou „naivní“ deskripci Patočka v šedesátých letech problematizuje zejména z pohledu reflexe na intencionální akty a z hlediska dosahu reflexe vůbec,²⁶⁸ tj. z hlediska *možnosti* provést analýzu, jak ji v přísně vědeckém duchu vypracoval Husserl. Místo důrazu na prožitek nechává Patočka spíše „heideggerovsky“ bytí samo se zjevovat člověku (ačkoli neklade takový důraz na to, jak se tímto způsobem bytí zjevuje v řeči). V zásadě do jisté míry zachovává analytickou složku původní husserlovské metody, jejíž pomocí se ono zjevování bytí snaží popsat, aniž by na jedné straně kladl důraz na problémy „redukce“ a „konstituce“ a „transcendentálnosti“ vůbec, či na základní problémy ontologie jako takové na straně druhé.

Nejobširněji se k této *fenomenologické deskriptivě*, kterou s vědomím jejích výše naznačených omezení můžeme použít i k rozboru jeho textů ze šedesátých let, vyjadřuje právě v práci *Přirozený svět jako filosofický problém*.²⁶⁹ Tato deskriptiva spočívá ve dvou krocích: za prvé ve statickém popisu struktur bytí a za druhé v jejich genetickém vykázání. První krok znamená „prostou“ analýzu struktury fenoménu, jsoucna, atd., druhý krok znamená popis konstituce daného fenoménu, jsoucna, atd. Dalo by se říci, že statická analýza pouze konstatuje. Konstituce naproti tomu potvrzuje správnost statického popisu, a znamená popis vzniku struktur a souvislostí mezi strukturami, čili zejména popis vzájemných vztahů ontologické fundace.

268 Viz PATOČKA, J., „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech, kap. I.

269 Viz PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, I.6.

Dodatek B: Pojem přirozeného světa

V určitém smyslu je úběžníkem celé Patočkovy filosofické snahy tzv. projekt přirozeného světa, v němž jde o to navrátit tomuto „přirozenému světu“ jeho zasloužené místo ve filosofickém diskurzu.

Přirozený svět je přednostně *světem*, je tudíž vždy světem člověka: můžeme říci, že člověk a svět jsou v rámci fenomenologie (a to nejenom v rámci fenomenologie Patočkovy) ve vzájemném vztahu *spolukonstituce*. Přirozený svět je dále svět žité zkušenosti, je to svět oprostěn od všech „konstrukcí“, jaké představují např. vědecké teorie či metafyzické filosofické systémy, a přístup k takovému světu, vztah takového světa a člověka, jehož se tento svět týká a bez něhož by nemohl existovat (stejně jako by bez tohoto světa nemohl existovat člověk), představují hlavní problémy tohoto projektu.

Patočka upozorňuje na to, že život obsahuje mnohem více, než jsou jmenované konstrukce schopny zachytit; ty představují jen určité „lešení“, vnucené žité zkušenosti z vnějšku a nemají svůj původ v bezprostředně žité zkušenosti. (A v tom zajisté není průkopníkem. Problém přirozeného světa, jak jej formuluje Patočka, samozřejmě není prvním případem promýšlení této problematiky: máme na mysli především úvahy Husserlovy a Heideggerovy.) V celku přirozeného světa je naproti tomu obsaženo doslova všechno, s čím člověk může mít zkušenost, přičemž adjektivum „přirozený“ poukazuje na důležitost zkušeností *nejpůvodnějších*.

Problém přirozeného světa pro Patočku představuje dějinný problém: objevil se na určitém stupni dějinného vývoje v určité kulturní a myšlenkové tradici a nutně s sebou nese i „aktuálně správný“ přístup k tomuto problému; tím je pro Patočku právě přístup fenomenologický, jak jsme ho pro Patočkovu fenomenologii v šedesátých letech načrtli v Dodatku A.

Dodatek C: Pojem horizontu

Přirozený svět je *horizontem*, což v zásadě znamená obklopujícím celkem, který nelze vyčerpat výčtem jednotlivostí, s nimiž se v tomto celku můžeme setkat. V přirozeném světě se setkáváme s věcmi, které jej (spolu)konstituují a které jsou rovněž horizonty – jsou stejně nevyčerpatelné jako svět. Tak jako svět nemůže vzniknout z prostého seskupení věcí, nemůžou věci vzniknout z jejich aspektů. Horizont je tudíž vždy celek, který znamená více, nežli součet jednotlivin, v nichž se projevuje.

Svět je horizontem vnějším. Každá věc má svůj horizont vnitřní.²⁷⁰ I člověk je ve své podstatě Patočkou pochopen jako horizont.²⁷¹ Horizonty se vzájemně prostupují, začleňují se do sebe, jeden přechází v druhý. Horizonty vytvářejí svět. Pohybovat se v horizontech je typicky lidské, a již tento pohyb je jejich explikace. Horizonty přitom „nejsou *pouhé* možnosti, nýbrž vždy jsou již zčásti realizované.“²⁷²

Nakolik jsou horizonty pro člověka přirozené, natolik je jejich uchopitelnost pro filosofii problematická (viz Dodatek D). Příkládáme delší citaci, která tento pojem vystihuje snad nejlépe:

Horizont je obzor, který obkličuje všechny jednotlivosti dané krajiny, její vizuální část, ale překračuje ji. Vidíme vždy výsek, ale vždy si jej doplňujeme do celého okruhu. Pohybuje-li se centrum, mění-li se pohledy, mění se předměty, přesunují se z periferie k centru a naopak, ale horizont zůstává stát, je stále zde, nemění se. Nenázorný, neindividuovaný. Předmět je dosažitelný pohybem z centra k horizontu. Stojící horizont je přítomnost toho, co není samo zde přítomno, mez, která ukazuje, že ji lze překračovat. Horizont ukazuje, že nepřítomné je nicméně zde a je dosažitelné. Horizont je poslední viditelnost v krajině. Každá věc uvnitř horizontu je určena vztahem k němu. V horizontu se stýkají perspektivní linie, úběžníky naší vizuality. Význam, smysl každé jednotlivosti je určen vztahem k horizontu. To nejuvdálenější, nejméně vyplněné určuje smysl toho nejbližšího, nejkonkrétněji, nejplněji daného. To, kam je nejméně vidět, je to nejobsáhlejší. Prostorové umístování souvisí s udáváním významu. Horizontová metafora se uplatňuje tam, kde tíž fyzický předmět se objevuje v různých souvislostech. (...)

Svět bývá určován jako horizont horizontů, horizont vší reality, do něhož každý dílčí horizont je zařazen, vseje zde zařazeno - i sen, minulost, budoucnost, fantazie, schematizace, příroda, dějiny, společnost, domov, cizota. Jsme vždy v něm a nikdy dostatečně plně. Existence v něm je předpokladem myšlení. Náš život v normalitě ovládá celou tuto souvislost před vsí reflexí, zatímco její uvědomělá artikulace přesahuje všechny naše myšlenkové možnosti.²⁷³

270 Srov. PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 214-218.

271 Srov. PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 46.

272 Tamtéž, s. 30.

273 Tamtéž, s. 29-30.

Dodatek D: Patočkovu pojetí intencionality

Chceme-li u Patočky analyzovat původní způsob danosti přirozeného světa z hlediska danosti *lidskému vědomí*, narážíme na dvojí modalitu tohoto vědomí. Přirozený svět je člověku totiž dán: 1. „z vnějšku“ jako celek; 2. „zevnitř“ jako prožívání jednotlivých situací; přitom jak celky tak jednotliviny jsou uchopovány různými a navzájem nepřevoditelnými modalitami (jediného) vědomí.²⁷⁴ Tyto modality probereme zvlášť, je však nutno mít na zřeteli, že tvoří jediný celek, v němž se s první – horizontovou – modalitou tělesný člověk nemůže setkat v celé plnosti a druhá – aktová – pro své „fungování“ nutně předpokládá první; oddělovat je je tedy pouhá abstrakce, sloužící k zpřehlednění výkladu. Ve skutečnosti vystupují vždy společně a tvoří jedinou *intencionalitu*: každý akt je aktem v horizontu.²⁷⁵

První modalita vědomí, jak jsme naznačili, zachycuje celky ve výše vymezeném smyslu horizontu (viz Dodatek C). Tato danost celků se nikdy nemůže stát tématem, jelikož k tomu bychom potřebovali nějaké pozadí, na němž by se nám tento celek mohl tématem stát. Tkví však v podstatě celku, že on sám pozadí vytváří; tento celek-pozadí teprve tvoří horizont, z něhož je možné vyčlenit a tak tematizovat jednotlivinu. Můžeme proto v souladu s Patočkovou studií *Přirozený svět jako filosofický problém* tuto modalitu vědomí označit za „horizontové vědomí“.²⁷⁶

Horizontové vědomí je *nenázorné*: smyslový názor zachycuje vždy jednotlivé, věc v jejím aspektu, tj. z pohledu vnímatele věc v určité perspektivě, nikdy ne věc jako celek. V horizontovém vědomí je přítomno více, než se toho vejde do názoru či jakékoli jiné aktuální danosti; představuje tedy určitý rezervoár neaktuality, z něhož se všechno aktuální vyčleňuje. Co se týče vztahu horizontového vědomí a reflexe, vyznačuje se horizontové vědomí „předchůdnou daností“, což interpretujeme tak, že je to danost před jakoukoli reflexí na tuto danost. Upozorňujeme na to, že nejenom svět, nýbrž i každá věc je nám podle Patočky předchůdně dána tímto „horizontovým“ způsobem, což Patočka vyjadřuje tak, že každá věc má svůj „vnitřní horizont“. Věc je tudíž ve své podstatě stejně nevyčerpateľná, tj. v jednotlivostech nezachytitelná, jako svět; přesto s ní máme určitou předchůdnou zkušenost jako s celkem, jinak bychom se s ní totiž ani nemohli setkat v jejích aspektech, protože bychom neměli pozadí, na němž bychom aspekty uchopovali.²⁷⁷

Souhrnně vzato, chceme-li hovořit o „horizontové intencionalitě“, tak Patočka naznačuje, že v přísném slova smyslu je to skoro protimluv: horizont totiž „není intence, která může být vyplněna.“²⁷⁸ Jinými slovy, celek nemůžeme nikdy učinit intencionálním předmětem. V určitém volnějším, negativním smyslu však termín horizontové intencionality snad

274 PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 214-215.

275 Tamtéž, s. 216.

276 PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 204-205.

277 PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 215-217.

278 Tamtéž, s. 216.

můžeme použít; nakonec tak činí i sám Patočka ve své ranější práci, kde o „horizontové intencionalitě“ explicitně mluví.²⁷⁹ Horizontová intencionalita se tedy v zkoumaných ohledech vyznačuje uchopováním celků, netematicností, předsmyslovou daností, neaktualitou jakožto potenciální aktualitou, a předchůdnou, tj. předreflexivní daností.

Předchůdná danost celku je to, co teprve umožňuje mít zkušenost s jednotlivinou. Dostáváme se tak k druhé modalitě vědomí, v němž je tato zkušenost jednotlivého uchopována. Jak jsme řekli, jednotlivé je vždy vyčleňováno z celku a bez tohoto celku by vůbec bylo nemožné uchopit ho.²⁸⁰ Tato „složka“ vědomí, uchopující jednotlivosti, kterou si pro přehlednost můžeme v souladu s Patočkovým rozlišením označit za „aktové vědomí“, se tedy vyznačuje tematicností, jelikož dochází k vyjmutí nějaké jednotliviny vždy z určitého horizontu, tj. celku, který je s jednotlivinou spoludán, a jenž podmiňuje i naše „předmětné zaměření“.²⁸¹

Tento „vnitřní“ pól intencionality je založen na tom, že do světa jsme začleněni naší tělesností (Patočka ho označuje také za „pól světskosti“). Tematicnost je spojena i s podstatnou orientovaností tohoto modu vědomí; předmět, jenž je vědomí dán, je vždy dán svým aspektem a tím pádem v určité perspektivě.²⁸² Dále, protože je aktové vědomí podstatně spojeno s naší tělesností, je i podstatně názorné a aktuální.²⁸³ Nakonec, co se týče vztahu aktového vědomí a reflexe, je reflexe na obsah aktového vědomí sice možná, nepředstavuje však původní danost věci; tu představuje diskutovaná horizontová intencionalita.²⁸⁴

Souhrnně se tedy druhá modalita vědomí – aktové vědomí – vyznačuje uchopováním jednotlivostí a s tím spojenou tematicností a orientovaností, názorností, aktualitou a možnou reflexí na obsah tohoto vědomí.

Takto je Patočkova intencionalita popsána v její obecnosti. *Originální způsob intencionální danosti* přitom pro Patočku představuje danost smyslových aktů – vjemů – na pozadí celkového smyslového názoru (horizontu). Jenom tyto smyslové danosti jsou fenomény v silném smyslu slova, jenom ony se v pravém smyslu slova *jeví*.

279 PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 204.

280 PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 216.

281 PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 204-205.

282 PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 218.

283 Tamtéž, s. 215.

284 Tamtéž, s. 214.

Dodatek E: Personální pojetí věci

Věci jsou nitrosvětská jsoucna, s nimiž se setkáváme ve světě. Je však třeba upozornit jak na odlišné pojetí věci v objektivistické tradici a v Patočkově fenomenologii, tak na Patočkovu specifické pojetí věci vzhledem k fenomenologiím jiným.

Tradičně je věc jsoucnem, jež je ontologicky fundováno substancí a onticky se projevuje svými akcidenty. Zachycením těchto akcidentů může být „uchopena“ jako objekt; takové uchopení je vždy neosobní – její akcidenty nemají k člověku jiný vztah než jako možná určení substance lidské. I člověk je v tomto pojetí vlastně věc: substance a akcidenty. V takovém noetickém schématu se věci de facto stávají *objekty*.

Heidegger takové pojetí věci v *Bytí a čase* odmítá – tradiční „věc“ je pro něj výskytové jsoucno (*das Vorhandene*), tradiční „věc“ je „uvězněna“ ve svých ontických určeních. Věc v pravém (tj. ontologickém) smyslu slova pro Heideggera již není *objekt*, tj. něco teticky kladeného před subjekt, nýbrž přednostně příruční jsoucno (*das Zeug, das Zuhandene*), tj. jsoucno, s nímž prakticky a netematicky zacházíme a jehož bytí vyplývá právě z jeho vztaženosti k člověku. Výskytové jsoucno je pro Heideggera, jak je známé, pouze *deficientním* modem příručního jsoucna, tj. deficientním modem vlastní věci – to vyplývá, jak je rovněž známé, z Heideggerova primátu praxe před teorií.

Můžeme říci, že Patočka v jistém smyslu kopíruje Heideggerovu pozici. Patočka na začátku svého pojetí fenomenologie (jeho habilitační práce *Přirozený svět jako filosofický problém*) více-méně přejímá pojetí věcí coby heideggerovských „πραγματα“: „Věci mají funkci, znamená: jsou vhodné, způsobilé k výkonům určitého druhu.“²⁸⁵ V každém případě je pro Patočku v době vydání *Přirozeného světa jako filosofického problému* kontakt se světem primárně kontaktem s věcmi – ovšem nejenom s věcmi, nýbrž i s *druhými lidmi*, na rozdíl od Heideggera, který o druhých jak v raném tak v pozdním období uvažuje spíše rámcově a sporadicky: „Bližní je jedna z prvních a nejdůležitějších kategorií; původnější je snad pouze kategorie věci praktického úzu (...).“²⁸⁶

Důležitost druhého a věcí v rámci kontaktu se světem zůstává v Patočkově částečně revidované fenomenologii šedesátých let zachována.²⁸⁷ V čem ke změně však dochází je za první větší důraz na důležitost druhého a za druhé částečně z toho vyplývající *personalizace věcí*. Již dva roky před systematickou revizí své fenomenologie, kterou Patočka provádí ve studii *„Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech*, se v tomto ohledu ve studii *Přirozený svět a fenomenologie* vyjadřuje takto: „Kromě věcí, zasazených do souvislosti

285 PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 218.

286 Tamtéž, s. 223.

287 Důrazně je to cítit z tohoto Patočkova tvrzení: „Svět získat, zakotvit, zakořenit se v něm je možno pouze prostřednictvím druhých (...).“ (PATOČKA, J., *K prehistorii vědy o pohybu*, s. 197.) Samotný svět jako podmínka existence člověka je podle toho podmíněn druhými.

potřeb a z nich vyrůstající sekundární teleologie, zaujímá střed našeho světa náš *kontakt s druhými*. Kontakt s druhými je prvotní, nejdůležitější komponenta *centra* přirozeného světa (...). Kontakt s druhými je vlastní centrum našeho světa, dává mu jeho nejvlastnější obsah, ale též jeho hlavní smysl, možná dokonce *všecek* smysl. Kontakt s druhými vytváří teprve vlastní prostředí, v němž člověk žije (...).²⁸⁸ To znamená, že kontakt s druhým je pro pozdějšího Patočku již teleologií *primární*, zatímco kontakt s věcmi *sekundární*: druhý je tím nejpůvodnějším „směrem“ našeho kontaktu se jsoucný ve světě.

Patočka tuto myšlenku dále rozvíjí na různých úrovních, např. „každý význam, který se v našem životě buduje nebo v něm nalézá rezonanci, je význam orientovaný k styku s druhými. (...) základní vrstva naší zkušenosti, smyslový vněm, je teleologicky zaměřena k tomu, aby se v něm obrážela a vyjadřovala přítomnost druhého“. Vidíme tak, že druzí zásadním způsobem ovlivňují náš způsob vztahování ke světu například i na úrovni významu či smyslovosti.

Není proto nijak překvapivé, že druzí ovlivňují i tak základní kategorii, jakou představují věci. Proto Patočka může napsat, že „věci-druzí je původní polarita, věci jsou vlastně deficientní modus, to, v čem se nic dalšího *ne*-ukazuje.“²⁸⁹ Věc sice „nemusí být druhé já, druhý člověk, ale v tom případě je v něm něco *ne*-plného, nevyplněného (...).“²⁹⁰ Opravdu nejpůvodněji se v rámci Patočkovy fenomenologie šedesátých let ve světě již nesetkáváme s věcmi, nýbrž s druhými. Druhý je původní nitrosvětské jsoucno. Personalizace věci u Patočky tedy znamená: věci jsou druzí v deficientním modu.

288 PATOČKA, J., *Přirozený svět a fenomenologie*, s. 222.

289 Tamtéž, s. 223.

290 Tamtéž, s. 222.

Seznam použité literatury

Primární literatura

- PATOČKA, Jan. K prehistorii vědy o pohybu: svět, země, nebe a pohyb lidského života. In PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy II*. 1. vydání. Praha : OIKOYMENH, 2009, s. 192-201. ISBN 978-80-7298-420-6.
- PATOČKA, Jan. Prostor a jeho problematika. *Estetika*. 1991, 1, s. 1-37. ISSN 0014 -1291.
- PATOČKA, Jan. Přirozený svět a fenomenologie. In PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy II*. 1. vydání. Praha : OIKOYMENH, 2009, s. 202-237. ISBN 978-80-7298-420-6.
- PATOČKA, Jan. „Přirozený svět“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech. In PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy II*. 1. vydání. Praha : OIKOYMENH, 2009, s. 265-334. ISBN 978-80-7298-420-6.
- PATOČKA, Jan. Spisovatel a jeho věc : K filosofii literatury. In PATOČKA, Jan. *Češi I*. 1. vydání. Praha : OIKOYMENH, 2006, s. 280-292. ISBN 80-7298-181-1.
- PATOČKA, Jan. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. 1. vydání. Praha : OIKOYMENH, 1995. 192 s. ISBN 80-85241-90-0.
- PATOČKA, Jan. Úvahy nad Readovou knihou o sochařství. In PATOČKA, Jan. *Umění a čas I*. 1. vydání. Praha : OIKOYMENH, 2004, s. 441-453. ISBN 80-7298-113-7.

Sekundární literatura

- AJVAZ, Michal; HAVEL, Ivan M.; MITÁŠOVÁ, Monika (ed.). *Prostor a jeho člověk*. Praha : Vesmír, 2004. 328 s. ISBN 80-85977-60-5.
- HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. 2. opravené vydání, přeložili Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček jr. a Jiří Němec. Praha : OIKOYMENH, 2002. 488 s. ISBN 978-80-7298-048-3.
- NOVOTNÝ, Jaroslav (ed.). *Fenomenologické studie k prostorovosti 3*. Praha : ERMAT Praha, 2007. ISBN 978-80-903086-9-5.
- PATOČKA, Jan. Přirozený svět jako filosofický problém. In PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy I*. 1. vydání. Praha : OIKOYMENH, 2008, s. 127-261. ISBN 978-80-7298-307-0.
- PĚTOVÁ, Marie. Prostor jako prostor (k) jednání. In AJVAZ, M., HAVEL, I. M., MITÁŠOVÁ, M. (ed.). *Prostor a jeho člověk*. Praha : Vesmír, 2004, s. 237-262. ISBN 80-85977-60-5.
- VRABEC, Martin (ed.). *Fenomenologické studie k prostorovosti 2*. Praha : UK FHS, 2006. ISBN 80-239-8974-X.
- ZIKA, Richard (ed.). *Fenomenologické studie k prostorovosti 1*. Praha : UK FHS, 2005. ISBN 80-239-6559-X.